

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič o členu 11. Evropske konvencije o ljudskim pravima

Sloboda okupljanja i udruživanja

Ažurirano 28. februara 2025.

Pripremio Sekretarijat. Ne obavezuje Sud.

Molimo izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reproduciraju cjelokupni Vodič ili neki njegov dio u obliku štampane ili elektronske publikacije da popune obrazac za kontakt: [zahtjev za reprodukciju ili ponovno objavljivanje prevoda](#) kako bi dobili informacije o postupku davanja dozvole za objavljivanje.

Ako želite da znate na kojim se prevodima Vodiča kroz sudsku praksu trenutno radi, pogledajte spisak [prevoda u pripremi](#).

Ovaj Vodič je izvorno napisan na engleskom jeziku. Redovno se ažurira, a posljednje ažuriranje je izvršeno 28. februara 2025. Može podlijegati uredničkoj reviziji.

Vodiči kroz sudsku praksu mogu se preuzeti na adresi <https://ks.echr.coe.int>. Za najnovije podatke o publikacijama pratite nalog Suda na X-u na adresi https://x.com/ECHR_CEDH.

Ovaj prevod je objavljen u dogovoru sa Vijećem Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava. Isključivu odgovornost za njega snosi prevodilačka agencija Alkemist d.o.o. © Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2025.

Sadržaj

Sadržaj	3
Napomena čitaocima	5
I. Sloboda okupljanja	6
A. Značaj prava na slobodu mirnog okupljanja i njegova povezanost sa pravom na slobodu izražavanja	6
B. Klasifikacija prigovora prema članovima 9, 10. i/ili 11.	7
1. Vjerski skupovi: članovi 9. i 11.	7
2. Okupljanje kao oblik izražavanja i izražavanje mišljenja tokom okupljanja: članovi 10. i 11.	7
C. Obim prava na slobodu okupljanja	8
1. Oblik i tip okupljanja	9
2. Sloboda foruma	10
3. Mirno okupljanje	10
D. Pozitivne obaveze	12
1. Obaveza da se obezbijedi mirno sprovođenje okupljanja	12
2. Kontra-demonstracije	12
E. Ograničenja prava na slobodu okupljanja	13
1. Miješanje u ostvarivanje prava na slobodu okupljanja	13
2. Opravdanost ograničenja	14
a. Propisano zakonom	14
b. Legitimni cilj	15
c. Neophodno u demokratskom društvu	16
i. Usko polje slobodne procjene za miješanje zasnovano na sadržaju stavova iznijetih tokom okupljanja	17
ii. Usko polje slobodne procjene u pogledu opšte zabrane okupljanja	18
iii. Šire polje slobodne procjene za kažnjavanje namjernog prekidanja ubičajenog života i saobraćaja	18
iv. Šire polje slobodne procjene za politiku zdravstvene zaštite	18
v. Odvraćajući efekat	19
vi. Kazne - priroda i težina	19
vii. Rastjerivanje i upotreba sile	20
F. Procedure prethodnog prijavljivanja i odobravanja	21
1. Cilj procedura prijavljivanja i odobravanja	21
2. Nezakonito okupljanje	22
3. Spontano okupljanje	23
G. Kažnjivo ponašanje	23
II. Sloboda udruživanja	24
A. Značaj prava na slobodu udruživanja u demokratskom društvu	24
B. Veza sa članovima 9. i 10. Konvencije	25
C. Obim i sadržaj prava na slobodu udruživanja	25
1. Pojam udruživanja	25
2. Ustanove javnog prava, stručna tijela i obavezno članstvo	26
3. Osnivanje udruženja i njegovo zakonsko priznavanje	26

4. Autonomija udruženja, unutrašnje upravljanje i članstvo	27
5. Negativna sloboda udruživanja	28
D. Ograničenja slobode udruživanja	28
1. Propisano zakonom	28
2. Legitimni cilj	30
3. Neophodno u demokratskom društvu	30
a. Obim nadzora Suda	30
b. Ozbiljnost miješanja i zahtjev proporcionalnosti	30
E. Posebni oblici udruženja	33
1. Političke partije	33
a. Odbijanje registracije i gašenja	33
b. Finansiranje i inspekcije	35
2. Manjinska udruženja	36
3. Vjerska udruženja	38
F. Pozitivne obaveze	39
III. Sloboda osnivanja i učlanjivanja u sindikate	41
A. Obim primjene prava sindikata	41
B. Osnovni elementi i pristup Suda	42
C. Odbijanje registrovanja	42
D. Kazne i mjere odvraćanja	43
E. Pravo da se ne učlani u sindikat	43
F. Pravo sindikata da urede svoje unutrašnje poslove i biraju svoje članove	44
G. Pravo na kolektivno pregovaranje	45
H. Pravo na štrajk	45
I. Pozitivne obaveze i polje slobodne procjene	46
IV. Ograničenja za pripadnike oružanih snaga, policije i državne uprave	48
A. Državna uprava	48
B. Policija	49
C. Oružane snage	50
Lista citiranih predmeta	51

Napomena čitaocima

Ovaj vodič dio je serije Vodiča kroz sudsku praksu koje objavljuje Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: „Sud“, „Evropski sud“, „Sud u Strazburu“) kako bi obavijestio pravnike o temeljnim presudama i odlukama koje je Sud u Strazburu donio. U ovom Vodiču analizira se i sažima sudska praksa po členu 11. Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija“ ili „Evropska konvencija“). Čitaoci će u ovom Vodiču naći ključna načela u datoj oblasti i sve mjerodavne presedane.

Citirana sudska praksa izabrana je među ključnim, važnim i/ili nedavno donesenim presudama i odlukama. *

Presude i odluke Suda ne služe samo da bi se odlučivalo o predmetima koji su pred njega iznijeti nego i da bi se razjasnila, zaštitila i razvila pravila utvrđena Konvencijom, čime se doprinosi tome da države poštuju obaveze koje su preuzele kao visoke strane ugovornice (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januara 1978, stav 154, Serija A, br. 25 i, nedavno, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, stav 109, 5. jula 2016).

Zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom jeste da u opštem interesu odlučuje o pitanjima javne politike, čime se unapređuju standardi zaštite ljudskih prava i proširuje sudska praksa u toj oblasti na cijelu zajednicu visokih strana potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [vv], 30078/06, stav 89, ESLJP 2012). Zaista, Sud naglašava ulogu Konvencije kao „konstitutivnog instrumenta evropskog javnog reda“ u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stav 156, ESLJP 2005-VI i, nedavno, *N.D. i N.T. protiv Španije* [VV], br. 8675/15 i 8697/15, stav 110, 13. februara 2020).

Protokolom br. 15 uz Konvenciju nedavno je u Preambulu Konvencije dodato načelo supsidijarnosti. Ovo načelo „predviđa zajedničku odgovornost strana ugovornica i Suda“ u pogledu zaštite ljudskih prava, pri čemu domaće vlasti i sudovi moraju da tumače i primjenjuju domaće pravo na način kojim se u najvećoj mogućoj mjeri poštuju prava i slobode definisane Konvencijom i protokolima uz nju (*Grzęda protiv Poljske* [VV], stav 324).

Ovaj Vodič sadrži reference za ključne riječi za svaki navedeni član Konvencije i dodatnih protokola uz nju. Pravna pitanja koja se otvaraju u vezi sa svakim predmetom sažeta su u [Listi ključnih riječi](#), odabranih iz rječnika termina preuzetih (uglavnom) direktno iz teksta Konvencije i njenih protokola.

[Baza podataka HUDOC](#) sudske prakse Suda omogućava pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje po ključnim riječima omogućava pronalaženje grupa dokumenata sličnog pravnog sadržaja (obrazloženja i zaključci Suda u svakom predmetu rezimiraju se ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na tag „Case Details“ („Detalji predmeta“) u bazi podataka HUDOC. Detaljnije informacije o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima možete naći u korisničkom priručniku „[HUDOC user manual](#)“.

---

*. Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleski i francuski) Suda i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presudu o meritumu predmeta koju je donijelo Vijeće Suda. Skraćenica „(odl.)“ označava da je citat iz odluke Suda, a skraćenica „[VV]“ označava da je predmet razmatralo Veliko vijeće.

Presude Vijeća koje nisu bile pravosnažne u trenutku objavljivanja ovog ažuriranog teksta označene su znakom (*).

I. Sloboda okupljanja

Član 11. Konvencije

„1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja s drugima, uključujući i pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima zbog zaštite svojih interesa.

2. Ova prava neće biti ograničena izuzev na način propisan zakonom i koji je neophodan u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne bezbjednosti, u cilju sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih. Ovim članom se ne zabranjuje uvođenje zakonitih ograničenja na ona prava koja uživaju pripadnici oružanih snaga, policije ili državne administracije.”

Ključne riječi baze podataka HUDOC

Sloboda mirnog okupljanja (11-1) – Sloboda udruživanja (11-1) – Osnivanje i učlanjivanje u sindikate (11-1) – Neučlanjivanje u sindikate (11-1) – Interesi članova (11-1)

Miješanje (11-2) – Propisano zakonom (11-2): Dostupnost (11-2); Predvidivost (11-2); Zaštitni mehanizmi protiv zloupotreba (11-2) – Neophodno u demokratskom društvu (11-2): Nacionalna sigurnost (11-2); Javna bezbjednost (11-2); Sprječavanje nereda (11-2); Sprječavanje kriminala (11-2); Zaštita zdravlja (11-2); Zaštita morala (11-2); Zaštita prava i sloboda drugih (11-2) – Pripadnici oružanih snaga (11-2) – Pripadnici policije (11-2) – Članovi uprave (11-2)

A. Značaj prava na slobodu mirnog okupljanja i njegova povezanost sa pravom na slobodu izražavanja

1. Pravo na slobodu mirnog okupljanja je osnovno pravo u demokratskom društvu i, poput prava na slobodu izražavanja, predstavlja jedan od temelja takvog društva. Tako da ga treba tumačiti restriktivno (*Djavit An protiv Turske*, 2003, stav 56; *Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 91).
2. Imajući u vidu fundamentalnu prirodu ovog prava, Sud nerado prihvata prigovore da podnositelji predstavke nisu pretrpjeli „značajnu štetu” i da treba odbaciti prigovore na član 11. upućujući na član 35, stav 3 (b) Konvencije (*Berladir i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 34; *Öğrü protiv Turske*, 2017, stav 18). Međutim, Sud je utvrdio da podnositelj predstavke nije pretrpio značajnu štetu u slučaju kada je uspio da održi zabranjeni skup u njegovom punom planiranom trajanju od oko četiri sata i kažnjen je samo relativno niskom novčanom kaznom (39 eura). Nije tvrdio da je iznos novčane kazne bio visok i ne može se reći da je kazna u datim okolnostima imala „obeshrabrujući efekat” na korištenje prava podnositelja predstavke na slobodu okupljanja (*Borononkov protiv Ukrajine* (odl.), stavovi 17–23).
3. Zaštita mišljenja i sloboda njihovog izražavanja predstavljaju jedan od ciljeva slobode okupljanja i udruživanja zagaranтовane članom 11. (*Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske* [VV], 1999, stav 37).
4. Ne dovodeći u pitanje njegovu autonomnu ulogu i specifičnu oblast primjene, član 11. također mora da se posmatra i u svjetlu člana 10, gdje je cilj ostvarivanja prava na slobode okupljanja zapravo izražavanje ličnog mišljenja (*Ezelin protiv Francuske*, 1991, stav 37), kao i potreba da se obezbijedi forum za javnu debatu i otvoreno izražavanje protesta (*Éva Molnár protiv Mađarske*, 2008, stav 42).
5. Veza između člana 10. i člana 11. je naročito značajna u slučajevima kada se vlasti miješaju u pravo na slobodu mirnog okupljanja kao odgovor na stavove ili izjave učesnika demonstracija ili članova udruženja (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 92; *Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, 2001, stav 85).

B. Klasifikacija prigovora prema članovima 9, 10. i/ili 11.

1. Vjerski skupovi: članovi 9. i 11.

6. Kada je skup prvenstveno vjerske prirode, može se govoriti i o povredi člana 9. i o povredi člana 11. Odbijanje vlasti da dozvole bogosluženje u gradskom parku razmatrano je prema členu 11. tumačenom u svjetlu člana 9, budući da je predmetno okupljanje trebalo da se održi na javnom mjestu i da je podlijegalo pravilima utvrđenim za okupljanja (*Barankevich protiv Rusije*, 2007, stav 15; *Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia*, 2021, stav 46). Sa druge strane, prigovor zbog prekida vjerskog skupa koji se održavao u privatnim ili zakupljenim prostorijama razmatran je samo u odnosu na član 9. (*Kuznetsov i drugi protiv Rusije*, 2007, stav 53; *Krupko i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 42; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses i drugi protiv Gruzije*, 2007, stavovi 143–144). Osim toga, u slučaju u kojem je gradonačelnik ili sud odbio da vjerskoj organizaciji - podnositelju predstavke dozvoli da izgradi svoju bogomolju, Sud je odlučio da ispita relevantni prigovor na povredu člana 9. tumačen u svjetlu člana 11. (*The Religious Denomination of Jehovah's Witnesses in Bulgaria protiv Bugarske*, 2020, stav 80)¹.

7. U predmetu koji se odnosio na krivičnu osudu podnositelja predstavke u skladu sa zakonom o sprječavanju terorizma zbog učešća u vjerskom obredu koji se sastojao od njihovog pukog javnog izražavanja vjerskih uvjerenja podnositelja predstavke, Sud je utvrdio da se predmetna situacija može razmotriti shodno različitim odredbama Konvencije, uključujući članove 7, 9. i 11, na koje su se podnositelji predstavke pozvali. Međutim, Sud je smatrao da glavno pitanje pokrenuto u tom slučaju treba razmotriti samo u odnosu na član 9. (*Güler i Uğur protiv Turske*, 2014, stavovi 12. i 26).

2. Okupljanje kao oblik izražavanja i izražavanje mišljenja tokom okupljanja: članovi 10. i 11.

8. Da li određeni prigovor treba razmatrati prema členu 10, členu 11. ili prema oba člana zavisi od posebnih okolnosti predmeta i suštine pritužbi podnositelja predstavke (*Women On Waves i drugi protiv Portugala*, 2009, stav 28; *Bumbeş protiv Rumunije*, 2022, stav 69; *Ete protiv Turske*, 2022, stav 17). Prigovori koji su se odnosili na događaje u vezi sa kojima član 11. nije primjenjiv zato što događaj nije predstavljao „okupljanje” ili zato što okupljanje nije bilo „mirno” razmatrani su u odnosu na član 10. u svjetlu člana 11. (*Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 92. i 113, gdje je Sud ostavio oba pitanja otvorena). Protestna akcija u obliku nasilnog neodobrenog ulaska u službene prostorije može predstavljati oblik izražavanja koji je zaštićen članom 10, tumačenog u svjetlu člana 11. (*Taranenko protiv Rusije*, 2014, stav 69).

9. Sud pridaje značaj činjenici da oni koji učestvuju u okupljanju ne samo da žele da izraze svoje mišljenje, već to žele da urade zajedno sa drugima (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 91). Demonstracije koje izvodi jedan učesnik se prema tome ispituju prema členu 10, uzimajući, po potrebi, u obzir opšta načela uspostavljena u kontekstu člana 11. (*Novikova i drugi protiv Rusije*, 2016, stav 91). Petodnevni štrajk glađu na javnom mjestu predviđen kao demonstracija jednog učesnika, ali kojem se pridružilo još dvoje, obuhvaćen je pojmom „mirno okupljanje” prema členu 11. (*Dianova i drugi protiv Rusije*, 2024, stav 63).

10. Protestna akcija u kojoj se grupa od oko trideset ljudi zaključala u službene prostorije, skandirala slogane i dijelila letke kroz prozore razmatrana je prema členu 10. (*Yezhov i drugi protiv Rusije*, 2021, stav 27). Pozivanje ljudi putem društvenih mreža da učestvuju u okupljanju spada u područje primjene člana 10, koji se po potrebi tumači u svjetlu člana 11. (*Elvira Dmitriyeva protiv Rusije*, 2019, stav 66).

11. Nenasilne radnje počinjene tokom okupljanja zaštićene su članom 11. Blokade puteva i druga fizička ponašanja kojima se namjerno ometa saobraćaj i uobičajeni tok života spadaju u područje

---

1. Vidjeti *Vodič o členu 9. – Sloboda vjeroispovijesti*, odjeljak I.E

primjene člana 11. (*Barraco protiv Francuske*, 2009, stav 39; *Lucas protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2003), iako je Sud konstatovao da takve radnje ne čine suštinu slobode mirnog okupljanja zaštićene članom 11. Konvencije (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 97). Postavljanje transparenta na zid tokom demonstracija razmatrano je samo prema članu 11. (*Akarsubaşi i Alçiçek protiv Turske*, 2018, stavovi 31–33; uporediti sa *Olga Kudrina protiv Rusije*, 2021, stav 49, gdje su slične akcije razmatrane u odnosu na član 10, budući da su bile praćene bacanjem političkih letaka kroz prozor), što je učinjeno i u pogledu davanja javnih izjava novinarima blizu zgrada sudova uprkos zakonskoj zabrani da se to čini (*Öğrü protiv Turske*, 2017, stav 13). Slično tome, niz protestnih akcija, uključujući konferenciju za štampu, povorku i protest sjedenjem, koje su sve bile povezane sa istom kampanjom, razmatran je shodno članu 11. (*Hakim Aydin protiv Turske*, 2020, stav 50). U predmetu *Ekrem Can i drugi protiv Turske*, 2022, protest u zgradi suda - u kojoj su podnositelji predstavke razvili transparent, skandirali slogane i bacali letke i tako ometali osnovnu javnu službu, prije svega, uredno sprovođenje pravde (stav 91) – razmatran je prema članu 11, a u svjetlu člana 10. Sud je utvrdio da se prigovor podnositelja predstavke nije odnosio samo na činjenicu da su bili spriječeni da daju izjavu, već pretežno na policijsku intervenciju koja je dovela do njihovog prisilnog udaljenja iz prostorija (stav 68).

Kazna zbog uzvikivanja slogana i držanja transparenta tokom demonstracija, a zbog njihovog sadržaja, smatrana je miješanjem u pravo na slobodu mirnog okupljanja garantovano članom 11. (*Kemal Çetin protiv Turske*, 2020, stav 26).

12. Sa druge strane, radnje kojima se ometaju aktivnosti određene prirode podliježu ispitivanju prema članu 10, ili prema članu 10. i članu 11. Stoga, protest čiji je cilj bilo fizičko ometanje lova ili izgradnje auto-puta predstavljao je izražavanje mišljenja u smislu člana 10. (*Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stav 92). Sud je u predmetu koji su pokrenuli aktivisti udruženja *Greenpeace* koji su vožnjom gumenjaka ometali lov na kitove pošao od pretpostavke da se podnositelji predstavke mogu žaliti na povredu člana 10. i/ili člana 11, ali u tim okolnostima nije smatrao neophodnim da njihov prigovor pripiše jednoj ili objema odredbama (*Drieman i drugi protiv Norveške* (odl.), 2000)². Sa druge strane, demonstracije predviđene da ometaju rad Parlamenta kao znak protesta razmatrane su isključivo prema članu 11, uzimajući u obzir prirodu i namjeru događaja (*Makarashvili i drugi protiv Gruzije*, 2022, stav 92). U istom smislu, protest protiv najavljene deložacije bespravno naseljenog objekta, koji je uključivao opstruktivno nenasilno ponašanje, također je razmatran prema članu 11. Konvencije (*Laurijsen i drugi protiv Nizozemske*, 2024, stavovi 54–59).

C. Obim prava na slobodu okupljanja

13. Imajući u vidu njegov značaj, pravo na slobodu okupljanja ne treba tumačiti restriktivno (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 91; *Taranenko protiv Rusije*, 2014, stav 65). Kako bi se izbjegao rizik restriktivnog tumačenja, Sud se uzdržava od formulisanja pojma okupljanja ili iscrpnog navođenja kriterija koji bi ga definisali (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 98).

14. Koncept „okupljanja” je autonoman koncept; njime su naročito obuhvaćeni skupovi koji ne podliježu domaćim pravnim propisima, nezavisno od toga da li je za njihovo održavanje potrebno prijavljivanje ili pribavljanje odobrenja ili su izuzeti iz takvih procedura. Sud je stoga utvrdio da je član 11. primjenjiv na mirne „šetnje” na kojima se grupe ljudi koordinisano i svrsishodno okupljaju kako bi izrazile političku poruku; podnositelj predstavke ih nije smatrao „marševima” ili „sastancima” koji podliježu prijavljivanju po važećem domaćem pravu (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 108). Sud je također zaključio da se skup koji je podnositelj predstavke opisao kao „organizovan kratkotrajni javni skup” (eng. *flashmob*) može smatrati okupljanjem bez obzira na to da li potpada pod pojmove „javnog događaja” ili „statične demonstracije” po domaćem pravu (*Obote protiv Rusije*, 2019, stav 35), pri čemu se pozvao na autonoman koncept „okupljanja” prema Konvenciji.

2. Vidjeti također *Vodič za masovne proteste*, Odjeljak II.A.

15. Okupljanje je naročito definisano zajedničkom svrhom učesnika i treba ga razlikovati od nasumičnog skupljanja pojedinaca koji slijede svako svoj cilj, kao što je red za ulazak u javnu zgradu. Zato je zaključeno da grupa aktivista okupljenih pred sudom kako bi prisustvovali suđenju u krivičnom predmetu političke prirode potpada pod pojam „okupljanja” jer su svojim prisustvom željeli da pokažu da su lično angažovani u pitanjima od javnog značaja. Sud je napravio razliku između ovog nenamjernog okupljanja i situacije u kojoj se prolaznik slučajno umiješa u demonstracije i pogrešno se smatra da učestvuje u njima (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 110).

16. Dugotrajno zauzimanje prostorija koje je mirno, čak i kada je očigledno suprotno domaćem pravu, može se smatrati „mirnim okupljanjem” (*Cisse protiv Francuske*, 2002, stavovi 39–40; *Tuskia i drugi protiv Gruzije*, 2018, stav 73; *Annenkov i drugi protiv Rusije*, 2017, stav 123).

17. Čak i kada je postojanje okupljanja van svake sumnje, prihvatljivost prigovora na povredu člana 11. može se dovesti u pitanje u vezi sa određenim podnositeljem predstavke ukoliko on pred Sudom poriče da je učestvovao u takvom okupljanju. Mora da postoji jasna i potvrđena veza između ostvarivanja slobode mirnog okupljanja od strane podnositelja predstavke i mjera preduzetih protiv njih (*Navalnyy i Yashin protiv Rusije*, 2014, stav 52). Sud prilikom utvrđivanja takve veze uzima u obzir prvobitnu namjeru podnositelja predstavke, razmjere stvarnog učešća u okupljanju i sadržaj njegovog izjašnjavanja pred nacionalnim instancama i Sudom (*Agit Demir protiv Turske*, 2018, stav 68; *Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stavovi 109–111; *Zulkuf Murat Kahraman protiv Turske*, 2019, stav 45, *Obote protiv Rusije*, 2019, stav 35; *Kazan protiv Turske*, 2023, stav 56). Činjenica da je podnositelj predstavke kažnjen za učešće u okupljanju nije sama po sebi dovoljna za podnošenje prigovora na povredu člana 11. ukoliko podnositelj predstavke neprekidno tvrdi da je greškom smatran za učesnika (*Kasparov i drugi protiv Rusije*, 2013, stav 72). Sud može utvrditi da je član 11. Konvencije primjenjiv na osobe koje samo posmatraju demonstracije (vidjeti, na primjer, *Galstyan protiv Armenije*, 2007, stav 100), mada bi one morale da daju uvjerljiv argument da se njihovo puko prisustvo na skupu u cilju posmatranja događaja može smatrati ostvarivanjem njihovog prava na mirno okupljanje (*Shmorgunov i drugi protiv Ukrajine*, 2021, stav 487).

18. Iako pred Sudom još nije pokrenut predmet o negativnom pravu na slobodu okupljanja, iz njegove sudske prakse se može izvesti pravo svih da ne budu primorani da učestvuju u okupljanju (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006, stav 54; *Novikova i drugi protiv Rusije*, 2016, stav 91).

1. Oblik i tip okupljanja

19. Ovo pravo obuhvata i privatne skupove i skupove na javnim mjestima, bilo da su okupljanja statična ili u pokretu; pored toga, mogu ga ostvarivati i pojedinačni učesnici i osobe koje organizuju skup (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 91; *Djavit An protiv Turske*, 2003, stav 56).

20. Iako je primarna svrha člana 11. da zaštiti pravo na mirne političke demonstracije i učešće u demokratskom procesu, bilo bi neprihvatljivo usko tumačenje ovog člana kada bi se ovo pravo ograničilo na takvu vrstu okupljanja, kao što bi bilo i previše usko tumačenje člana 10. kada bi se ono ograničilo na izražavanje mišljenja političkog karaktera (*Friend, the Countryside Alliance i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2009, stav 50). Sud je, na primjer, utvrdio da je član 11. primjenjiv na okupljanja koja su suštinski društvenog karaktera (*Emin Huseynov protiv Azerbejdžana*, 2015, stav 91, u vezi sa intervencijom policije na skupu u privatnom kafiću; *Djavit An protiv Turske*, 2003, stav 60, u vezi sa odbijanjem vlasti da dozvole podnositelju predstavke da pređe „zelenu liniju” na južni Kipar kako bi učestvovao u sastancima dvije zajednice), kao i na kulturne skupove (*The Gypsy Council i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2002); i vjerske i duhovne skupove (*Barankevich protiv Rusije*, 2007, stav 15). Zvanični skupovi, posebno zasjedanja parlamenta, također potpadaju pod područje primjene člana 11. (*Forcadell i Illuis protiv Španije* (odl.), 2019, stav 24).

2. Sloboda foruma

21. Pravo na slobodu okupljanja obuhvata i pravo izbora vremena, mjesta i načina održavanja okupljanja, uz ograničenja ustanovljena u stavu 2. člana 11. (*Sáska protiv Mađarske*, 2012, stav 21). Tako da, kada je mjesto okupljanja presudno za učesnike, naredba o njegovoj promjeni može da predstavlja miješanje u njihovu slobodu okupljanja iz člana 11. Konvencije (*The United Macedonian Organisation Ilinden i Ivanov protiv Bugarske*, 2005, stav 103; *Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, stav 405; *Mustafa Hajili i drugi protiv Azerbejdžana*, 2022, stav 65).

22. Međutim, član 10, a implicitno i član 11, ne pruža nikakvu slobodu foruma za ostvarivanje tog prava. Ta odredba naročito ne podrazumijeva automatsko stvaranje prava na ulazak u privatnu imovinu, pa čak neminovno ni u svu imovinu u javnom vlasništvu, na primjer, u vladine kancelarije, univerzitetske prostorije ili sudove (*Appleby i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2003, stav 47; *Taranenko protiv Rusije*, 2014, stav 78; *Tuskia i drugi protiv Gruzije*, 2018, stav 72; *Ekrem Can i drugi protiv Turske*, 2022, stav 91). Članom 11. se ne garantuje ni pravo na postavljanje protestnog kampa na lokaciji po sopstvenom izboru, kao što je javni park, iako takve privremene postavke mogu u određenim okolnostima da predstavljaju formu političkog izražavanja, čije ograničavanje mora zadovoljiti zahtjeve iz stava 2. člana 10. Konvencije (*Frumkin protiv Rusije*, 2016, stav 107).

23. Zabrana održavanja javnih događaja na određenim lokacijama nije nespojiva sa članom 11. ako je uvedena iz bezbjednosnih razloga (*Rai i Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2009) ili, kao što može biti slučaj na lokacijama u neposrednoj blizini zgrada sudova, radi zaštite sudskog postupka u određenom slučaju od spoljašnjih uticaja, čime se štite prava drugih, prvenstveno stranaka u sudskom postupku. Međutim, naknadnu zabranu treba precizno formulisati kako bi se postigao taj interes (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, stav 440; *Öğrü protiv Turske*, 2017, stav 26).

3. Mirno okupljanje

24. Članom 11. Konvencije štiti se samo pravo na „mirno okupljanje“, a tim pojmom nisu obuhvaćene demonstracije čiji organizatori i učesnici imaju nasilne namjere. Garancije prema članu 11. se stoga primjenjuju na sve skupove osim na one čiji organizatori i učesnici imaju nasilne namjere, podstiču nasilje ili na drugi način odbacuju temelje demokratskog društva (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 92).

25. U zavisnosti od osnovnih činjenica i prirode prigovora, pitanje da li je okupljanje bilo „mirno“ se može ispitati kao pitanje primjenjivosti člana 11. (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stavovi 97–99), ili postojanja miješanja (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stavovi 93–103), ili se oba pitanja mogu razmatrati uopšteno (*Gülcü protiv Turske*, 2016, stavovi 92–93 i 97; *Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016, stavovi 168–172). Sud je u svim navedenim predmetima primjenjivost ocjenjivao u fazi utvrđivanja merituma, osim u predmetu *Primov i drugi protiv Rusije*, gdje je primjenjivost razmatrao u fazi prihvatljivosti (2014, stavovi 99. i 156). Pitanje da li je okupljanje kao takvo bilo mirno razlikuje se od ocjene ponašanja podnosioca predstavke. Ono se ocjenjuje u okviru analize proporcionalnosti koja se sprovodi kako bi se odlučilo da li su preduzete mjere na koje se podnositelj predstavke žali bile „neophodne u demokratskom društvu“.

26. Teret dokazivanja nasilnih namjera na strani organizatora okupljanja leži na vlastima (*Christian Democratic People's Party protiv Moldavije* (br. 2), 2010, stav 23).

27. Čak i kada postoji stvaran rizik da neko okupljanje može dovesti do nereda zbog dešavanja van kontrole njegovih organizatora, ono se kao takvo ne nalazi van područja primjene stava 1. člana 11. a svako njegovo ograničenje mora biti u skladu sa zahtjevima iz stava 2. te odredbe (*Schwabe i M.G. protiv Njemačke*, 2011, stav 103).

28. Ometanje saobraćaja u okviru demonstracija predstavlja ponašanje koje se, samo po sebi, smatra mirnim. Iako nije neuobičajena pojava u kontekstu ostvarivanja prava na slobodu okupljanja u

savremenim društvima, fizičko ponašanje kojim se namjerno ometa saobraćaj i uobičajeni tok života u cilju ozbiljnog remećenja aktivnosti koje obavljaju drugi ne nalazi se u suštini te slobode zaštićene članom 11. Konvencije. Ovakvo stanje stvari ima implikacije na bilo koju procjenu „neophodnosti“ iz drugog stava člana 11. (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 97 u kojem su navedene druge presude i primjeri; vidjeti također *Laurijsen i drugi protiv Nizozemske*, 2024, stavovi 54–59). U predmetu *Bodson i drugi protiv Belgije*, 2025, gdje su podnositelji predstavke blokirali autoput u okviru štrajka i osuđeni su za ometanje saobraćaja, Sud je utvrdio da je član 11. primjenjiv u odsustvu nasilne namjere (stav 81). Slično tome, zauzimanje javnih objekata se generalno smatra mirnim ponašanjem, uprkos njenoj nezakonitosti i smetnjama koje može izazvati (*Cisse protiv Francuske*, 2002, stavovi 39–40; *Tuskia i drugi protiv Gruzije*, 2018, stav 73; *Annenkov i drugi protiv Rusije*, 2017, stav 126).

29. Postavljanje blokade zgrade Parlamenta sa namjerom da se ometa zakonodavni proces ne treba nužno smatrati odbacivanjem temelja demokratskog društva i može da bude obuhvaćeno područjem primjene člana 11, kao što je to slučaj kod protesta protiv propusta zakonodavne vlasti da sprovede reformu izbornog sistema (*Makarashvili i drugi protiv Gruzije*, 2022, stavovi 89–94).

30. Okupljanje ukaljeno izolovanim činovima nasilja ne smatra se automatski ne-mirnim da bi izgubilo zaštitu prema članu 11. Pojedinaac ne prestaje da uživa zaštitu prava na slobodu mirnog okupljanja zbog sporadičnog nasilja ili drugih kažnjivih djela koja su počinili drugi tokom trajanja demonstracija, ako predmetni pojedinac ostane miran u svojim namjerama ili ponašanju (*Ezelin protiv Francuske*, 1991, stav 53; *Frumkin protiv Rusije*, 2016, stav 99; *Laguna Guzman protiv Španije*, 2020, stav 35). Mogućnost da se osobe sa nasilnim namjerama, a ne članovi udruženja koje je organizovalo demonstracije, pridruže demonstracijama, ne može kao takva da oduzme to pravo (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 155).

31. U određenom broju predmeta u kojima su demonstranti učestvovali u nasilnim radnjama, Sud je zauzeo stav da su predmetne demonstracije potpadale pod područje primjene člana 11, ali da su miješanja u pravo garantovano članom 11. bila opravdana zbog sprječavanja nereda ili kriminala i zaštite prava i sloboda drugih (*Osmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* (odl.), 2001; *Protopapa protiv Turske*, 2019, stavovi 104–112, i drugi predmeti ukratko prikazani u presudi u slučaju *Gülcü protiv Turske*, 2016, stavovi 93–97).

32. Kako bi utvrdio da li podnositelj predstavke može da zahtjeva zaštitu prema članu 11, Sud uzima u obzir (i) da li je postojala namjera da okupljanje bude mirno i da li su organizatori imali nasilne namjere; (ii) da li je podnositelj predstavke pokazao nasilne namjere kada se pridružio okupljanju; i (iii) da li je podnositelj predstavke nekome nanio tjelesne povrede (*Gülcü protiv Turske*, 2016, stav 97; i *Shmorgunov i drugi protiv Ukrajine*, 2021, stav 491). Ukoliko je prvobitno mirno okupljanje preraslo u nasilje i ako su obje strane - demonstranti i policija – bili umiješani u nasilne radnje, nekada je neophodno da se ispita ko je započeo nasilje (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 157; *Çiçek i drugi protiv Turske*, 2022, stavovi 137–141). Sud je na osnovu ovih kriterija odbacio kao nespojiv *ratione materiae* prigovor podnositelja predstavke proglašenog krivim za namjerna djela koja su doprinijela izbijanju sukoba na prethodno mirnom okupljanju (predvodio je grupu ljudi u probijanju policijskog kordona), pri čemu je ukazao na značaj ovog konkretnog događaja među drugim faktorima koji su prouzrokovali eskalaciju nasilja na mjestu okupljanja (*Razvozhayev protiv Rusije i Ukrajine i Udaltsov protiv Rusije*, 2019, stavovi 282–285).

33. Ukoliko Sud na osnovu navedenih kriterija prihvati da je podnositelj predstavke uživao zaštitu prema članu 11, u analizi miješanja u njegovo pravo se usredsređuje na analizu proporcionalnosti kazne. Sud priznaje da državne vlasti uživaju šire polje slobodne procjene kada ispituju potrebu za miješanjem u slobodu okupljanja u slučaju kada su pojedinci umiješani u nasilne radnje, te izricanje kazne za takva kažnjiva djela može smatrati saglasnim sa garancijama iz člana 11. Konvencije (*Gülcü protiv Turske*, 2016, stav 116). Ipak, Sud je u brojnim predmetima smatrao da dugotrajne kazne zatvora izrečene za nenaoružani obračun sa policijom ili bacanje kamenja ili drugih projektila na

policiju bez nanošenja teških povreda nisu bile srazmjerne (*Gülcü protiv Turske*, 2016, stav 115; *Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016, stav 180; i *Barabanov protiv Rusije*, 2018, stavovi 74–75).

D. Pozitivne obaveze

34. Pravo na slobodu mirnog okupljanja uključuje negativne i pozitivne obaveze države ugovornice (*Öllinger protiv Austrije*, 2006, stav 35).

35. Države treba ne samo da se uzdržavaju od primjenjivanja nerazumnih indirektnih ograničenja prava na mirno okupljanje, već treba i da zaštite to pravo. Iako je osnovna svrha člana 11. da zaštiti pojedince od arbitrarnog miješanja javnih vlasti u uživanje zaštićenih prava, pored toga mogu postojati i pozitivne obaveze da se obezbijedi djelotvorno uživanje ovih prava (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 158; *Djavit An protiv Turske*, 2003, stav 57).

36. Pozitivna obaveza da se obezbijedi djelotvorno uživanje slobode okupljanja je od naročitog značaja za osobe koje imaju nepopularne stavove ili pripadaju manjinama jer su podložniji viktimizaciji (*Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, stav 64). U predmetima koji se tiču javnih događaja organizovanih u znak podrške pravima seksualnih manjina, Sud je našao da pozitivne obaveze zahtijevaju od vlasti „da koriste svako moguće sredstvo, na primjer, davanjem javnih izjava prije demonstracija kako bi zastupali, bez dvosmislenosti, tolerantan i pomirljiv stav i kako bi upozorili potencijalne prekršiocyte zakona o prirodi mogućih sankcija” (*Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, stav 99) i kako bi „uredno olakšali sprovođenje planiranog događaja ograničavanjem homofobičnih verbalnih napada i fizičkog pritiska kontra-demonstranata” (*Berkman protiv Rusije*, 2020, stavovi 55–57).

1. Obaveza da se obezbijedi mirno sprovođenje okupljanja

37. Vlasti imaju dužnost da preduzmu odgovarajuće mjere u vezi sa zakonitim demonstracijama kako bi se obezbijedilo njihovo mirno sprovođenje i osigurala bezbjednost građana. Međutim, vlasti ne mogu to da garantuju na apsolutan način i imaju široka diskreciona ovlaštenja u odabiru sredstava koja će koristiti. U ovom polju obaveza prema členu 11. Konvencije je obaveza da se preduzmu mjere, a ne da se ostvare rezultati (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 159; *Giuliani i Gaggio protiv Italije* [VV], 2011, stav 251).

38. Sud je naročito istakao značaj preduzimanja preventivnih bezbjednosnih mjera poput, na primjer, obezbjeđivanja prisustva službe za prvu pomoć na mjestu demonstracija, kako bi se garantovalo glatko sprovođenje bilo kog događaja, sastanka ili drugog skupa, bilo da je političke, kulturne ili druge prirode (*Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stav 39).

39. Dužnost da se komunicira sa vođama demonstracija je bitan dio pozitivnih obaveza vlasti da se obezbijedi mirno sprovođenje okupljanja, da se spriječe neredi i da se osigura bezbjednost svih učesnika (*Frumkin protiv Rusije*, 2016, stavovi 128–129). Sud se pozivao na Smjernice Venecijanske komisije o slobodi mirnog okupljanja, koje preporučuju pregovore ili posredovani dijalog kao način izbjegavanja eskalacije sukoba ukoliko tokom okupljanja dođe do napetosti ili nekog drugog spora (*Frumkin protiv Rusije*, 2016, stav 129, koji se odnosi na smjernicu 5.4 citiranu u stavu 80. iste presude).

2. Kontra-demonstracije

40. Demonstracija može da uznemiri ili uvrijedi osobe koje se protive idejama ili tvrdnjama koje ta demonstracija želi da promoviše. Međutim, učesnici moraju biti u mogućnosti da održe demonstracije bez straha da će biti izloženi fizičkom nasilju od strane njihovih protivnika; takav strah može dovesti do odvrćanja udruženja ili drugih grupa koje podržavaju zajedničke ideje ili interese od otvorenog izražavanja njihovih mišljenja o vrlo kontroverznim pitanjima koja utiču na zajednicu. U demokratiji se

pravo na kontra-demonstracije ne može proširiti na sprječavanje ostvarivanja prava na demonstracije (*Plattform „Ärzte für das Leben“ protiv Austrije*, 1988, stav 32).

41. Tako da je država ugovornica dužna da preduzme razumne i prikladne mjere kako bi omogućila mirno održavanje zakonitih demonstracija (*The United Macedonian Organisation Ilinden i Ivanov protiv Bugarske*, 2005, stav 115).

42. Država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pravo na slobodu okupljanja obje grupe koje demonstriraju i treba da pronađe najmanje ograničavajuće mjere koje bi, u načelu, omogućile da se obje demonstracije održe (*Fáber protiv Mađarske*, 2012, stav 43).

43. Kada postoji ozbiljna prijetnja od nasilnih kontra-demonstracija, Sud je domaćim vlastima dozvoljavao široka diskreciona ovlaštenja u izboru sredstava kojima će omogućiti da se okupljanja odvijaju bez ometanja (*Alekseyev protiv Rusije*, 2010, stav 75). Vlasti moraju da se „propisno bave“ svakim govorom mržnje, poput izjava sa homofobnim konotacijama koje su iznosili kontra-demonstranti (*Berkman protiv Rusije*, 2020, stav 56).

44. Široka diskreciona ovlaštenja se daju domaćim vlastima ne samo zato što ova dva suprotstavljena prava, u načelu, zaslužuju podjednaku zaštitu koja odgovara obavezi neutralnosti države kada se suprotna viđenja sukobe, već i zato što su te vlasti u najboljem položaju da procijene bezbjednosne rizike i opasnosti od nereda, kao i odgovarajuće mjere koje nalaže uočeni rizik (*Fáber protiv Mađarske*, 2012, stav 42).

45. U vršenju svog polja slobodne procjene, vlasti treba da uzmu u obzir nasilje na sličnim događajima u prošlosti i uticaj kontra-demonstracija na ciljne demonstracije, kada se radi o opasnosti od nasilne konfrontacije između dvije grupe (*Fáber protiv Mađarske*, 2012, stav 44).

46. Međutim, samo postojanje rizika nije dovoljno da se događaj zabrani: vlasti prilikom vršenja procjene moraju dati konkretne proračune potencijalnih razmjera nereda kako bi se procijenili resursi potrebni za neutralisanje opasnosti od nasilnih sukoba (*Fáber protiv Mađarske*, 2012, stav 40; *Barankevich protiv Rusije*, 2007, stav 33).

47. Kada bi svaka vjerovatnoća napetosti i žustre razmjene između dvije suprotstavljene grupe tokom demonstracije opravdavala zabranu demonstracije, društvo bi bilo lišeno mogućnosti da se čuju različiti stavovi o bilo kom pitanju koja vrijeđa osjećanja većinskog mišljenja (*Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, 2001, stav 107).

48. Bezuslovna zabrana kontra-demonstracije je dalekosežna mjera koja bi zahtijevala posebno opravdanje, naročito kada se ta demonstracija odnosi na pitanje od javnog interesa (*Öllinger protiv Austrije*, 2006, stav 44).

E. Ograničenja prava na slobodu okupljanja

1. Miješanje u ostvarivanje prava na slobodu okupljanja

49. Pravo na slobodu okupljanja nije apsolutno; ono može biti podložno ograničenjima u skladu sa stavom 2. člana 11. Miješanje u ostvarivanje tog prava ne mora da bude potpuna zabrana, pravna ili de facto, već može da se sastoji od raznih drugih mjera koje vlasti preduzimaju (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 100). Radnje koje predstavljaju miješanje moraju da obuhvataju sve restriktivne mjere preduzete protiv podnosioca predstavke u vezi sa njegovim ili njenim ekspresivnim ponašanjem (*Pivkina i drugi protiv Rusije* (odl.), 2023, stav 76).

50. Pitanje da li je došlo do miješanja - odnosno, u smislu stava 2. člana 11, da li je utvrđeno ograničenje za ostvarivanje ovog prava - usko je povezano sa pitanjem primjenjivosti člana 11. (vidjeti odjeljak „Obim prava na slobodu okupljanja“).

51. Izraz „ograničenja” iz stava 2. člana 11. mora se tumačiti tako da uključuje i mjere preduzete prije ili tokom skupa i one, poput kaznenih mjera, preduzete nakon skupa (*Ezelin protiv Francuske*, 1991, stav 39). Na primjer, prethodna zabrana može imati obeshrabrujući uticaj na osobe koje namjeravaju da učestvuju u skupu i tako predstavlja miješanje, čak i ako se skup nastavi bez ometanja od strane vlasti (*Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, stavovi 66–68). U slučajevima kada su vrijeme i mjesto okupljanja od suštinskog značaja za učesnike, naredba da se promijeni vrijeme ili mjesto može da predstavlja miješanje u njihovu slobodu okupljanja, kao i zabrana govora, slogana ili transparenata (*Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, 2001, stavovi 79–80 i 108–109).

52. Odbijanje da se pojedincu dozvoli da putuje da bi prisustvovao skupu također predstavlja miješanje (*Djavit An protiv Turske*, 2003, stavovi 61–62; vidjeti također *Kasparov protiv Rusije*, 2016, stav 67, i *Alici i drugi protiv Turske*, 2022, stav 48, koji se tiču neopravdanog lišenja slobode podnositelja predstavke na putu na demonstracije čime su spriječeni da učestvuju u događajima; vidjeti također *Auray i drugi protiv Francuske*, 2024, stavovi 65–74 i 84–95, o podnositeljima predstavke koje je policija spriječila da prisustvuju skupu primjenom tehnike opkoljavanja (eng. *kettling*)). Isto to predstavljaju i mjere koje su vlasti preduzele tokom skupa, poput rastjerivanja ili hapšenja učesnika, kao i kazne izrečene za učešće na skupu (*Kasparov i drugi protiv Rusije*, 2013, stav 84; *Gafgaz Mammadov protiv Azerbejdžana*, 2015, stav 50). Primjena sile od strane policije protiv mirnih učesnika tokom rastjerivanja skupa ili radi održavanja javnog reda sačinjava miješanje u slobodu mirnog okupljanja (*Laguna Guzman protiv Španije*, 2020, stav 42; *Zakharov i Varzhabyan protiv Rusije*, 2020, stav 88).

53. Postoje dvije vrste ograničenja, od kojih svako ograničenje dovodi do niza pravnih pitanja. Prva vrsta obuhvata uslove za ostvarivanje prava na slobodu okupljanja, naročito pravila o planiranju i vođenju okupljanja nametnuta kroz obavezne postupke prijavljivanja ili pribavljanja dozvole. Ograničenja ove vrste uglavnom se odnose na organizatore skupa (vidjeti odjeljak „Procedure prethodnog prijavljivanja i odobravanja”).

Druga vrsta ograničenja obuhvata mjere izvršenja poput kontrole mase, rastjerivanja skupa, hapšenja učesnika i/ili naknadne kazne. Takva ograničenja su prvenstveno usmjerena na učesnike skupa, bilo sadašnjeg, potencijalno budućeg ili prošlog. Mjere izvršenja i kazne mogu se odnositi bilo na kršenje pravila o održavanju okupljanja ili na određena djela počinjena u toku okupljanja (vidjeti odjeljak „Kažnjivo ponašanje”).

54. Obje vrste ograničenja u pogledu ostvarivanja prava na slobodu mirnog okupljanja mogu se javiti u vezi sa istim događajem (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, stav 407).

2. Opravdanost ograničenja

55. Miješanje u pravo na slobodu mirnog okupljanja predstavlja kršenje člana 11. osim kada je „propisano zakonom”, teži jednom ili više legitimnih ciljeva prema stavu 2. i kada je „neophodno u demokratskom društvu” za ostvarivanje predmetnih ciljeva (*Vyerentsov protiv Ukrajine*, 2013, stav 51).

a. Propisano zakonom

56. Izraz „propisano zakonom” zahtijeva ne samo da sporna mjera ima pravni osnov u domaćem pravu, već se odnosi i na kvalitet predmetnog zakona, koji treba da bude dostupan predmetnom licu i predvidiv u pogledu njegovog dejstva (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stavovi 108–110). Konkretno, norma se ne može smatrati „zakonom” ukoliko nije formulisana dovoljno precizno da omogući građaninu - ako je potrebno uz odgovarajuće savjete - da predvidi, u mjeri u kojoj je to razumno u datim okolnostima, posljedice koje predmetna radnja može da podrazumijeva (*Djavit An protiv Turske*, 2003, stav 65). Međutim, iskustvo pokazuje da je nemoguće postići apsolutnu preciznost u oblikovanju zakona, naročito u oblastima u kojima se situacija mijenja u skladu sa preovlađujućim stavovima društva (*Ezelin protiv Francuske*, 1991, stav 45). Konkretno, posljedice date radnje ne

moraju biti predvidljive sa apsolutnom sigurnošću: iskustvo pokazuje da je to nedostižno. Ipak, iako je izvjesnost veoma poželjna, ona može donijeti prekomjernu krutost, a zakon mora biti u stanju da ide u korak sa promjenljivim okolnostima. Shodno tome, mnogi zakoni su neizbježno zasnovani na terminima koji su, u većoj ili manjoj mjeri, nejasni i čije su tumačenje i primjena stvar prakse (*Galstyan protiv Armenije*, 2007, stav 106; *Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 125).

57. Uloga presuđivanja je poverena domaćim sudovima upravo da se otklone nedoumice oko tumačenja koje mogu preostati; stoga je ovlaštenje Suda da preispituje usklađenost sa domaćim pravom ograničeno, jer je prije svega na domaćim vlastima, posebno na sudovima, da tumače i primjenjuju domaće pravo. Štaviše, nivo preciznosti koji se traži od nacionalnog zakonodavstva - koji ne može u svakom slučaju da predvidi svaku okolnost - zavisi u značajnoj mjeri od sadržaja predmetnog instrumenta, od oblasti koju treba da obuhvati i od broja i statusa onih na koje se odnosi (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 110).

58. Da bi domaće pravo zadovoljilo kvalitativne zahtjeve, ono mora da predvidi mjeru pravne zaštite od proizvoljnih miješanja javnih vlasti u prava garantovana Konvencijom. U pitanjima koja se tiču osnovnih prava bilo bi suprotno vladavini prava, jednom od osnovnih načela demokratskog društva sadržanog u Konvenciji, da zakonska diskrecija data izvršnoj vlasti bude izražena u vidu neograničene moći. Shodno tome, zakon mora dovoljno jasno da naznači obim svakog takvog diskrecionog ovlaštenja i način njegovog vršenja (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 115).

59. Shodno tome, utvrđeno je da domaće zakonske odredbe koje omogućavaju izvršnoj vlasti da predloži promjenu mjesta, vremena ili načina organizovanja javnih događaja, a koje su bez adekvatnih i djelotvornih mjera zaštite protiv proizvoljnog i diskriminatornog vršenja tih ovlaštenja, ne ispunjavaju zahtjev „kvaliteta zakona” iz Konvencije u predmetu *Lashmankin i drugi protiv Rusije* (2017, stav 430). U istom smislu, široka diskreciona ovlaštenja izvršnih vlasti u odlučivanju koje ponašanje predstavlja „javni skup” podložnim zvaničnom prijavljivanju u nedostatku kriterija koji ga razlikuju od neformalnog skupa, navela su Sud da posumnja da su upravne mjere za sprovođenje zakona koje se odnose na nepoštovanje postupka prijavljivanja bile „propisane zakonom” (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stavovi 117–118; vidjeti također *Dianova i drugi protiv Rusije*, stavovi 66–68).

60. U predmetu *Dianova i drugi protiv Rusije*, 2024, Sud je istakao da zabrinutost u pogledu kvaliteta zakona potiče od toga što domaći sudovi kategorički i formalistički primjenjuju pravni okvir o „statičnim demonstracijama” na oblike protesta kao što su štrajkovi glađu, u kombinaciji sa neodređenošću pri klasifikaciji javnih događaja. Statične demonstracije zahtijevaju prethodno odobrenje, generalno su, prema domaćem pravu, dozvoljene tokom perioda od 7.00 do 22.00 sata, šta praktično onemogućava da štrajk glađu bude odobren prema domaćem pravu jer najčešće traje nekoliko dana ili nedjelja (stavovi 66–68).

61. Mjere za sprovođenje zakona koje se primjenjuju u odnosu na zakonske odredbe koje nisu povezane sa namjerom iza tih mjera, mogu se okarakterisati kao proizvoljne i nezakonite. Stoga, kazne za nepoštovanje zakonite naredbe policijskog službenika, ili za huliganizam, izrečene da bi se spriječilo ili kaznilo učešće na okupljanju, nisu ispunile uslov zakonitosti iz Konvencije (*Hakobyan i drugi protiv Armenije*, 2012, stav 107; *Huseynli i drugi protiv Azerbejdžana*, 2016, stav 98). U istom smislu, što se tiče odluke kojom se podnosiocu predstavke nalaže da, zajedno sa drugih 45 pojedinaca, plati odštetu kako bi se nadoknadili medicinski troškovi isplaćeni policijskim službenicima koji su povrijeđeni tokom demonstracija, uprkos tome što su oslobođeni optužbe u krivičnom postupku, zaključeno je da je odluka proizvoljna usljed odsustva predvidivog pravnog osnova u domaćem pravu (*Kazan protiv Turske*, 2023, stavovi 67–73).

b. Legitimni cilj

62. Zahtjev za uskim tumačenjem izuzetaka od prava na slobodu okupljanja također se primjenjuje i na legitimne ciljeve navedene u stavu 2. člana 11. Konkretno, „sprječavanje nereda” - jedan od najčešće navođenih dozvoljenih osnova za ograničavanje uživanja prava na slobodu okupljanja - mora

usko da se tumači, u skladu sa izrazom „la défense de l’ordre” koji je upotrijebljen u francuskom tekstu (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 122).

63. Osim sprječavanja nereda, zaštita prava drugih se često navodi kao legitimni cilj. Zapravo su ova dva cilja blisko povezana jer „ograničavanja slobode mirnog okupljanja na javnim mjestima mogu da služe za zaštitu prava drugih sa ciljem sprječavanja nereda i održavanja urednog toka saobraćaja” (*Éva Molnár protiv Mađarske*, 2008, stav 34). Imajući u vidu da je prenatrpanost tokom javnog događaja izvor brojnih opasnosti, nisu rijetki slučajevi da državne vlasti u raznim zemljama nameću ograničenja u pogledu mjesta, datuma, vremena, oblika ili načina sprovođenja planiranog javnog okupljanja (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 130).

64. Sud obično prihvata da su predmetne mjere imale za cilj „sprječavanja nereda” ili „zaštitu prava drugih”, ili oba, iako se navedeni cilj može odbaciti ako je u datim okolnostima očigledno nebitan. Sud naročito nije prihvatio cilj sprječavanja nereda u vezi sa događajima gdje su okupljanja bila nenamjerna i nisu izazivala smetnje (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stavovi 124–126). U kontekstu ograničenja stacionarnih demonstracija LGBT zajednice, Sud je odbacio pozivanje na cilj „zaštite morala” kao diskriminatorno (*Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, stavovi 66–69, razmatrano prema članu 10).

65. U predmetu koji se tiče vjerskog događaja koji promoviše Višnuizam a koji je bio zabranjen po osnovu toga što je „nespojiv sa vjerskim vjerovanjima drugih”, Sud je smatrao da, iako pravo na slobodu okupljanja može biti ograničeno kako bi se spriječili neredi i zaštitila prava drugih - što su legitimni ciljevi prema Konvenciji i dozvoljeni osnovi za ograničavanje u domaćem pravu - nespojivost sa vjerskim vjerovanjima drugih kao takva, a na koju se poziva Vlada u ovom slučaju, ne prolazi test da bude „neophodna u demokratskom društvu” (*Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia*, 2021, stav 55).

66. Bez obzira na to da li Sud prihvata da su vlasti težile legitimnom cilju ili odbacuje ciljeve koje je postavila Vlada, Sud može da ispita prigovor prema članu 18. da su predmetne mjere imale skrivenu svrhu, poput političkog progona (kao jedinu svrhu ili uz zakonitu svrhu). Sud je u većini slučajeva zaključio da tvrdnje prema članu 18. nisu otvorile posebno pitanje u vezi sa prigovorima ispitanim prema članovima 5. i 11. (*Nemtsov protiv Rusije*, 2014, stav 130; *Frumkin protiv Rusije*, 2016, stav 173). Međutim, ako takve tvrdnje predstavljaju osnovni aspekt predmeta, Sud ih može zasebno ispitati (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 164).³

67. U predmetu *Dareskizb Ltd protiv Armenije*, Sud je odbacio pozivanje Vlade na član 15. radi odstupanja od nekih prava garantovanih Konvencijom – prije svega po članovima 10. i 11. (stavovi 45–46) – po osnovu protesta opozicije koji su doveli do „teške situacije u pogledu javnog reda”, ali nisu prešli prag javne opasnosti koja „predstavlja prijetnju po opstanak nacije” koja opravdava odstupanje (stav 62). Što se tiče merituma, prema članu 10, Sud je prihvatio da zabrana da časopis podnositelja predstavke objavi materijal koji kritički prikazuje vlasti tokom vanrednog stanja teži „legitimnom cilju” sprječavanja nereda i kriminala, ali je utvrdio da su takva ograničenja, koja dovode do gušenja političke debate i utišavanja izdvojenih mišljenja, u suprotnosti sa samom svrhom člana 10. i nisu neophodna u demokratskom društvu (stav 78).

c. Neophodno u demokratskom društvu

68. Prilikom ispitivanja da li se ograničenja prava i sloboda garantovanih Konvencijom mogu smatrati „neophodnim u demokratskom društvu”, države ugovornice uživaju određeno, ali ne i neograničeno polje slobodne procjene (*Barraco protiv Francuske*, 2009, stav 42). U svakom slučaju je na Sudu da donese konačnu odluku o usklađenosti ograničenja sa Konvencijom, a to će uraditi procjenom okolnosti konkretnog predmeta (*Galstyan protiv Armenije*, 2007, stav 114).

---

3. Vidjeti *Vodič o članu 18 – Granice u kojima se mogu ograničiti prava*.

69. Predmetna mjera mora da odgovori na „goruću društvenu potrebu” i da bude srazmjerna „legitimnom cilju” a razlozi koje su domaće vlasti navele da je opravdaju moraju da budu „relevantni i dovoljni”. Domaće vlasti moraju da primjenjuju standarde koji su u skladu sa načelima sadržanim u članu 11. i, osim toga, da svoje odluke zasnivaju na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica. Načelo proporcionalnosti zahtijeva da se postigne ravnoteža između zahtjeva ciljeva navedenih u stavu 2, s jedne strane, i zahtjeva slobodnog izražavanja mišljenja riječju, gestom ili čak ćutanjem od strane lica okupljenih na ulicama ili drugim javnim mjestima, s druge strane (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stavovi 142–144).

70. Kršenja drugih odredaba Konvencije - poput članova 3, 5. i 6. - u vezi sa učešćem podnositelja predstavke u mirnom okupljanju, bila su odlučujuća za odluku Suda da li je predmetno miješanje u prava iz člana 11. „neophodno u demokratskom društvu” (*Navalnyy i Gunko protiv Rusije*, 2020, stavovi 84–93; *Zakharov i Varzhabetyan protiv Rusije*, 2020, stavovi 87–91).

i. Usko polje slobodne procjene za miješanje zasnovano na sadržaju stavova iznijetih tokom okupljanja

71. Sloboda okupljanja sadržana u članu 11. Konvencije štiti demonstracije koje mogu uznemiriti ili uvrijediti osobe koje se protive idejama ili tvrdnjama koje demonstracija želi da promoviše. Svaka mjera kojom se miješa u slobodu okupljanja i izražavanja, osim u slučaju podsticanja na nasilje ili odbacivanja demokratskih načela - koliko god se vlastima činili šokantni i neprihvatljivi pojedini stavovi ili korištene riječi - štete demokratiji i često je dovode u opasnost (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 145; *Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske* 2001, stav 97). Bilo bi nespojivo sa osnovnim vrijednostima Konvencije kada bi ostvarivanje prava garantovanih Konvencijom od strane manjinske grupe bilo uslovljeno da mora da bude prihvaćeno od strane većine. Da je tako, prava manjinskih grupa na slobodu vjeroispovijesti, izražavanja i okupljanja bi postala samo teoretska, a ne praktična i djelotvorna kako to Konvencija zahtijeva (*Alekseyev protiv Rusije*, 2010, stav 81; *Barankevich protiv Rusije*, 2007, stav 31).

72. Tako da je neophodno napraviti razliku između ograničenja slobode okupljanja zasnovanih na sadržaju i ograničenja koja su tehničke prirode.

73. Javni događaji koji se tiču političkog života u državi ili na lokalnom nivou moraju da uživaju jaku zaštitu prema članu 11. Rijetke su situacije u kojima se skup može legitimno zabraniti u odnosu na suštinu poruke koju njegovi učesnici žele da pošalju. Vlada ne bi smjela da ima ovlaštenje da zabrani demonstracije zato što smatra da je „poruka” demonstirana pogrešna. To je naročito bitno kada je glavna meta kritike upravo sama vlast koja ima moć da odobri ili zabrani javni skup. Ograničenja slobode okupljanja zasnovana na sadržaju treba da budu podvrgnuta najozbiljnijem ispitivanju ovog Suda (*Navalnyy protiv Rusije*, [VV], 2018, stav 136; *Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stavovi 134–135; *Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia*, 2021, stav 52).

74. U demokratskom društvu zasnovanom na vladavini prava, mora se pružiti odgovarajuća prilika za izražavanje ideja koje izazivaju postojeći poredak i čije se ostvarivanje zagovara mirnim sredstvima, putem ostvarivanja prava na slobodu okupljanja, kao i na druge zakonite načine (*Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, 2001, stav 97; *Sergey Kuznetsov protiv Rusije*, 2008, stav 45).

75. Činjenica da grupa osoba poziva na autonomiju ili čak zahtijeva secesiju dijela teritorije države – zahtijevajući time temeljne ustavne i teritorijalne promjene – ne može automatski da opravda zabranu njihovih okupljanja. Zahtijevanje teritorijalnih promjena u govorima i na demonstracijama ne predstavlja automatski prijetnju teritorijalnom integritetu države i nacionalnoj sigurnosti države (*Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, 2001, stav 97).

76. Uslov za odobravanje skupa koji podrazumijeva da demonstranti ne nose nikakve simbole stranaka, političkih organizacija ili udruženja koja nisu registrovana od strane države nije predstavljao

„goruću društvenu potrebu” u predmetu podnositelja predstavke koji je nosio neregistrovane komunističke simbole (*Șolari protiv Republike Moldavije*, 2017, stav 39). Slično tome, krivična kazna zbog mahanja posterom sa fotografijom na kojoj se nalazi A. Öcalan tokom marša, zajedno sa neodobrenom rutom, nije predstavljalo opravdan razlog jer se nije moglo smatrati formom izražavanja koja poziva na nasilje, oružani otpor, ustanak ili propagandu za terorističku organizaciju (*Silgir protiv Turske*, 2022, stav 30). U predmetu koji se ticao hapšenja i osude podnositelja predstavke zbog držanja transparenta sa nepristojnim sloganom u vezi sa kontroverznim građevinskim projektom, Sud je zaključio da je došlo do kršenja člana 11. u svjetlu člana 10, jer je vulgarna priroda sporne izjave bila neopravdano izvučena iz političkog konteksta (*Peradze i drugi protiv Gruzije*, 2022, stav 45).

ii. Usko polje slobodne procjene u pogledu opšte zabrane okupljanja

77. Država može, u skladu sa Konvencijom, da usvoji opšte mjere koje se primjenjuju na unaprijed definisane situacije bez obzira na pojedinačne činjenice svakog predmeta, čak i kad to može da dovede do pojedinačnih teških predmeta (*Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2013, stav 106). Međutim, opšta zabrana demonstracija može biti opravdana samo ako postoji stvarna opasnost da one dovedu do nereda koji se ne mogu spriječiti drugim manje strogim mjerama. S tim u vezi, vlasti moraju da uzmu u obzir efekat zabrane demonstracija koje same po sebi ne predstavljaju opasnost za javni red. Samo ako nepovoljan ishod toga da su takve demonstracije obuhvaćene zabranom očigledno nema prevagu u odnosu na bezbjednosna razmatranja koja opravdavaju izdavanje takve zabrane, i ukoliko ne postoji mogućnost da se izbjegnu neželjeni efekti zabrane uskim ograničavanjem njenog obima u smislu teritorijalne primjene i trajanja, tada se zabrana može smatrati neophodnom u smislu stava 2. člana 11. Konvencije (*Christians against Racism and Fascism protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1980).

iii. Šire polje slobodne procjene za kažnjavanje namjernog prekidanja uobičajenog života i saobraćaja

78. Namjerno nepridržavanje ovih pravila od strane organizatora i organizovanje demonstracije, ili njenog dijela, na način koji dovodi do prekida uobičajenog života i drugih aktivnosti do mjere koja premašuje neizbježan prekid u datim okolnostima, predstavlja ponašanje koje ne može da uživa istu privilegovanu zaštitu prema Konvenciji kao politički govor ili rasprava o pitanjima od javnog interesa ili mirno izražavanje mišljenja o tim pitanjima. Države ugovornice uživaju široko polje slobodne procjene u svojoj ocjeni neophodnosti preduzimanja mjera za ograničavanje takvog ponašanja (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 156; vidjeti također *Bodson i drugi protiv Belgije*, 2025, stav 121). Zaključeno je da su ova razmatranja jednako važeća u odnosu na radnje koje su, iako nisu bile nasilne, ipak mogle da dovedu do ozbiljnog poremećaja urednog sprovođenja pravde (*Ekrem Can i drugi protiv Turske*, 2022, stav 91).

79. Međutim, postupajući u okviru tog polja, domaće vlasti moraju da primijene standarde koji su u skladu sa načelima sadržanim u členu 11. i da svoje odluke zasnivaju na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica, jer ukoliko to ne uspiju, može doći do kršenja člana 11. (*Körtvélyessy protiv Mađarske*, 2016, stavovi 26–29; također vidjeti odjeljak „Nezakonito okupljanje”). Što se tiče kazni koje izriču domaće vlasti, države ugovornice ne uživaju neograničeno diskreciono ovlaštenje da preduzimaju bilo koje mjere koje smatraju prikladnim, a na Sudu je da ocijeni prirodu i težinu izrečenih kazni za ponašanje koje uključuje određeni stepen remećenja javnog reda, ispitujući pritom proporcionalnost miješanja u odnosu na cilj kojem se teži (*Ekrem Can i drugi protiv Turske*, 2022, stav 91, uz dalje reference).

iv. Šire polje slobodne procjene za politiku zdravstvene zaštite

80. U predmetu *Central Unitaria de Traballadores/as protiv Španije*, 2024, Sud je razmatrao zabranu određene demonstracije koju je organizovao sindikat - podnositelj predstavke za 1. maj 2020. godine, tokom ranih faza pandemije COVID-19. U datom trenutku je postojala opšta saglasnost država članica

o potrebi uvođenja hitnih mjera radi zaštite javnog zdravlja, ali nije postojala saglasnost u pogledu forme predmetnih mjera. Uzimajući u obzir predmetna razmatranja, Sud je smatrao da nadležni organi uživaju široko polje slobodne procjene u kontekstu zabrane demonstracija na određenoj lokaciji i u određeno vrijeme tokom ranih faza pandemije COVID-19 (stavovi 77–82). Osim toga, Sud je potvrdio da su ograničenja uvedena u specifičnom kontekstu krize javnog zdravlja u svjetlu značajnih zdravstvenih razmatranja koja se tiču društva u cjelini. Pandemija je imala veoma ozbiljne posljedice, ne samo u smislu zdravlja, pa je stoga predstavljala situaciju koja ispunjava uslove za vanredne i nepredvidive okolnosti. Utvrđeno je da je zabrana demonstracija bila u skladu sa gorućim društvenim potrebama (stavovi 83–84).

v. Odvraćajući efekat

81. Pri razmatranju proporcionalnosti mjere, mora se uzeti u obzir njen odvraćajući efekat. Konkretno, prethodna zabrana okupljanja može odvratiti učesnike od učestvovanja u njemu (*Christian Democratic People's Party protiv Moldavije*, 2006, stav 77). Prethodna zabrana može imati odvraćajući efekat na osobe koje namjeravaju da učestvuju u skupu, čak i ako se skup zatim nastavi bez ometanja od strane vlasti, na primjer zbog toga što nisu imali zvanično odobrenje i što, prema tome, vlasti ne bi obezbijedile nikakvu službenu zaštitu od mogućih neprijateljskih kontra-demonstranata (*Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, stavovi 66–68). Odvraćajući efekat može ostati prisutan i nakon oslobađajuće presude ili odustajanja od optužbi protiv demonstranata, jer ih i samo krivično procesuiranje može obeshrabriti da učestvuju na sličnim skupovima (*Nurettin Aldemir i drugi protiv Turske*, 2007, stav 34).

82. Naknadne mjere izvršenja, poput upotrebe sile za rastjerivanje okupljanja, hapšenje učesnika, pritvaranje i/ili sprovođenje upravnih osuda, mogu imati za posledicu odvratanje učesnika i drugih ljudi od učešća u sličnim skupovima u budućnosti (*Balçık i drugi protiv Turske*, 2007, stav 41). Odvraćajući efekat se ne uklanja automatski čak i ako se mjera izvršenja ukine, na primjer, ako su sudovi kasnije ukinuli kazne (*The United Macedonian Organisation Ilinden i Ivanov protiv Bugarske*, 2005, stav 135). Odvraćajući efekat je često prisutan u mjerama koje se tiču političkih okupljanja, jer bi njihovo suzbijanje generalno obeshrabrilo organizatore i učesnike da planiraju i učestvuju na protestima ili da se aktivno uključe u opozicionu politiku. Takve mjere mogu da imaju ozbiljan potencijal da odvrte ostale pristalice opozicije i širu javnost od prisustvovanja demonstracijama i, uopštenije, od učešća u otvorenoj političkoj debati. Odvraćajući efekat se može pojačati ako se mjere izvršenja usmjere na poznatu javnu ličnost ili ako privuku veću medijsku pažnju (*Nemtsov protiv Rusije*, 2014, stavovi 77–78).

83. Upotreba sile od strane policije za hapšenje učesnika okupljanja koji nisu umiješani ni u kakve nasilne radnje može imati odvraćajući efekat na podnositelje predstavke i druge, obeshrabrujući ih da učestvuju na sličnim javnim skupovima (*Zakharov i Varzhabetyan protiv Rusije*, 2020, stav 90; *Navalnyy i Gunko protiv Rusije*, 2020, stav 88).

vi. Kazne - priroda i težina

84. Priroda i težina izrečenih kazni su faktori koji se moraju uzeti u obzir prilikom procjene proporcionalnosti miješanja u odnosu na cilj kojem se teži (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 146). Kada su kazne izrečene demonstrantima krivične prirode, one zahtijevaju naročito opravdanje (*Rai i Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2009). Mirne demonstracije, u načelu, ne bi trebalo da se izlažu prijetnji od krivične kazne (*Akgöl i Göl protiv Turske*, 2011, stav 43), a naročito ne lišenju slobode (*Gün i drugi protiv Turske*, 2013, stav 83). Tako da Sud mora sa posebnom pažnjom da ispita predmete kada kazne, koje su domaće vlasti izrekle zbog nenasilnog ponašanja, uključuju kaznu zatvora (*Taranenko protiv Rusije*, 2014, stav 87; *Ekrem Can i drugi protiv Turske*, 2022, stav 92).

85. Tako je utvrđeno da novčana kazna od 3 eura izrečena za učešće na demonstracijama bez podnošenja zahtjeva za odobrenje predstavlja srazmjernu kaznu (*Ziliberg protiv Moldavije* (odl.),

2004). Isto tako je utvrđeno da je u datim okolnostima kazna u iznosu od oko 500 eura bila srazmjerna za organizovanje nezakonitog okupljanja u određenom bezbjednosno osjetljivom području (*Rai i Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2009). ~~Nasuprot tome, osmodnevna kazna lišenja slobode od strane organa uprave za nepoštovanje policijskih naredbi da se sklone sa puta i zbog bacanja pasulja na policiju tokom mirnih demonstracija, smatrana je nesrazmjernom zbog propusta sudova da navedu dovoljne razloge kojima bi se opravdala kazna lišenja slobode~~ (*Chkhartishvili protiv Gruzije*, 2023, stav 60). Utvrđeno je da nisu pretjerane kazne izrečene podnositeljima predstavke, uključujući i kaznu zatvora u rasponu od petnaest dana do jednog mjeseca, sa uslovnom kaznom od 3 godine, i novčane kazne u rasponu od 1200 do 2100 eura za osude zbog blokade auto-puta. To je utvrđeno, između ostalog, u svjetlu kažnjivog ponašanja i izazivanja opasnosti po ljude i saobraćaj. Sud je napomenuo da je svaka presuda određena pojedinačno, na osnovu stepena učešća podnositelja predstavke (*Bodson i drugi protiv Belgije*, 2025, stavovi 120–121).

86. Nasuprot tome, osmodnevna kazna lišenja slobode od strane organa uprave za nepoštovanje policijskih naredbi da se sklone sa puta i zbog bacanja pasulja na policiju tokom mirnih demonstracija, smatrana je nesrazmjernom zbog propusta sudova da navedu dovoljne razloge kojima bi se opravdala kazna lišenja slobode (*Chkhartishvili protiv Gruzije*, 2023, stav 60). Slično tome, prekidanje štrajka glađu i osuda podnositelja predstavke zbog štrajka glađu ne odgovara gorućoj društvenoj potrebi, a razlozi koji su navedeni nisu dovoljni da se opravdaju predmetne mjere. Osuda se zasnivala isključivo na formalnim osnovama i činjenici da podnositelj predstavke nikada nije učestvovao u bilo kojim radnjama koje su izazvale javne poremećaje (*Dianova i drugi protiv Rusije*, 2024, stavovi 70–73).

87. Sa druge strane, ako je okupljanje prekinuto zbog toga što mu je nedostajalo odobrenje, procjena proporcionalnosti bit će usredsređena na ponašanje vlasti na mjestu okupljanja, a ne samo na kaznu izrečenu učesnicima okupljanja u daljim postupcima. Sud mora da se uvjeri da su vlasti, u vršenju diskrecionog ovlaštenja koje im daje domaće pravo, postupale na način koji je u skladu sa suštinom prava na slobodu okupljanja i, prema potrebi, uz dužno uvažavanje privilegovane zaštite na osnovu Konvencije za politički govor, debatu o pitanjima od javnog interesa i mirne manifestacije o tim pitanjima. U predmetu *Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, nakon što je zaključio da način na koji je policija rastjerala demonstrante predstavlja povredu člana 11, Sud je utvrdio da je u tim okolnostima nebitno je li visina novčane kazne od 25 eura bila primjerena za povredu pravila za održavanje javnih događaja (stav 133).

vii. Rastjerivanje i upotreba sile

88. Odluka o rastjerivanju okupljanja mora biti opravdana relevantnim i dovoljnim razlozima (*Ibrahimov i drugi protiv Azerbejdžana*, 2016, stav 80; *Laguna Guzman protiv Španije*, 2020, stav 51). Neispunjavanje formalnih zahtjeva za održavanje okupljanja nije dovoljan razlog za njegovo rastjerivanje (vidjeti odjeljak F (2): Nezakonito okupljanje).

89. Miješanje u slobodu okupljanja koje uključuje njegovo prekidanje, rastjerivanje ili hapšenje učesnika može biti opravdano samo na određenoj i potvrđenoj materijalnoj osnovi, kao što su ozbiljni rizici predviđeni zakonom (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 137), i to tek nakon što su učesnici dobili dovoljnu priliku da izraze svoje stavove (*Éva Molnár protiv Mađarske*, 2008, stavovi 42. i 43).

90. Bez obzira na to da li policija interveniše kao odgovor na ometanje uobičajenog života usljed okupljanja, poput ometanja saobraćaja, ili da bi obuzdala nasilne radnje učesnika, upotreba sile mora da ostane srazmjerna legitimnim ciljevima sprječavanja nereda i zaštite prava drugih (*Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stavovi 41–43; *Laguna Guzman protiv Španije*, 2020, stav 54).

91. Konstatcija da je sila upotrijebljena prema podnositeljima predstavke bila nepotrebna i prekomjerna, i stoga protivna članu 3. Konvencije, može dovesti do zaključka da „nije bila neophodna u demokratskom društvu” u smislu stava 2. člana 11. Konvencije (*Zakharov i Varzhabetyan protiv Rusije*, 2020, stav 90).

92. Upotreba takvih sredstava za rastjerivanje, kao što je izlaganje demonstranata vodenim topovima i suzavcu ili usmjeravanje oklopnih vozila na njih, zahtijevaju posebno opravdanje (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası i drugi protiv Turske*, 2016, stav 108). Naročito je teško opravdati neselektivnu primjenu takvih sredstava za rastjerivanje, poput bacanja suzavca, u okolnostima u kojima demonstranti i slučajni prolaznici ne mogu biti razdvojeni (*Süleyman Çelebi i drugi protiv Turske (br. 2)*, 2017, stav 111). Štaviše, upotreba sile za rastjerivanje okupljanja može u određenim okolnostima predstavljati nečovječno i ponižavajuće postupanje suprotno članu 3. Konvencije (*ibid.*, stav 79). Upotreba suzavca naročito mora podlijegati jasnim pravilima, a mora da postoji i sistem koji garantuje adekvatnu obuku službenika za sprovođenje zakona, te kontrolu i nadzor nad tim službenicima tokom demonstracija, kao i djelotvorno *ex post facto* razmatranje neophodnosti, proporcionalnosti i razumnosti bilo kakve upotrebe sile, posebno protiv ljudi koji ne pružaju nasilni otpor (*İzci protiv Turske*, 2013, stav 99). U predmetu *Geylani i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 122–127, zaključak prema članu 11. da je nasilno rastjerivanje skupa vodenim topom bilo nesrazmjerno upućivalo je, između ostalog, na kršenje člana 3. prema materijalnopravnom dijelu u odnosu na podnositelja predstavke koji je pretrpio teške povrede.

93. U slučaju sukoba velikih razmjera između demonstranata i policajaca, koji uključuje nasilje na obje strane, vlasti su dužne da pokrenu istragu po sopstvenom nahođenju, kako bi ispitale postupke ne samo onih demonstranata koji su se ponašali nasilno, već i postupaka organa za sprovođenje zakona (*Zakharov i Varzhabetyan protiv Rusije*, 2020, stavovi 53–55)⁴.

F. Procedure prethodnog prijavljivanja i odobravanja

94. U načelu nije suprotno duhu člana 11. ako visoka strana ugovornica, iz razloga javnog reda i nacionalne sigurnosti, zahtijeva da održavanje skupa podliježe odobravanju (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 147, uz dalje reference; *Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stav 37).

1. Cilj procedura prijavljivanja i odobravanja

95. Procedura prijavljivanja, pa čak i procedura odobravanja, javnog događaja obično ne zadire u suštinu prava iz člana 11. Konvencije dokle god je svrha postupka omogućavanje vlastima da preduzmu razumne i prikladne mjere kako bi se garantovalo nesmetano sprovođenje bilo kog okupljanja, sastanka ili drugog skupa (*Sergey Kuznetsov protiv Rusije*, 2008, stav 42). Organizatori javnih skupova treba da se pridržavaju pravila koja uređuju taj proces poštujući propise na snazi (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 117).

96. Procedura odobravanja je u skladu sa zahtjevima stava 1. člana 11. makar i samo zato da bi vlasti mogle da budu u poziciji da obezbijede mirnu prirodu skupa i, shodno tome, ne predstavlja miješanje u ostvarivanje ovog prava (*Ziliberberg protiv Moldavije* (odl.), 2004).

97. Prethodno prijavljivanje ne služi samo cilju usklađivanja prava na okupljanje sa pravima i zakonitim interesima drugih (uključujući slobodu kretanja), već i cilju sprječavanja nereda ili kriminala. Da bi se uravnotežili ovi sukobljeni interesi, čini se da je uspostavljanje preliminarnih upravnih postupaka uobičajena praksa u državama članicama kada treba da se organizuju javne demonstracije (*Éva Molnár protiv Mađarske*, 2008, stav 37; *Berladir i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 42). Važno je da se udruženja i drugi organizatori demonstracija, kao učesnici u demokratskom procesu, pridržavaju pravila koja uređuju taj proces, uz poštovanje propisa na snazi. Međutim, propisi ove vrste ne treba da predstavljaju skrivenu prepreku za slobodu mirnog okupljanja koja je zaštićena Konvencijom (*Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stav 38; *Berladir i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 39).

4. Vidjeti *Vodič za masovne proteste*, odjeljke IV.B i IV.C, u odnosu na materijalnopravni aspekt i relevantne procesne obaveze prema članu 3.

98. Države ugovornice mogu da nametnu ograničenja na održavanje demonstracija na određenom mjestu iz razloga javne bezbjednosti (*Malofeyeva protiv Rusije*, 2013, stav 136; *Disk i Kesk protiv Turske*, 2012, stav 29; također vidjeti odjeljak „Sloboda foruma“).

2. Nezakonito okupljanje

99. Budući da države imaju pravo da zahtijevaju odobravanje okupljanja, moraju da budu u stanju i da primijene kazne prema onima koji učestvuju u demonstracijama koje nisu ispunile taj zahtjev. Sistem odobravanja bi postao iluzoran ako bi član 11. zabranjivao kazne zbog propusta u pribavljanju takvih odobrenja. Tako da se smatra da je izricanje kazni za učešće na neodobrenim demonstracijama u skladu sa garancijama člana 11. (*Ziliberg protiv Moldavije* (odl.), 2004), pod uslovom da je kazna propisana zakonom i srazmjerna.

100. Nepoštovanje zahtjeva za prijavljivanje okupljanja ili pribavljanje odobrenja, prekoračenje raspoređenog vremena ili izlaženje van određenog područja su razlozi zbog kojih se okupljanje može smatrati „nezakonitim“. Definicija „nezakonitog“ okupljanja se zasniva na nepoštovanju formalnih zahtjeva, za razliku od okupljanja koje su vlasti „zabranile“. Upotrijebljen je izraz „demonstracija koja nije zabranjena“, mada bez izjednačavanja sa „zakonitom“ ili „odobrenom“ demonstracijom (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], stav 149).

101. Nezakonita situacija, poput organizovanja demonstracija bez prethodnog odobrenja, ne opravdava nužno povredu slobode okupljanja. Iako su pravila koja uređuju javna okupljanja, poput sistema prethodnog prijavljivanja, od suštinskog značaja za nesmetano odvijanje javnih događaja jer omogućavaju vlastima da smanje ometanje saobraćaja i da preduzmu druge bezbjednosne mjere, njihovo sprovođenje ne može samo po sebi postati cilj (*Cisse protiv Francuske*, 2002, stav 50; *Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stavovi 37–39; *Gafgaz Mammadov protiv Azerbejdžana*, 2015, stav 59).

102. Konkretno, tamo gdje se neregularni demonstranti ne upuštaju u nasilne radnje, Sud je zahtijevao da javne vlasti pokažu određeni stepen tolerancije prema mirnom okupljanju, tako da sloboda okupljanja garantovana članom 11. Konvencije ne bude lišena svoje svrhe (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 150; *Oya Ataman protiv Turske*, 2006, stavovi 41–42; *Bukta i drugi protiv Mađarske*, 2007, stav 34; *Navalnyy i Yashin protiv Rusije*, 2014, stav 63).

103. Shodno tome, odsustvo prethodnog odobrenja i posljedična „nezakonitost“ djelovanja ne daju vlastima potpunu slobodu; one su i dalje ograničene zahtjevom proporcionalnosti iz člana 11. (*Primov i drugi protiv Rusije*, 2014, stav 119). Tako da bi trebalo utvrditi zašto demonstracije za početak nisu bile odobrene, koji je javni interes bio pod znakom pitanja i koje su rizike predstavljale demonstracije. Metoda koju policija koristi za obeshrabrivanje demonstranata, zadržavajući ih na određenom mjestu ili rastjerujući demonstracije, također je važan faktor u procjeni proporcionalnost miješanja (*ibid.*). Odluka da li da se rastera politički skup se mora zasnivati na dužnom priznanju privilegovane zaštite koju Konvencija pruža političkom govoru, debati o pitanjima od javnog interesa i mirnom manifestovanju tih pitanja, i ostaje u uskom polju slobodne procjene vlasti za ograničavanje političkog govora (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 133).

104. Zahtjev da javne vlasti pokažu određeni stepen tolerancije prema „nezakonitim“ mirnim okupljanjima treba proširiti na slučajeve kada su demonstracije održane na javnom mjestu bez ikakvog rizika od opasnosti ili uznemiravanja (*Fáber protiv Mađarske*, 2012, stav 47), ako smetnja koju su izazvali demonstranti nije premašila nivo manjeg uznemiravanja koje proizilazi iz normalnog ostvarivanja prava na mirno okupljanje na javnom mjestu (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stavovi 131–132). Osim toga, treba se proširiti i na ona okupljanja koja su prouzrokovala određeni nivo poremećaja uobičajenog života, uključujući i saobraćaj (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stav 155; *Malofeyeva*, 2013, stavovi 136–37). Granice tolerancije koja se očekuje prema neregularnom okupljanju zavise od konkretnih okolnosti, uključujući trajanje i obim narušavanja javnog reda koje je okupljanje izazvalo, i od toga da li su njegovi učesnici dobili dovoljnu priliku da izraze svoje stavove i da napuste mjesto kada je takvo naređenje izdato (*Frumkin protiv Rusije*, 2016, stav 97).

105. Procjena poremećaja koje je okupljanje zaista izazvalo utoliko je važnija u nejasnoj situaciji, kao što su okupljanja koja očigledno ne podliježu domaćim propisima. Ako postoji sumnja da li određeni događaj predstavlja oblik okupljanja koji zahtijeva prijavljivanje ili odobravanje prema domaćem pravu, vlasti moraju da usvoje mjere zasnovane na stepenu poremećaja izazvanog spornim ponašanjem, a ne na formalnim osnovama, kao što je nepoštovanje postupka prijavljivanja. Miješanje u slobodu okupljanja koje uključuje njegovo prekidanje, rastjerivanje ili hapšenje učesnika može biti opravdano samo na određenoj i potvrđenoj materijalnojpravnoj osnovi, kao što su ozbiljni rizici predviđeni zakonom (*Navalnyy protiv Rusije* [VV], 2018, stav 136).

3. Spontano okupljanje

106. U posebnim okolnostima kada spontana demonstracija može biti opravdana, na primjer, kao odgovor na politički događaj, rastjerivanje tog okupljanja samo zato što nije dostavljena potrebna prethodna prijava, a da nije bilo nezakonitog ponašanja od strane učesnika okupljanja, može da predstavlja nesrazmjerno ograničenje njihove slobode mirnog okupljanja (*Bukta i drugi protiv Mađarske*, 2007, stav 36; *Laguna Guzman protiv Španije*, 2020, stav 51).

107. To ne znači da odsustvo prethodnog prijavljivanja za spontane demonstracije ne može nikada da bude legitimni osnov za rastjerivanje skupa. Pravo da se održe spontane demonstracije može da nadjača obavezu prethodnog prijavljivanja javnog okupljanja samo u posebnim okolnostima, odnosno ako je neposredan odgovor na trenutni događaj opravdan u obliku demonstracije. Konkretno, takvo odstupanje od opšteg pravila može da bude opravdano ako bi odlaganje učinilo taj odgovor zastarjelim (*Éva Molnár protiv Mađarske*, 2008, stavovi 37–38; *Budaházy protiv Mađarske*, 2015, stav 34).

108. Domaće pravne odredbe i sudsko preispitivanje moraju da uzmu u obzir posebne okolnosti u kojima je neodložan odgovor na trenutni događaj opravdan u obliku spontanog okupljanja i opravdava odstupanje od stroge primjene rokova za prijavljivanje ili odobravanje. Utvrđeno da je pretjerano rigidna činjenica da domaće pravo nije priznalo izuzetke i nije ostavilo prostora za uravnotežavanja u skladu sa kriterijima utvrđenim u sudskoj praksi Suda za član 11, i da tako krši ovaj član (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, stavovi 451–54).

G. Kažnjivo ponašanje

109. Sama suština prava na slobodu mirnog okupljanja bila bi narušena ako država ne zabrani demonstracije, već nametne kazne učesnicima zbog same činjenice da mu prisustvuju, bez da je njihovo ponašanje bilo kažnjivo (*Galstyan protiv Armenije*, 2007, stav 117; *Ashughyan protiv Armenije*, 2008, stav 93).

110. Vlasti mogu preduzeti mjere izvršenja i izreći kazne za određena kažnjiva djela koja su počinjena tokom okupljanja. Miješanje u pravo na slobodu okupljanja je u načelu opravdano za potrebe sprječavanja nereda ili kriminala i za zaštitu prava i sloboda drugih ako demonstranti pribjegnu nasilnom ponašanju (*Giuliani i Gaggio protiv Italije* [VV], 2011, stav 251).

111. Osuda za krivično djelo za podsticanje na nasilje na demonstracijama se može smatrati prihvatljivom mjerom u određenim okolnostima (*Osmani i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* (odl.), 2001).

112. Kada je bilo podsticanja na nasilje nad pojedincem ili javnim službenikom ili dijelom stanovništva, državne vlasti uživaju šire polje slobodne procjene prilikom ispitivanja potrebe za miješanjem (*Schwabe i M.G. protiv Njemačke*, 2011, stav 113).

113. Namjerno ozbiljno ometanje uobičajenog života i aktivnosti koje su drugi zakonito obavljali od strane demonstiranata, u značajnijoj mjeri od one izazvane uobičajenim ostvarivanjem prava na mirno okupljanje na javnom mjestu, moglo bi se smatrati „kažnjivim djelom”. Takvo ponašanje bi stoga moglo opravdati izricanje kazni, čak i krivične prirode. Konkretno, gotovo potpuna blokada tri glavna

auto-puta uprkos policijskim naređenjima i pravima i potrebama učesnika u saobraćaju, predstavlja ponašanje koje se, iako manje ozbiljno od pribjegavanja fizičkom nasilju, smatralo „kažnjivim“ (*Kudrevičius i drugi protiv Litvanije* [VV], 2015, stavovi 173–174; vidjeti također *Barraco protiv Francuske*, 2009, stavovi 46–47; također vidjeti odjeljak „Šire polje slobodne procjene za kažnjavanje namjernog prekidanja uobičajenog života i saobraćaja“).

114. Slično tome, ukoliko su protestanti doprinijeli blokadi auto-puta, tako da to predstavlja opasnost, takvo ponašanje se smatralo „kažnjivim“. U ovom predmetu, činjenica da podnositelji predstavke nisu izazvali blokadu ne znači da su preduzete mjere, u pogledu njihovog učešća i doprinosa opasnoj blokadi saobraćaja, nespojive sa članom 11. Činjenica da podnositelji predstavke nisu lično počinili nasilne radnje niti podsticali druge tokom blokade nije bila dovoljna da se zaključi da nije bilo kažnjivog ponašanja (*Bodson i drugi protiv Belgije*, 2025, stavovi 104. i 109).

115. Mirni učesnici ne mogu se smatrati odgovornim za kažnjiva djela koja su počinili drugi. Sloboda da se učestvuje u mirnom okupljanju je od tolike važnosti da se osobi ne može izreći kazna - čak i ona na donjem dijelu raspona disciplinskih kazni - za učešće na demonstracijama koje nisu zabranjene, sve dok ta osoba sama ne počinu kažnjivo djelo (*Ezelin protiv Francuske*, 1991, stav 53; *Galstyan protiv Armenije*, 2007, stav 115). To je tačno čak i kada demonstracije za posljedicu imaju oštećenja ili druge neredne (*Taranenko protiv Rusije*, 2014, stav 88). Organizatori događaja ne treba da snose odgovornost za ponašanje prisutnih (*Mesut Yıldız i drugi protiv Turske*, 2017, stav 34; *Kemal Çetin protiv Turske*, 2020, stavovi 50–51).

116. Učesnik okupljanja koji je učestvovao u sporadičnom nasilju i dalje može da uživa zaštitu prema članu 11, što znači da kazna izrečena za djela ove osobe mora ostati srazmjerna s obzirom na njegove/njene namjere u trenutku pridruživanja okupljanju, prirodu djela, težinu posljedica (naročito da li je učesnik nanio povrede drugim ljudima) i njegov ili njen uticaj na pogoršanje mirnog karaktera okupljanja. Tako je utvrđeno da je dugotrajna zatvorska kazna zbog bacanja kamena ili drugog malog predmeta na policiju u jeku sukoba nesrazmjerna kazna i da krši član 11. (*Gülcü protiv Turske*, 2016, stavovi 110–117; *Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016, stavovi 177–182; vidjeti također odjeljak „Mirno okupljanje“ i *Vodič za masovne proteste*, odjeljak I.E.2).

II. Sloboda udruživanja

A. Značaj prava na slobodu udruživanja u demokratskom društvu

117. Sud je u više navrata potvrdio direktnu vezu između demokratije, pluralizma i slobode udruživanja. Zaista, način na koji nacionalno zakonodavstvo uređuje ovu slobodu i način na koji je vlasti primjenjuju u praksi otkriva stanje demokratije u predmetnoj državi (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 88; *Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, stav 40).

118. Iako se u kontekstu člana 11. Sud često pozivao na suštinsku ulogu koju imaju političke stranke u obezbjeđivanju pluralizma i demokratije (*United Communist Party of Turkey i drugi protiv Turske*, 1998, stav 25), udruženja osnovana u druge svrhe, uključujući i ona koja štite kulturnu ili duhovnu baštinu, koja teže različitim socio-ekonomskim ciljevima, koja proklamuju ili podučavaju o vjeroispovijesti, koja traže etnički identitet ili ističu manjinsku svijest, također su važna za pravilno funkcionisanje demokratije (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 92; *Association Rhino i drugi protiv Švajcarske*, 2011, stav 61).

119. Učešće građana u demokratskom procesu se u velikoj mjeri postiže kroz članstvo u udruženjima u kojima se mogu međusobno povezati i zajedno težiti zajedničkim ciljevima (*Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stav 61).

120. Sloboda udruživanja je naročito važna za osobe koje pripadaju manjinama, uključujući nacionalne i etničke manjine. Zaista, osnivanje udruženja kako bi se izrazili i promovisali njihovi identiteti može biti ključno u pomaganju manjinama da očuvaju i zaštite svoja prava (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 93).

121. Udruženja koja učestvuju u aktivnostima koje su suprotne vrijednostima Konvencije ne mogu da uživaju zaštitu prema članu 11. zbog člana 17. koji zabranjuje upotrebu Konvencije kako bi se poništila ili prekomjerno ograničila prava koja ona garantuje (*Hizb ut-Tahrir i drugi protiv Njemačke* (odl.), 2012, stavovi 73–74, o zabrani aktivnosti islamističkog udruženja zbog zagovaranja upotrebe nasilja; *W.P. i drugi protiv Poljske* (odl.), 2004, o zabrani osnivanja udruženja čiji je osnivački akt imao antisemitske konotacije; *Ayoub i drugi protiv Francuske*, 2020, o raspuštanju dva ekstremno desničarska udruženja. Vidjeti također *Vodič o članu 17. – Zabrana zloupotrebe prava*).

B. Veza sa članovima 9. i 10. Konvencije

122. Iako uživanje slobode udruživanja može da uključuje brojna prava iz Konvencije, član 11. ima posebno blisku vezu sa članovima 9. i 10. Konvencije.

123. Zaštita ličnih mišljenja koju garantuju članovi 9. i 10. Konvencije u obliku slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti i slobode izražavanja, također je jedna od svrha slobode udruživanja garantovane članom 11. (*Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, stav 57, *Vörður Ólafsson protiv Islanda*, 2010, stav 46). Takva zaštita se može djelotvorno obezbijediti samo garantovanjem i pozitivnog i negativnog prava na slobodu udruživanja (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006, stav 54).

124. Član 11. se stoga primjenjuje ne samo na osobe ili udruženja čija mišljenja su blagonaklono prihvaćena ili se smatraju neuvredljivim ili ne izazivaju nikakvu reakciju, već i na ona mišljenja koja mogu da uvrijede, šokiraju ili uznemire (*Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 56; *Vona protiv Mađarske*, 2013, stav 57).

125. Međutim, iako član 10. garantuje da se u javnoj raspravi mogu izraziti čak i one ideje koje odstupaju od ideja demokratskih sistema, pod uslovom da ne predstavljaju govor mržnje ili podsticanje drugih na nasilje, član 11. ne sprječava države da preduzmu mjere kako bi obezbijedile da udruženje ne teži političkim ciljevima koji su suprotni vrijednostima pluralističke demokratije i koji krše prava i slobode garantovane Konvencijom (*Zehra Foundation i drugi protiv Turske*, 2018, stavovi 55–56, o gašenju udruženja čije aktivnosti su bile usmjerene na uspostavljanje šerijatske države).

126. Sprovođenje načela pluralizma je nemoguće ukoliko udruženju nije omogućeno da slobodno izražava svoje ideje i mišljenja (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 91; *Zhechev protiv Bugarske*, 2007, stav 36). Zaštita mišljenja i slobode izražavanja mišljenja se utoliko više primjenjuje na političke partije kako bi ostvarile svoju suštinsku ulogu obezbjeđivanja pluralizma i pravilnog funkcionisanja demokratije (*Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske* [VV], 1999, stav 37).

C. Obim i sadržaj prava na slobodu udruživanja

1. Pojam udruživanja

127. Izraz „udruživanje” pretpostavlja dobrovoljno grupisanje zarad zajedničkog cilja (*Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, Izvještaj Komisije, stav 167).

128. Pojam slobode udruživanja se tiče prava da se osniva ili pridružuje grupi ili organizaciji koja teži određenim ciljevima. Ne tiče se prava da se bude u društvu drugih ili druženja sa drugim pojedincima (*McFeeley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Odluka Komisije, 1980, stav 114; *Bollan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2000).

129. Da bi udruženje uživalo zaštitu prema članu 11, ono mora da ima privatnopravni karakter. Izraz „udruživanje“ ima autonomno značenje; klasifikacija u domaćem pravu ima samo relativnu vrijednost i predstavlja samo polaznu tačku (*Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stav 100; *Schneider protiv Luksemburga*, 2007, stav 70).

130. Ako bi države ugovornice mogle da klasifikuju udruženje po svom nahođenju kao „javno“ ili „kvazi-upravno“ i na taj način ga uklone iz područja primjene člana 11, to bi moglo da dovede do rezultata koji su nespojivi sa ciljem i svrhom Konvencije, a to je zaštita prava koja nisu teorijska ili prividna, već praktična i djelotvorna (*Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stav 100).

131. Na osnovu sudske prakse Suda, elementi koji određuju da li se udruženje smatra privatnim ili javnim su sljedeći: da li su ga osnovali pojedinci ili zakonodavac; da li je ostalo integrisano u državne strukture; da li mu je povjerena upravna, regulatorna i disciplinska vlast; i da li je težilo cilju koji je bio u opštem interesu (*Mytilinaios i Kostakis protiv Grčke*, 2015, stav 35; *Herrmann protiv Njemačke*, 2011, stav 76; *Slavic University in Bulgaria i drugi protiv Bugarske* (odl.), 2004).

2. Ustanove javnog prava, stručna tijela i obavezno članstvo

132. Ustanova javnog prava koju je osnovala zakonodavna vlast nije udruženje u smislu člana 11. (vidjeti, na primjer, *Slavic University in Bulgaria i drugi protiv Bugarske* (odl.), 2004, u vezi sa javnim univerzitetom; *Köll protiv Austrije* (odl.), 2002, u vezi sa turističkom organizacijom).

133. Profesionalna udruženja i tijela u vezi sa zapošljavanjem na sličan način ne potpadaju pod područje primjene člana 11. Po pravilu, cilj ovih tijela, uspostavljenih zakonodavstvom, je da regulišu i promovišu profesije dok istovremeno vrše važne javnopravne funkcije za zaštitu javnosti. Ona stoga ne mogu da se porede sa udruženjima privatnog prava ili sindikatima, već ostaju integrisana u državne strukture (*Popov i drugi protiv Bugarske* (odl.), 2003). Udruženja za koja je utvrđeno da se na njih član 11. ne primjenjuje su sljedeća:

- sindikati ljekara (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, 1981, stavovi 64–65; *Vialas Simón protiv Španije*, Odluka Komisije, 1992; *Popov i drugi protiv Bugarske* (odl.), 2003);
- savjet veterinarskih hirurga (*Barthold protiv Njemačke*, 1985, stav 61);
- udruženje arhitekata (*Revert i Legallais protiv Francuske*, Odluka Komisije, 1989.);
- advokatske komore (*A. i drugi protiv Španije*, Odluka Komisije, 1990; *Bota protiv Rumunije* (odl.), 2004.);
- javnobilježničke komore (*O.V.R. protiv Rusije* (odl.), 2001; *National Notary Chamber protiv Albanije* (odl.), 2008.);
- radnički savjeti (*Karakurt protiv Austrije* (odl.), 1999);
- privredna komora (*Weiss protiv Austrije*, Odluka Komisije, 1991.)

134. Obavezno članstvo u takvim udruženjima ne predstavlja miješanje u slobodu udruživanja (*Popov i drugi protiv Bugarske* (odl.), 2003). Međutim, pojedinci ne smiju biti spriječeni da osnuju svoja profesionalna udruženja ili da se pridruže postojećim. Postojanje udruženja sa obaveznim članstvom stoga ne može da ima za cilj da ograniči, a još manje da uguši pravo koje garantuje član 11. (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere*, 1981, stav 65; *O.V.R. protiv Rusije* (odl.), 2001).

3. Osnivanje udruženja i njegovo zakonsko priznavanje

135. Pravo na osnivanje udruženja je dio prava na slobodu udruživanja, čak i ako član 11. izričito pominje samo pravo na osnivanje sindikata (*Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, stav 40).

136. Mogućnost da se osnuje pravno lice kako bi se djelovalo kolektivno u polju zajedničkog interesa je jedan od najvažnijih aspekata slobode udruživanja, bez kojeg bi to pravo bilo lišeno svakog smisla

(*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 91; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 78).

137. Odbijanje domaćih vlasti da udruženju pojedinaca dodijele status pravnog lica predstavlja miješanje u ostvarivanje njihovog prava na slobodu udruživanja (*Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, stav 31; *Koretsky i drugi protiv Ukrajine*, 2008, stav 39; *Özbek i drugi protiv Turske*, 2009, stav 35). Značajna kašnjenja u postupku registracije na sličan način mogu da predstavljaju takvo miješanje (*Ramazanova i drugi protiv Azerbejdžana*, 2007, stav 60; *Aliyev i drugi protiv Azerbejdžana*, 2008, stav 33).

138. Odbijanje vlasti da registruju grupu ima direktan uticaj na grupu kao takvu, kao i na njene predsjednike, osnivače ili pojedinačne članove (*Kimlya i drugi protiv Rusije*, 2009, stav 84).

139. Udruženje ne smije biti primorano da uzme pravni oblik koji ono ne traži jer bi to umanjilo slobodu udruživanja njegovih osnivača i članova toliko da bi prestala da postoji ili ne bi imala praktičnu vrijednost (*Republican Party of Russia protiv Rusije*, 2011, stav 105; *Zhechev protiv Bugarske*, 2007, stav 56; *National Turkish Union Kungyun protiv Bugarske*, 2017, stav 41). Međutim, iz člana 11. ne proizilazi pravo da udruženja imaju poseban pravni status (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 91).

140. Iako neformalna udruženja također uživaju zaštitu prema članu 11, odsustvo pravnog subjektiviteta može da ima štetan uticaj na njihovo funkcionisanje i aktivnosti (*United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske*, 2006, stav 53; *Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stavovi 73–74). Međutim, kada je neformalno udruženje u stanju da obavlja svoju osnovnu djelatnost, odbijanje da se ono registruje može biti spojivo sa članom 11. (*Lavissee protiv Francuske*, Odluka Komisije, 1991; *Larmela protiv Finske*, Odluka Komisije, 1997; *Movement for Democratic Kingdom protiv Bugarske*, Odluka Komisije, 1995).

141. Pravo garantovano članom 11. nije ograničeno na osnivanje udruženja; ono štiti udruženje tokom čitavog njegovog trajanja (*United Communist Party of Turkey i drugi*, 1998, stav 33).

4. Autonomija udruženja, unutrašnje upravljanje i članstvo

142. Organizaciona autonomija udruženja predstavlja važan aspekt njihove slobode udruživanja zaštićene članom 11. (*Lovrić protiv Hrvatske*, 2017, stav 71). Udruženja imaju pravo da sačine sopstvena pravila i da upravljaju svojim poslovima (*Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Odluka Komisije, 1985).

143. Međutim, sloboda udruživanja ne sprječava države da uspostave pravila i zahtjeve u vezi sa korporativnim upravljanjem i da se uvjere da se ona poštuju. Iako je legitimno da države uvedu određene minimalne zahtjeve koji se tiču uloge i strukture upravljačkih tijela udruženja, nije uloga vlasti da osiguraju poštovanje svake pojedinačne formalnosti navedene u osnivačkom aktu predmetnog udruženja (*Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, stavovi 72. i 78).

144. Član 11. se ne može tumačiti kao nametanje obaveze udruženjima ili organizacijama da prime svakoga ko želi da im se pridruži. Ukoliko udruženja osnivaju ljudi koji, zagovarajući određene vrijednosti ili ideale, namjeravaju da teže zajedničkim ciljevima, bilo bi u suprotnosti sa samom djelotvornošću ove slobode ukoliko oni ne bi imali kontrolu nad svojim članstvom. Na primjer, prihvaćeno je da vjerske zajednice i političke partije generalno mogu da uređuju svoje članstvo tako da uključe samo one ljude koji dijele ista uvjerenja i ideale (*Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39).

145. Pravo na slobodu udruživanja ne podrazumijeva pravo da se postane član određenog udruženja (vidjeti *Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Odluka Komisije, 1985), niti pravo na obavljanje određene funkcije u okviru udruženja (*Fedotov protiv Rusije* (odl.), 2004).

Međutim, protjerivanje iz udruženja bi moglo da predstavlja kršenje slobode udruživanja predmetnog člana ukoliko je u suprotnosti sa pravilima udruženja, ukoliko je proizvoljno ili za sobom povlači izuzetne poteškoće za pojedinca (*Lovrić protiv Hrvatske*, 2017, stavovi 54. i 72).

5. Negativna sloboda udruživanja

146. Kako sloboda udruživanja podrazumijeva određenu mjeru slobode izbora u pogledu njenog ostvarivanja, član 11. obuhvata i negativno pravo udruživanja, to jest pravo da se ne učlani u udruženje ili da istupi iz udruženja (*Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda*, 1993, stav 35; *Vörður Ólafsson protiv Islanda*, 2021, stav 45).

147. Pojam lične autonomije suštinski proizilazi iz slobode izbora pojedinca koja se podrazumijeva u členu 11. (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006, stav 54).

148. Pojedinac ne uživa pravo na slobodu udruživanja ako je u stvarnosti sloboda djelovanja ili izbora koja mu ostaje na raspolaganju nepostojeća ili toliko sužena da nema praktičnu vrijednost (*Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stav 114).

149. Iako obaveza pristupanja određenom udruženju ne mora uvijek biti suprotna Konvenciji, oblik takve obaveze koji pogađa samu suštinu slobode udruživanja garantovane članom 11. predstavlja miješanje u tu slobodu (*Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, stav 55, i *Sørensen i Rasmussen* [VV], 2006, stav 56, o ugovorima „zatvorene radnje“ koji zapošljavanje uslovljavaju članstvom u sindikatu; *Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda*, 1993, stav 36, o obavezi koju zakon nameće taksistima da budu članovi određene organizacije za taksi prevoznike; *Mytilinaios i Kostakis protiv Grčke*, 2015, o obavezi vinogradara da budu članovi sindikata, stavovi 53. i 65; vidjeti također *Waldner protiv Francuske*, 2023, stav 59, o povećanju profesionalne poreske odgovornosti podnositelja predstavke po osnovu toga što nije član rukovodećeg udruženja koje su odobrili poreski organi, u kom slučaju je Sud razmatrao predmet samo u odnosu na član 1. Protokola br. 1).

150. Obaveza davanja finansijskog doprinosa udruženju, bez formalnog članstva, može podsjećati na važnu zajedničku osobinu kod učlanjivanja u udruženje i može da predstavlja miješanje u negativni aspekt prava na slobodu udruživanja (*Vörður Ólafsson*, 2010, stav 48, u vezi sa odgovornošću lica koje nije član da plati doprinos privatnom industrijskom savezu; *Geotech Kancev GmbH protiv Njemačke*, 2016, stav 53, u vezi sa obavezom lica koje nije član da finansijski doprinese fondu koji su osnovala privatna udruženja).

D. Ograničenja slobode udruživanja

151. Član 11. štiti udruženja od neopravdanog miješanja države, koje obično uključuje odbijanje registracije ili gašenje udruženja, ali može da ima i druge oblike koji sprječavaju udruženje da obavlja svoje aktivnosti (npr. inspekcijama ili ograničenjima u finansiranju) (vidjeti *Jordanovi protiv Bugarske*, 2020, stavovi 62–63, i *Ecodefence i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 81. i 87, za pregled različitih oblika ograničenja).

152. Miješanje u pravo na slobodu udruživanja je opravdano ukoliko zadovoljava uslove iz stava 2. člana 11, to jest, ako je „propisano zakonom“, teži jednom ili više legitimnih ciljeva i ako je „neophodno u demokratskom društvu“.

1. Propisano zakonom

153. Izraz „propisano zakonom“ zahtijeva prije svega da sporna mjera ima pravni osnov u domaćem pravu. Također se odnosi i na kvalitet predmetnog zakona, koji mora da bude dostupan predmetnim licima i predvidiv u pogledu njegovih posljedica. Zakon je „predvidiv“ ukoliko je formulisan dovoljno precizno da omogući pojedincu - ako je potrebno uz odgovarajući savjet - da uredi svoje ponašanje (*N.F. protiv Italije*, 2001, stavovi 26. i 29). Da bi domaće pravo zadovoljilo ove zahtjeve, ono mora da

predvidi mjeru pravne zaštite od proizvoljnih miješanja javnih vlasti u prava garantovana Konvencijom. Zakon mora dovoljno jasno da naznači obim svakog takvog diskrecionog ovlaštenja i način njegovog vršenja (*Maestri protiv Italije* [VV], 2004, stav 30).

154. Sud je utvrdio da uslov predvidivosti nije zadovoljen ako sudija nije mogao da shvati da bi njegovo članstvo u masonskoj loži moglo da dovede do toga da mu se izrekne disciplinska kazna (*N.F. protiv Italije*, 2001, stavovi 30–32; *Maestri protiv Italije* [VV], 2004, stavovi 43–42).

155. U predmetu *Koretsky i drugi protiv Ukrajine*, 2008, nadležni organi su odbili da registruju nevladino udruženje. Sud je smatrao da su odredbe domaćeg prava koje uređuju registrovanje udruženja bile suviše nejasne da bi se mogle smatrati „predvidivim” i da su vlastima dale prekomjerna diskreciona ovlaštenja prilikom odlučivanja da li se određeno udruženje može registrovati (stav 48).

156. Problem sa zahtjevom u pogledu „kvaliteta zakona” također se pojavio u predmetu *Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, u kojem je udruženje ugašeno na osnovu zakona koji je formulisan u opštim crtama i čini se da je dao široko diskreciono ovlaštenje Ministarstvu pravde da se miješa u bilo koje pitanje vezano za postojanje udruženja, uključujući i njegovo unutrašnje upravljanje (stavovi 61–64).

157. U predmetu *Yefimov i Youth Human Rights Group protiv Rusije*, 2021, Sud je zaključio da odredbe domaćeg prava, po kojima je učešće lica u udruženju zavisilo od odluke istražitelja da proglasi lice osumnjičenim za ekstremistička krivična djela, ne zadovoljava zahtjev u pogledu „kvaliteta zakona” utoliko što pruža neograničena ovlaštenja istražnim organima i ne nudi nikakvu zaštitu od zloupotrebe (stavovi 59–64). Gašenje udruženja podnosioca predstavke također nije bilo zasnovano na jasnoj i predvidivoj pravnoj osnovi (stavovi 65–73).

158. U predmetu *Taganrog LRO i drugi protiv Rusije*, 2022, Sud je smatrao da nedozvoljenost široke definicije „ekstremističkih aktivnosti” u domaćem pravu, u kombinaciji sa odsustvom pravosudnih mjera zaštite, ne pruža dovoljno predvidiv pravni osnov za prinudno gašenje vjerske organizacije Jehovinih svjedoka (stavovi 159. i 242).

159. Ocjenjujući zakonitost miješanja, a naročito predvidivost predmetnog domaćeg zakona, Sud je uzeo u obzir kako tekst zakona, tako i način na koji su ga domaće vlasti primjenjivale i tumačile (*Jafarov i drugi protiv Azerbejdžana*, 2019, stavovi 70. i 85, u vezi sa nezakonitim odbijanjem registracije udruženja).

160. U predmetu *Ecodefence i drugi protiv Rusije*, 2022, Sud je zaključio da su dva ključna koncepta iz Zakona o stranim agentima („politička aktivnost”, „strano finansiranje”), u odnosu na nevladine organizacije i njihove direktore, manjkava u pogledu zahtjeva predvidivosti i da sudsko preispitivanje ne pruža odgovarajuće i djelotvorne mjere zaštite od proizvoljnog i diskriminatornog sprovođenja širokih diskrecionih ovlaštenja na strani izvršnih organa (stav 118).

161. U predmetu *Andrey Rylkov Foundation i drugi protiv Rusije*, 2024, Sud je slično tome zaključio da zakon o „nepoželjnim organizacijama” ne zadovoljava kriterij „propisan zakonom” jer nije formulisan dovoljno precizno da omogući organizacijama podnosioca predstavke da predvide da bi njihove zakonite radnje mogle dovesti do toga da budu označeni kao „nepoželjni” i da njihove aktivnosti u Rusiji budu zabranjene. Pored toga, ne postoje djelotvorne pravosudne mjere zaštite od suštinski neograničenih diskrecionih ovlaštenja odobrenih izvršnim vlastima (stavovi 89–95).

162. U predmetu *Yüksel Yalçinkaya protiv Turske* [VV], 2023, domaći sudovi su proširili područje primjene relevantnih odredaba krivičnog zakonika na nepredvidiv način kada su se oslanjali na članstvo podnosioca predstavke u sindikatu i udruženju - obje ove strukture su poslovale zakonito tokom relevantnog vremena - kako bi potvrdili osudu podnosioca predstavke, čime mu je uskraćena minimalna zaštita od proizvoljnog miješanja (stavovi 389–396).

2. Legitimni cilj

163. Svako miješanje u pravo na slobodu udruživanja mora da teži najmanje jednom od legitimnih ciljeva utvrđenih u stavu 2. člana 11: nacionalna sigurnost ili javna bezbjednost, sprječavanje nereda ili kriminala, zaštita zdravlja ili morala i zaštita prava i sloboda drugih. Izuzeci od slobode udruživanja se moraju usko tumačiti, tako da je njihovo nabranje strogo iscrpno, a njihova definicija nužno restriktivna (*Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, stav 38).

3. Neophodno u demokratskom društvu

164. Pojam neophodnosti uključuje dva uslova: a) svako miješanje mora da odgovara „gorućoj društvenoj potrebi“; i b) miješanje mora da bude srazmjerno legitimnom cilju kojem se teži.

165. Izraz „neophodno“ nije fleksibilan kao izrazi „korisno“ ili „poželjno“. Izuzeci od pravila slobode udruživanja moraju da se tumače striktno, a samo ubjedljivi i uvjerljivi razlozi mogu da opravdaju ograničenja te slobode. Na prvom mjestu je na domaćim vlastima da procijene da li postoji „goruća društvena potreba“ da se nametne određeno ograničenje. Zadatak Suda nije da zamijeni sopstveno viđenje viđenjem domaćih vlasti, već da na osnovu Konvencije preispita odluke koje nacionalne vlasti donose u vršenju svojih diskrecionih ovlaštenja.

166. To ne znači da je nadzor Suda ograničen na utvrđivanje da li je tužena Država koristila svoja diskreciona ovlaštenja razumno, uz dužnu pažnju i u dobroj vjeri. On mora da sagleda predmetno miješanje u svjetlu predmeta u cjelini i da utvrdi da li je ono „srazmjerno legitimnom cilju kojem se teži“ i da li su razlozi koje su domaće vlasti navele da bi ga opravdale „relevantni i dovoljni“. Pritom, Sud se mora uvjeriti da su domaće vlasti primjenjivale standarde koji su u skladu sa načelima sadržanim u članu 11. i, štaviše, da su svoje odluke zasnivali na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica (*Gozelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stavovi 95–96; *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) i Ungureanu protiv Rumunije*, 2005, stav 49; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stavovi 79–80).

a. Obim nadzora Suda

167. Intenzitet nadzora Suda zavisi od vrste udruženja i prirode njegovih aktivnosti. S obzirom na razliku u značaju za demokratiju između političke partije i nepolitičkog udruženja, samo je politička partija predmet najstrožeg ispitivanja neophodnosti ograničavanja prava na udruživanje (*Vona protiv Mađarske*, 2013, stav 58; *Les Authentiks i Supras Auteuil 91 protiv Francuske*, 2016, stavovi 74. i 84). Domaće vlasti imaju šire polje slobodne procjene u svojoj ocjeni neophodnosti miješanja i u slučajevima podsticanja na nasilje protiv pojedinca, predstavnika države ili protiv dijela stanovništva (*Les Authentiks i Supras Auteuil 91 protiv Francuske*, 2016, stav 84; *Ayoub i drugi protiv Francuske*, 2020, stav 121) i prilikom preduzimanja mjera uopšteno usmjerenih na borbu protiv međunarodnog terorizma (*Internationale Humanitäre Hilfsorganisation e. v. protiv Njemačke*, 2023, stavovi 75–76 i 85–89).

Sud je također priznao da može biti kažnjeno udruženje čije vođe zastupaju politiku koja ne poštuje pravila demokratije ili koja je usmjerena na njeno uništenje i kršenje prava i sloboda priznatih u demokratiji (*Zehra Foundation i drugi protiv Turske*, 2018, stav 54). Ovlaštenje države da zaštiti svoje institucije i građane od udruženja koja bi ih mogla ugroziti mora se pažljivo koristiti (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi*, 2014, stav 79).

b. Ozbilnost miješanja i zahtjev proporcionalnosti

168. Stepem miješanja ne može se razmatrati apstraktno i mora se procijeniti u konkretnom kontekstu predmeta.

169. Krivična osuda predstavlja jedan od najozbiljnijih vidova miješanja u pravo na slobodu udruživanja, čiji je jedan od ciljeva zaštita mišljenja i sloboda izražavanja mišljenja, naročito kada su političke partije u pitanju (*Yordanovi protiv Bugarske*, 2020, stav 75, gdje je Sud zaključio da je bilo nepotrebno pokretanje krivičnog postupka protiv podnositelja predstavke zbog pokušaja uspostavljanja političke partije na vjerskoj osnovi).

170. Iako države imaju pravo da zahtijevaju od organizacija koje traže službenu registraciju da ispoštuju određene razumne pravne formalnosti, takav zahtjev uvijek podliježe zahtjevu proporcionalnosti (*United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske (br. 2)*, 2011, stav 40).

171. Odbijanje registrovanja udruženja je radikalna mjera jer onemogućava udruženju da započne bilo kakvu aktivnost (*Zhechev protiv Bugarske*, 2007, stav 58; *United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske*, 2006, stav 80; *Bozgan protiv Rumunije*, 2007, stav 27).

172. Mogućnost da udruženje ponovo podnese zahtjev za registraciju je faktor koji se može uzeti u obzir pri procjeni proporcionalnost miješanja (*United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske (br. 2)*, 2011, stav 30).

173. Odbijanje registracije udruženja zbog toga što njegov naziv dovodi u zabludu i što je pogrdan ne predstavlja naročito ozbiljno miješanje; nije nesrazmjerno tražiti od podnositelja predstavke da promijene predloženi naziv (*APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth i Szerdahelyi protiv Mađarske* (odl.), 1999; *W.P. i drugi protiv Poljske* (odl.), 2004).

174. Države imaju pravo da se uvjere da su cilj i aktivnosti udruženja u skladu sa pravilima utvrđenim u zakonodavstvu (*Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, stav 40; *Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stav 59). U slučaju da se udruženje ne pridržava razumnih pravnih formalnosti u vezi sa njegovim osnivanjem, funkcionisanjem ili unutrašnjom organizacionom strukturom, polje slobodne procjene države može da uključi i pravo na miješanje - pod uslovom proporcionalnosti - u slobodu udruživanja (*Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, stav 72; *Savenko i drugi protiv Rusije*, 2021, stavovi 68–69; *Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi protiv Turske*, 2022, stav 49, gdje je Sud zaključio da nema proizvoljnosti u odbijanju da se partiji podnosiocu predstavke omogući održavanje lokalnih kongresa u različitim gradovima usljed odsustva dovoljnog broja lokalnih ogranaka, pri čemu takvo odbijanje ne sprječava partiju da koristi svoju slobodu da teži aktivnostima udruženja).

175. Iako je legitimno da države uvedu određene minimalne zahtjeve koji se tiču uloge i strukture upravljačkih organa udruženja, vlasti ne bi smjele da intervenišu u unutrašnje organizaciono funkcionisanje udruženja toliko dalekosežno da bi obezbijedile poštovanje svake pojedinačne formalnosti navedene u osnivačkom aktu udruženja (*Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, stav 78).

176. Gašenje udruženja je oštra mjera koja podrazumijeva značajne posljedice i može se preduzeti samo u najozbiljnijim predmetima (*Association Rhino i drugi protiv Švajcarske*, 2011, stav 62; *Vona protiv Mađarske*, 2013, stav 58; *Les Authentiks i Supras Auteuil 91 protiv Francuske*, 2016, stav 84). Države imaju povećanu dužnost da pruže razloge koji opravdavaju takvu mjeru (*Adana TAYAD protiv Turske*, 2020, stav 35). Nalog za gašenje koji nije zasnovan na prihvatljivim i uvjerljivim razlozima odgovoran je za odvrćajući efekat na strani udruženja podnositelja predstavke i na njegove pojedinačne članove, kao i uopšte na strani organizacija za ljudska prava (*ibid.*, stav 36).

Iako su i odbijanje registracije udruženja i njegovo gašenje radikalni po svojim posljedicama, gašenje je naročito dalekosežna mjera koju je moguće opravdati samo u strogo ograničenim okolnostima. Odbijanje registracije ima ograničene posljedice i može se lakše otkloniti putem nove prijave za registraciju (*United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i drugi protiv Bugarske (br. 2)*, 2011, stav 94).

177. Kada je gašenje udruženja jedina sankcija koju predviđa nacionalno pravo, bez obzira na težinu predmetnog kršenja, veća fleksibilnost u izboru srazmjerne sankcije se može postići uvođenjem u zakon manje radikalnih alternativnih sankcija, poput upozorenja, novčane kazne ili povlačenja poreskih olakšica (*Tebieti Mühafize Cemiyyeti i Israfilov*, 2009, stav 82; *Jehovah's Witnesses of Moscow i drugi protiv Rusije*, 2010, stav 159).

178. Puko nepoštovanje određenih pravnih zahtjeva o unutrašnjem upravljanju nevladinih organizacija se ne može smatrati tako ozbiljnom povredom koja bi opravdala potpuno gašenje (*Tebieti Mühafize Cemiyyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, stav 82). Međutim, tamo gdje udruženje od javnog interesa više nije sposobno da funkcionira u skladu sa svojim ciljevima zbog nedostatka finansijskih sredstava, njegovo gašenje može biti opravdano (*MÍHR Foundation protiv Turske*, 2019, stavovi 41–43). Iako se gašenje udruženja zbog stečaja ili produžene neaktivnosti može smatrati težnjom za ostvarivanjem legitimnog cilja prema stavu 2. člana 11, odluka domaćih vlasti mora biti zasnovana na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica (*Croatian Golf Federation protiv Hrvatske*, 2020, stavovi 96. i 100).

179. Kako bi zadovoljile zahtjev proporcionalnosti u slučaju gašenja, vlasti moraju da pokažu da ne postoje druge mjere kojima bi se postigli isti ciljevi, a koje bi predstavljale manje ozbiljno miješanje u pravo na slobodu udruživanja (*Adana TAYAD protiv Turske*, 2020, stav 36; *Association Rhino i drugi*, 2011, stav 65; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi*, 2014, stav 96; *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation e. v. protiv Njemačke*, 2023, stavovi 95–97). Sud je, međutim, prepoznao da mogu postojati predmeti u kojima je neizbježno ograničen izbor mjera dostupnih vlastima da odgovore na „goruću društvenu potrebu“ u odnosu na uočene štetne posljedice povezane sa postojanjem ili aktivnostima udruženja (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 105; *Ayoub i drugi protiv Francuske*, 2020, stavovi 119–120).

180. Države imaju pravo da preduzmu preventivne mjere za zaštitu demokratije i u odnosu na političke partije i u odnosu na nestranačke subjekte. Od njih se ne može očekivati da čekaju da politička partija preuzme vlast i počne da preduzima konkretne korake za sprovođenje politika koje su nespojive sa standardima Konvencije. Kada je opasnost od takve politike dovoljno utvrđena i neminovna, država može razumno spriječiti izvršenje takve politike prije nego što se pokuša njeno sprovođenje kroz konkretne korake koji mogu ugroziti građanski mir i demokratski režim države (*Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003, stav 102; *Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije*, 2009, stav 81). Slično tome, preventivne mjere se mogu primijeniti na nestranačke subjekte, ako dovoljno velika opasnost po prava drugih prijeti da podrije osnovne vrijednosti demokratskog društva (*Vona protiv Mađarske*, 2013, stav 57).

181. Na primjer, Sud je našao da je gašenje stranke ili drugog udruženja opravdano kada:

- teže državi zasnovanoj na šerijatu (*Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003; *Zehra Foundation i drugi protiv Turske*, 2018, ; *Kalifatstaat protiv Njemačke* (odl.), 2006;
- imaju veze sa terorističkom organizacijom (*Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije*, 2009.);
- su uključeni u skupove protiv Roma i paravojna paradiranja (*Vona protiv Mađarske*, 2013.);
- su uključeni u ponovljene nasilne radnje u vezi sa fudbalskim utakmicama (*Les Authentiks i Supras Auteuil 91 protiv Francuske*, 2016.);
- su imala karakteristike privatnih milicija i kada su učestvovali u nasilju i narušavanju javnog reda i mira (*Ayoub i drugi protiv Francuske*, 2020);
- su davali značajne finansijske donacije humanitarnim udruženjima povezanim sa terorističkom organizacijom Hamas (*Internationale Humanitäre Hilfsorganisation e. v. protiv Njemačke*, 2023).

E. Posebni oblici udruženja

182. Iako član 11. ne isključuje nijednu kategoriju udruženja iz svoje zaštite, udruženja koja imaju istaknutu ulogu u sudskoj praksi Suda su političke partije, udruženja manjina i vjerska udruženja, kao ključni akteri u demokratskom društvu. Sindikati, kao jedni oblik udruženja izričito naveden u članu 11, će biti obrađeni zasebno u Dijelu 3. u nastavku, zbog njihovih specifičnih karakteristika i uloge.

1. Političke partije

183. S obzirom na suštinsku ulogu političkih partija u obezbjeđivanju pluralizma i pravilnog funkcionisanja demokratije, svaka mjera preduzeta protiv njih utiče i na slobodu udruživanja i, shodno tome, na demokratiju u predmetnoj državi (*Republican Party of Russia protiv Rusije*, 2011, stav 78). Prema tome, izuzeci navedeni u članu 11. moraju se strogo tumačiti; samo ubjedljivi i uvjerljivi razlozi mogu da opravdaju ograničenja slobode udruživanja takvih partija (*United Communist Party of Turkey i drugi protiv Turske*, 1998, stav 46). Međutim, može biti opravdano da država u okviru svojih pozitivnih obaveza prema članu 1. uvede političkim partijama dužnost da poštuju i štite prava i slobode garantovane Konvencijom i obavezu da ne izlažu politički program suprotan osnovnim načelima demokratije (*Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003, stav 103).

a. Odbijanje registracije i gašenja

184. Drastične mjere, poput gašenja cijele političke partije ili odbijanja registracije partije, mogu se preduzeti samo u najozbiljnijim predmetima (*Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije*, 2009, stav 78; *Linkov protiv Češke Republike*, 2006, stav 45). To su oni slučajevi koji ugrožavaju politički pluralizam ili osnovna demokratska načela (*Party for a Democratic Society (DTP) i drugi protiv Turske*, 2016, stav 101).

185. Sud je postavio dva uslova pod kojima politička partija može predlagati promjenu zakona ili pravnih i ustavnih struktura države: prvo, sredstva koja se koriste za postizanje tog cilja moraju biti legalna i demokratska; drugo, predložena promjena mora biti spojiva sa osnovnim demokratskim načelima. Shodno tome, politička partija čiji lideri podstiču na nasilje ili predlažu politiku koja ne poštuje demokratiju ili ima za cilj uništavanje demokratije i narušavanje prava i sloboda priznatih u demokratiji, ne može polagati pravo na zaštitu prema Konvenciji od kazni izrečenih po tim osnovama (*Yazar i drugi protiv Turske*, 2002, stav 49).

186. Suštinski faktor koji treba uzeti u obzir je da li program partije sadrži poziv na upotrebu nasilja, na ustanak ili neki drugi oblik odbacivanja demokratskih načela (*Partidul Comunistilor (Nepeceristi) i Ungureanu protiv Rumunije*, 2005, stav 54; *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske*, 1999, stav 40). Program političke partije, međutim, nije jedini kriterij za utvrđivanje njenih ciljeva i namjera; sadržaj programa se mora uporediti sa postupcima čelnika partije i stavovima koje brane. Uzeti zajedno, ti postupci i stavovi mogu biti relevantni u postupcima za gašenje političke partije, jer mogu otkriti njene ciljeve i namjere (*Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003, stav 101; *Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije*, 2009, stav 80).

187. Prilikom ispitivanja da li odbijanje da se registruje politička partija ili njeno gašenje zbog rizika od narušavanja demokratskih načela ispunjava zahtjev „goruće društvene potrebe“, Sud uzima u obzir sljedeće: (i) da li je bilo uvjerljivih dokaza da je rizik po demokratiju bio dovoljno neposredan; (ii) da li su postupci i govori čelnika partije, uzeti u obzir u predmetu koji se razmatra, bili pripisivi predmetnoj partiji; i (iii) da li su postupci i govori koji se pripisuju političkoj partiji činili cjelinu koja je dala jasnu sliku modela društva koji je partija zamislila i koje zagovara, a koji je bio nespojiv sa konceptom „demokratskog društva“ (*Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003, stav 104; *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) i Ungureanu protiv Rumunije*, 2005, stav 46).

188. U predmetu *Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske*, 2003, partiju je ugasio Ustavni sud s obrazloženjem da je postala „središte djelovanja protiv načela sekularizma“. Utvrdivši da nije

došlo do kršenja člana 11, Sud je smatrao da su djela i govori članova i lidera Refaha otkrili dugoročnu politiku partije o uspostavljanju režima zasnovanog na šerijatu u okviru pravnog pluralizma i da Refah nije isključio pribjegavanje sili u cilju sprovođenja svoje politike. S obzirom na to da su ti planovi bili nespojivi sa konceptom „demokratskog društva“ i da je partija imala stvarne mogućnosti da ih sprovede, može se opravdano smatrati da je odluka Ustavnog suda zadovoljila zahtjev „goruće društvene potrebe“.

189. Sud nije utvrdio kršenje člana 11. ni u predmetu *Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije*, 2009, gdje su partije podnositelji predstavke bile ugašene zbog toga što su težile sprovođenju strategije „taktičkog odvajanja“ putem terorizma i zbog toga što postoje značajne sličnosti između njih i terorističke organizacije ETA. Sud nije video razlog da odstupi od zaključaka španskih sudova. S obzirom na situaciju koja je u Španiji postojala dugi niz godina u vezi s terorističkim napadima, veze između partija podnositelja predstavke i ETA su se objektivno mogle smatrati prijetnjom za demokratiju. Dalje, djela i govori koji se pripisuju partijama podnositeljima predstavke su stvorili jasnu sliku društvenog modela koji su one predviđale i zagovarale, a koji je bio u suprotnosti sa konceptom „demokratskog društva“ i predstavljao je značajnu prijetnju španskoj demokratiji. Shodno tome, kazna izrečena podnositeljima predstavke odgovarala je „gorućoj društvenoj potrebi“ i bila je srazmjerna legitimnom cilju kojem se teži.

190. U odsustvu dokaza o nedemokratskim namjerama u programu ili aktivnostima partije, drastične mjere preduzete u odnosu na političke partije dovele su do toga da Sud utvrdi da je došlo do povrede člana 11.

191. U predmetu *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) i Ungureanu protiv Rumunije*, 2005, gdje su vlasti odbile da registruju partiju Komunisti, Sud nije prihvatio argument Vlade da Rumunija ne može dozvoliti da pojava nove komunističke partije bude predmet demokratske debate. Iako je bio spreman da uzme u obzir rumunsko iskustvo totalitarnog komunizma prije 1989. godine, smatrao je da taj kontekst sam po sebi ne može da opravda potrebu za miješanjem, naročito jer u mnoštvu zemalja postoje komunističke partije koje se pridržavaju marksističke ideologije. Kako u programu partije nije bilo ničega što bi se moglo smatrati pozivom na upotrebu nasilja ili bilo koji drugi oblik odbacivanja demokratskih načela ili na „diktaturu proleterijata“, program nije bio nespojiv sa „demokratskim društvom“.

192. Sud je došao do sličnog zaključka u predmetu *Tsonev protiv Bugarske*, 2006, gdje su vlasti odbile da registruju Komunističku partiju Bugarske, navodeći formalne nedostatke u dokumentima za registraciju i navodne opasnosti koje proističu iz ciljeva i deklaracija partije. Sud nije našao naznake da je partija, uprkos svom imenu, težila da uspostavi dominaciju jedne društvene klase nad drugim. Nije bilo ni dokaza da se odabirom da se riječ „revolucionarno“ uvrsti u preambulu njenog ustava odlučila za politiku koja predstavlja stvarnu prijetnju bugarskoj državi. Štaviše, u izjavama partije nije bilo ničega što bi pokazalo da su njeni ciljevi nedemokratski ili da namjerava da koristi nasilje da bi ih postigla.

193. Nasuprot tome, u predmetu *Ignatencu i the Romanian Communist Party protiv Rumunije*, 2020, odbijanje da se registruje partija podnositelja predstavke smatrano je opravdanim. Kako je partija tvrdila da je nasljednik Komunističke partije koja je vladala državom tokom perioda totalitarnog komunizma, vlasti su nastojale da spriječe moguću zloupotrebu položaja od strane te partije i da zaštite vladavinu prava i osnovna načela demokratije. Sud je smatrao da su, u konkretnom kontekstu ovog predmeta, razlozi koje su vlasti navele za odbijanje registrovanja partije bili relevantni i dovoljni i da je mjera bila srazmjerna legitimnom cilju zaštite nacionalne sigurnosti i prava i sloboda drugih.

194. Zabrana etničke pripadnosti političke partije u domaćem pravu kao takva nije spojiva sa Konvencijom. Tako da može da služi kao legitiman osnov za odbijanje registracije političke partije, pod uslovom da su razlozi koje navode domaće vlasti dovoljni da se opravda tako ozbiljna mjera (*Savenko i drugi protiv Rusije*, stavovi 92-93, gdje je utvrđeno da odbijanje registracije „Nacionalne boljševičke

partije”, čiji program spoljne politike se zalagao za zaštitu etničkih Rusa i stanovništva koje govori ruski, nije bilo dovoljno opravdano).

195. Treba napomenuti da izbor imena političke partije u načelu ne može opravdati tako drastičnu mjeru kao što je gašenje, u odsustvu drugih relevantnih i dovoljnih okolnosti (*United Communist Party of Turkey i drugi protiv Turske*, 1998, stav 54, gdje je jedan od razloga za gašenje partije bio taj što je sadržala riječ „komunistička“ u svom nazivu).

196. U brojnim predmetima, Sud je utvrdio povredu člana 11. kada su vlasti smatrale da program partije podriva teritorijalni integritet države i podstiče na separatizam za određenu grupu stanovništva. Prema mišljenju Suda, ne može biti opravdanja za ometanje političke grupe koja se pridržava osnovnih demokratskih načela samo zato što je kritikovala ustavni i pravni poredak zemlje i tražila javnu debatu u političkoj areni (*United Communist Party of Turkey i drugi protiv Turske*, 1998, stav 57). Suština demokratije je da se dozvoli predlaganje i rasprava o različitim političkim programima, čak i onim koji dovode u pitanje način na koji je država trenutno uređena, pod uslovom da ne štete samoj demokratiji (*Socialist Party i drugi protiv Turske*, 1998, stav 47; *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske* [VV], 1999, stav 41).

197. Sama činjenica da politička partija poziva na autonomiju ili čak zahtijeva secesiju dijela državne teritorije nije dovoljan osnov da opravda raspuštanje partije zbog nacionalne sigurnosti. U demokratskom društvu zasnovanom na vladavini prava, političkim idejama koje izazivaju postojeći poredak ne dovodeći u pitanje načela demokratije, a čije se ostvarivanje zagovara mirnim putem, mora se pružiti odgovarajuća prilika za izražavanje kroz učešće u političkom procesu (*United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i drugi protiv Bugarske*, 2005, stav 61).

198. Države imaju pravo – pod uslovom proporcionalnosti – da zahtijevaju da političke partije zadovolje razumne pravne formalnosti u vezi sa njihovim osnivanjem (*United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i drugi protiv Bugarske (br. 2)*, 2011, stav 83). U predmetu *Republican Party of Russia protiv Rusije*, 2011, Sud je zaključio da je gašenje partije podnosioca predstavke zbog neispunjavanja zahtjeva o minimalnom članstvu i regionalnoj zastupljenosti, nesrazmjerno legitimnim ciljevima koje je Vlada navela. Iako zahtjev da političke partije imaju minimalni broj članova nije neobičan u državama članicama Savjeta Evrope, prag postavljen ruskim zakonom, koji je u 2001. godini skočio sa 10.000 na 50.000 članova, bio je najviši u Evropi. Sud je smatrao da se tako radikalna mjera, poput gašenja po formalnom osnovu, koja se primjenjuje na davno osnovanu političku partiju koja poštuje zakon, ne može smatrati „neophodnom u demokratskom društvu“. Zahtjev u pogledu minimalnog članstva bi bio opravdan samo ako bi omogućio nesmetano uspostavljanje i funkcionisanje brojnih političkih partija koje zastupaju interese različitih, čak i malih, grupa stanovnika i ako bi im obezbijedio pristup političkoj areni (stavovi 119–120).

199. Što se tiče zahtjeva u pogledu regionalnog predstavljanja, njegovo obrazloženje je bilo sprječavanje uspostavljanja i učešća na izborima regionalnih partija, koje su prijetnja teritorijalnom integritetu države. Prema mišljenju Suda, postojali su i drugi načini da se zaštite ruski zakoni, institucije i nacionalna sigurnost, osim sveobuhvatne zabrane osnivanja regionalnih partija koja je uvedena tek 2001. godine. Opšta ograničenja u pogledu političkih partija je protokom vremena postalo sve teže opravdati. Moralo se voditi računa o stvarnom programu i ponašanju svake političke partije, a ne o potencijalnoj prijetnji koju predstavlja određena kategorija ili vrsta partija (stavovi 122. i 130).

b. Finansiranje i inspekcije

200. Sud je prepoznao neophodnost nadzora finansijskih aktivnosti političkih partija u svrhu odgovornosti i transparentnosti, koje služe da se obezbijedi povjerenje javnosti u politički proces. S obzirom na iskonsku ulogu koju političke partije imaju u pravilnom funkcionisanju demokratija, može se smatrati da opšta javnost ima interes da ih nadgleda i da sankcioniše svaki nepropisni izdatak, posebno u pogledu političkih partija koje dobijaju sredstva iz javnih fondova (*Cumhuriyet Halk Partisi protiv Turske*, 2016, stav 69).

201. Države članice uživaju relativno široko polje slobodne procjene pri izboru načina na koji će ispitati finansije političkih partija i pri izboru kazni koje će izreći za nepropisne finansijske transakcije (*Cumhuriyet Halk Partisi protiv Turske*, 2016, stav 70).

202. Ipak, svi pravni propisi koji uređuju inspekcije izdataka političkih partija moraju da sadrže izraze koji pružaju razumne naznake kako će se te odredbe tumačiti i primjenjivati (*Cumhuriyet Halk Partisi protiv Turske*, 2016, stav 106).

203. Finansijska inspekcija se nikada ne smije koristiti kao političko sredstvo za vršenje kontrole nad političkim partijama, naročito ne pod izgovorom da se partija finansira iz javnih sredstava. Kako bi se spriječila zloupotreba mehanizma finansijske inspekcije u političke svrhe, mora se primijeniti visok standard „predvidivosti“ kada se radi o zakonima koji uređuju ispitivanje finansija političkih partija, i to i u vezi sa konkretnim zahtjevima koji se nameću i u vezi sa kaznama koje kršenje tih zahtjeva nosi (*Cumhuriyet Halk Partisi protiv Turske*, 2016, stav 88).

204. Zabrana da političke partije primaju sredstva od stranih izvora nije sama po sebi nespojiva sa članom 11. Konvencije. Ovo pitanje spada u polje slobodne procjene država i one ostaju slobodne da odrede koje strane izvore finansiranja političke partije mogu da primaju. Zabrana da političke partije budu finansirane iz stranih država je, međutim, neophodna kako bi se očuvao suverenitet (*Parti nationaliste basque – Organisation régionale d’Iparralde protiv Francuske*, 2007, stav 47).

205. Polje slobodne procjene država može da uključuje pravo na miješanje u unutrašnju organizaciju i funkcionisanje partije u slučaju nepoštovanja razumnih pravnih formalnosti. Međutim, vlasti ne bi smjele toliko dalekosežno da intervenišu kako bi obezbijedile da partija poštuje svaku pojedinu formalnost koju predviđa njen sopstveni osnivački akt. Obezbjedivanje poštovanja formalnosti na način predviđen statutom udruženja je prije svega na partiji i njenim članovima, a ne na javnim vlastima (*Republican Party of Russia protiv Rusije*, 2011, stavovi 87–88, gdje je Sud utvrdio da je odbijanje vlasti da izmijene državni registar zbog povrede unutrašnjih pravila postupka partije bilo bez dovoljne pravne osnove i da nije bilo neophodno u demokratskom društvu).

206. Sud nije našao opravdanja za podvrgavanje političkih partija čestim i sveobuhvatnim provjerama stanja članstva i stalnoj prijetnji gašenjem iz formalnih razloga (stavovi 115–116).

2. Manjinska udruženja

207. Sud je prepoznao da je sloboda udruživanja naročito važna za osobe koje pripadaju manjinama, uključujući nacionalne i etničke manjine. Zaista, osnivanje udruženja kako bi se izrazili i promovisali njihovi identiteti može biti ključno u pomaganju manjinama da očuvaju i zaštite svoja prava (*Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, stav 93).

208. Postojanje manjina i različitih kultura u državi je historijska činjenica koju demokratsko društvo mora da toleriše, pa čak i da zaštiti i podrži, u skladu sa načelima međunarodnog prava (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası protiv Turske*, 2012, stav 59).

209. Za očuvanje i razvoj kulture manjina i pominjanje svijesti o pripadnosti manjini ne može se reći da predstavljaju prijetnju „demokratskom društvu“ čak i ako mogu da izazovu napetosti (*Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke*, 2005, stav 40). Pojava napetosti je jedna od nezaobilaznih posljedica pluralizma, koji se gradi na istinskom poštovanju različitosti i dinamici etničkih i kulturnih identiteta (*ibid.*, stav 35). Uloga vlasti u takvim okolnostima nije da otklone uzrok napetosti ukidanjem pluralizma, već da obezbijede da se suprotstavljene grupe međusobno tolerišu (*Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, stav 163).

210. Teritorijalni integritet, nacionalna sigurnost i javni red nisu ugroženi aktivnostima udruženja čiji je cilj da promoviše regionalnu kulturu, čak i pod pretpostavkom da mu je cilj da promoviše i kulturu manjine (*Tourkiki Enosi Xanthis i drugi protiv Grčke*, 2008, stav 51).

211. Sud je smatrao nesrazmjernim cilju zaštite nacionalne sigurnosti odbijanje registracije udruženja koje zagovara manjinsku svijest na osnovu puke sumnje da postoji namjera osnivača udruženja da potkopaju teritorijalni integritet države.

212. U predmetu *Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 1998, domaći sudovi su odbili da registruju makedonsko kulturno udruženje na osnovu toga što je imalo namjeru da podrije teritorijalni integritet zemlje. Sud je zaključio da su ciljevi udruženja – očuvanje i razvoj tradicija i kulture makedonske manjine – potpuno legitimni. Prema mišljenju Suda, stanovnici regiona u državi imaju pravo da osnuju udruženja kako bi promovisali posebne karakteristike regiona. Izjava domaćih sudova da udruženje predstavlja prijetnju po teritorijalni integritet Grčke zasnivala se na pukoj sumnji. Ako bi se udruženje, nakon što se registruje, bavilo aktivnostima koje su nespojive sa deklarisanim ciljevima ili zakonom, vlasti bi imale pravo da ga ugase. Shodno tome, odbijanje registracije udruženja podnosioca predstavke bilo je nesrazmjerno ciljevima kojima se težilo (stavovi 44–47).

213. Slična razmatranja su navela Sud da utvrdi kršenje člana 11. kada su vlasti odbile da registruju udruženje muslimanske manjine (*Bekir-Ousta i drugi protiv Grčke*, 2007, stavovi 42–44; *National Turkish Union Kungyun protiv Bugarske*, 2017, stavovi 44–45). Nije postojalo ništa što bi ukazalo da su udruženja zagovarala upotrebu nasilja ili nedemokratskih sredstava.

214. U svakom slučaju, izražavanje separatističkih stavova i pozivi na autonomiju ili teritorijalne promjene nisu sami po sebi prijetnja teritorijalnom integritetu države i nacionalnoj sigurnosti (*United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske*, 2006, stav 76). Također, takva prijetnja se ne može podrazumijevati zbog upotrebe određenih riječi u nazivu udruženja (*National Turkish Union Kungyun protiv Bugarske*, 2017, stav 45).

215. Nasuprot tome, države imaju značajnu slobodu prilikom određivanja kriterija za učešće na izborima. Na primjer, odbijanje osnivanja pravnog lica koje bi steklo pravo da se kandiduje na izborima moglo bi se smatrati neophodnim u demokratskom društvu ako pojedinci nisu na drugi način sprječeni da osnuju udruženje da bi izrazili i promovisali posebne karakteristike manjine.

216. U predmetu *Gorzelik i drugi protiv Poljske* [VV], 2004, vlasti su odbile da registruju udruženje koje sebe opisuje kao organizaciju šleske nacionalne manjine. Smatrali su da Šlezi nisu nacionalna manjina i da bi registrovanje udruženja kao „organizacije nacionalne manjine“ omogućilo izborne privilegije koje bi mu dale prednost u odnosu na druge etničke organizacije. Sud je prihvatio da domaće vlasti nisu prekoračile svoje polje slobodne procjene, uzimajući u obzir da je u trenutku registracije postojala goruća društvena potreba da se uredi slobodan izbor udruženja da se naziva „organizacijom nacionalne manjine“ kako bi se zaštitile postojeće demokratske institucije i izborne procedure u Poljskoj. Odbijanje nije bilo nesrazmjerno legitimnim ciljevima kojima se težilo jer se uglavnom bavilo oznakom koju bi udruženje zakonski moglo da koristi, a ne njegovom sposobnošću da kolektivno djeluje u polju od zajedničkog interesa (stavovi 103–106).

217. U predmetu *Artyomov protiv Rusije* (odl.), 2006, Sud je smatrao opravdanim odbijanje da se kao politička partija registruje udruženje koje otvoreno izjavljuje pripadnost određenoj etničkoj grupi („Ruska svenacionalna unija“). Vlasti nisu spriječile podnosioca predstavke da osnuje udruženje kako bi izrazio i promovisao posebne ciljeve koje je prihvatilo, već da osnuje pravno lice koje bi nakon registracije steklo pravo da se kandiduje na izborima. S obzirom na načelo poštovanja nacionalne specifičnosti u izbornim pitanjima, Sud nije zaključio da su zaključci domaćih sudova bili pogrešni tvrdeći da bi u savremenoj Rusiji bilo opasno njegovati izbornu konkurenciju između političkih partija na osnovu etničke ili vjerske pripadnosti.

218. Naziv udruženja ne može sam po sebi da opravda njegovo gašenje, čak i ukoliko bi ime moglo da izazove neprijateljska osjećanja kod većine stanovništva, ako ne postoji konkretan dokaz o stvarnoj prijetnji za javni red (*Association of Citizens „Radko“ i Paunkovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, 2009, stav 75, koji se tiče gašenja udruženja koje je poricalo postojanje makedonskog etniciteta).

219. U predmetu *Association of People of Silesian Nationality (u likvidaciji) protiv Poljske*, 2024, nadležni organi su naložili gašenje udruženja podnosioca predstavke po osnovu toga što bi naziv udruženja bio obmanjujući za javnost jer je povezan sa nepostojećom nacijom. Sud je smatrao da ovo obrazloženje nije dovoljno da se opravda nalog za gašenje u odsustvu bilo kojih konkretnih dokaza da korištenje riječi „šleska nacionalnost” predstavlja realnu prijetnju po javni red (stavovi 51–54).

220. Utvrđeno je da je zahtjev za gašenje udruženja zbog podržavanja prava na obrazovanje na maternjem jeziku, koji nije nacionalni jezik, prekršio član 11. u predmetu *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası protiv Turske*, 2012. Iako je to pitanje moglo da uznemiri određena uvjerenja većinskog stanovništva, pravilno funkcionisanje demokratije je zahtijevalo javnu debatu kako bi se pomoglo u pronalaženju rješenja za pitanja o opšteg političkog ili javnog interesa. Prema mišljenju Suda, cilj razvoja kulture državljana čiji maternji jezik nije turski pružanjem obrazovanja na tom maternjem jeziku, nije sam po sebi nespojiv sa nacionalnom sigurnošću i nije predstavljao prijetnju po javni red (stavovi 55–59).

221. Sloboda udruživanja uključuje pravo svakoga da, u zakonitom kontekstu, izrazi svoja uvjerenja o svom etničkom identitetu. Koliko god se vlastima određeni stavovi ili upotrijebljene riječi mogu činiti šokantnim i neprihvatljivim, njihovo širenje ne treba automatski smatrati prijetnjom javnoj politici ili teritorijalnom integritetu zemlje (*Tourkiki Enosi Xanthis i drugi protiv Grčke*, 2008, stav 51, gdje je udruženje prvog podnosioca predstavke ugašeno, između ostalog, zbog njegovih stavova o manjinama).

3. Vjerska udruženja

222. Pravo vjernika na slobodu vjeroispovijesti, koja uključuje i pravo ispoljavanja sopstvene vjeroispovijesti u zajednici sa drugima, obuhvata očekivanja da će vjernicima biti dozvoljeno slobodno udruživanje, bez proizvoljne intervencije države. Zaista, autonomno postojanje vjerskih zajednica je neophodno za pluralizam u demokratskom društvu. Dužnost neutralnosti i nepristrasnosti države isključuje svako diskreciono pravo države da utvrdi da li su vjerska uvjerenja ili sredstva korištena za izražavanje tih uvjerenja legitimna (*Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stavovi 58. i 92).

223. Kada je riječ o organizaciji vjerske zajednice, odbijanje njenog priznanja također predstavlja miješanje u pravo podnosioca predstavke na slobodu vjeroispovijesti prema členu 9. Konvencije (*Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stav 71).⁵

224. Međutim, ne postoji pravo prema členu 11. u vezi sa članom 9. da vjerska organizacija ima poseban pravni status. Članovi 9. i 11. Konvencije zahtijevaju samo da država obezbijedi da vjerske zajednice imaju mogućnost sticanja pravne sposobnosti kao subjekti prema građanskom pravu; ne zahtijevaju da im se dodijeli određeni javnopravni status (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 91).

225. Potrebni su naročito važni i uvjerljivi razlozi za odbijanje ponovne registracije vjerske zajednice koja postoji već duži niz godina (*Church of Scientology Moscow protiv Rusije*, 2007, stav 96; *Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stav 96; *Jehovah's Witnesses of Moscow protiv Rusije*, 2010, stav 180).

226. Kada razlozi za odbijanje registracije nisu imali pravnu ili činjeničnu osnovu, Sud je utvrdio da vlasti nisu postupale u dobroj veri i da su zanemarile svoju dužnost neutralnosti i nepristrasnosti u odnosu na vjersku zajednicu podnosioca predstavke (*Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije*, 2006, stav 97; *Jehovah's Witnesses of Moscow protiv Rusije*, 2010, stav 181; *Church of Scientology Moscow protiv Rusije*, 2007, stav 97).

---

5. Vidjeti *Vodič o členu 9. Konvencije* za detaljan pregled u pogledu priznavanja, registracije i gašenja vjerskih udruženja.

227. Državne vlasti su dužne da osiguraju da vrijeme čekanja na dodjelu pravnog subjektiviteta vjerskoj zajednici bude razumno kratko (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, 2008, stav 79). Međutim, može biti neophodno da se propiše razumni minimalni rok u slučaju novoosnovanih i nepoznatih vjerskih grupa (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 111).

228. Nije opravdano odbijanje registracije na osnovnu zakonske odredbe koja spriječava sve vjerske grupe, koje nisu postojale na toj teritoriji najmanje petnaest godina, da dobiju status pravnog subjekta (*Kimlya i drugi protiv Rusije*, 2009, stav 98–101).

229. Odbijanje registracije zbog neprikazivanja informacija o osnovnim načelima vjeroispovijesti može se opravdati u posebnim okolnostima predmeta potrebom da se utvrdi da li denominacija koja traži priznanje predstavlja opasnost za demokratsko društvo (*Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova protiv Moldavije* (odl.), 2005).

230. Legitimno je zahtijevati od udruženja koje traži registraciju da se razlikuje od već postojećih udruženja kako bi se izbjegla zabuna u očima javnosti (*Metodiev i drugi protiv Bugarske*, 2017, stav 43; „*Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek-Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy)*” protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, 2017, stav 111; *Bektashi Community i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, 2018, stav 71). Međutim, utvrđeno je da navodni nedostatak preciznosti u opisu vjerovanja i obreda vjerskog udruženja u njegovom ustavu ne može da opravda odbijanje registracije udruženja (*Metodiev i drugi protiv Bugarske*, 2017, stavovi 44–46).

231. Države ugovornice imaju polje slobodne procjene pri izboru vrste saradnje sa raznim vjerskim zajednicama (*Izzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], 2016, stav 112). Sloboda data državama u njihovom odnosu sa crkvama također uključuje mogućnost izmjene datih privilegija putem zakonskih mjera. Međutim, ova sloboda se ne smije protezati toliko da zadire u neutralnost i nepristrasnost koje se zahtijevaju od države u ovom polju (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 111).

232. Ukoliko država, u skladu sa članovima 9. i 11, odluči da zadrži sistem u kojem država ima ustavno ovlaštenje da se pridržava određene vjeroispovesti, kao što je to slučaj u nekim evropskim zemljama, i da pruža državne beneficije samo nekim vjerskim subjektima a ne i drugim, to se mora činiti na osnovu opravdanih kriterija povezanih sa ostvarivanjem javnih interesa (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, 2014, stav 113).

F. Pozitivne obaveze

233. Pravo i djelotvorno poštovanje slobode udruživanja se ne može svijesti na puku dužnost države da se ne miješa (*Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke*, 2005, stav 37). Domaće vlasti mogu u određenim okolnostima imati obavezu da intervenišu u odnos između privatnih lica preduzimanjem razumnih i odgovarajućih mjera kako bi obezbijedile djelotvorno uživanje prava na slobodu udruživanja (*Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 41).

234. Bez obzira na to da li se predmet analizira u smislu pozitivne obaveze države ili u smislu miješanja javne vlasti koje mora da bude opravdano, kriteriji koji se primjenjuju se suštinski ne razlikuju. U oba konteksta mora se voditi računa o pravičnoj ravnoteži između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u cjelini (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006, stav 58).

235. Na javnim vlastima je da garantuju pravilno funkcionisanje udruženja ili političke partije, čak i kada uznemiravaju ili vrijeđaju osobe koje se protive zakonitim idejama ili tvrdnjama koje žele da promovišu. Njihovi članovi moraju biti u mogućnosti da održavaju sastanke bez straha da će biti izloženi fizičkom nasilju od strane njihovih protivnika. Takav strah bi mogao da odvraća druga udruženja ili političke partije od otvorenog izražavanja svojih mišljenja o vrlo kontroverznim pitanjima koja utiču na zajednicu. U demokratiji, pravo na kontra-demonstracije ne može dovesti do onemogućavanja

ostvarivanja prava na udruživanje (*Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke*, 2005, stav 37; *Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, stav 162).

236. Pozitivna obaveza da se obezbijedi djelotvorno uživanje prava na slobodu udruživanja je od naročitog značaja za osobe koje imaju nepopularne stavove ili pripadaju manjinama, jer su podložniji viktimizaciji (*Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, stav 64).

237. U predmetu *Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke*, 2005, utvrđeno je kršenje člana 11. po osnovu, između ostalog, propusta grčkih vlasti. Država je naročito propustila da preduzme odgovarajuće mjere kako bi izbjegla ili obuzdala nasilje koje je izbilo nakon što je partija koja brani interese makedonske manjine u sjedištu partije postavila natpis sa imenom partije napisanim na makedonskom jeziku. Policija je razumno mogla da predvidi opasnost od nasilja nad članovima partije i očigledno kršenje slobode udruživanja, ali nije intervenisala. Štaviše, javni tužilac nije smatrao potrebnim da započne istragu nakon incidenta kako bi utvrdio odgovornost. Sud je istakao da u slučajevima miješanja u slobodu udruživanja od strane privatnih lica nadležni organi imaju dodatnu obavezu da sprovedu djelotvornu istragu (stav 43).

238. Utvrđeno je kršenje člana 11. u slučaju odbijanja da se registruju udruženja osnovana za promociju prava LGBT osoba zbog toga što bi, između ostalog, udruženja mogla potencijalno da postanu žrtve agresije osoba koje ne odobravaju homoseksualnost (*Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019). Sud je smatrao da je dužnost ruskih vlasti da preduzmu razumne i odgovarajuće mjere kako bi udruženjima omogućile da obavljaju svoje aktivnosti bez straha od fizičkog nasilja. Iako su vlasti imale široku diskreciju u izboru sredstava koja bi udruženjima omogućila da nesmetano funkcionišu, one su umjesto toga odlučile da uklone uzrok napetosti i spriječe rizik od nereda ograničavanjem slobode udruživanja (stav 164). Odbijanje registracije udruženja također predstavlja diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i krši član 14.

239. Postoji pozitivna obaveza vlasti da omoguće sudsko preispitivanje i mjere zaštite od otkaza od strane privatnih poslodavaca ako je otkaz motivisan isključivo činjenicom da zaposleni pripada određenoj političkoj partiji (*Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 43, gdje je zaposleni bio spriječen da podnese tužbu sudu zbog nepravednog otkaza na osnovu političke pripadnosti tokom jednogodišnjeg kvalifikacionog perioda).

240. Prema članovima 11. i 14. Konvencije, od država se zahtijeva da uspostave sudski sistem koji pruža stvarnu i djelotvornu zaštitu od diskriminacije po osnovu članstva u udruženju (*Danilenkov i drugi protiv Rusije*, 2009, stav 124, gdje su domaće sudske vlasti odbile da uvažavaju prigovori podnositelja predstavki na osnovu toga što se postojanje diskriminacije može utvrditi samo u krivičnom postupku; *Zakharova i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 36, gdje je prima facie predmet podnositelja predstavke koji se tiče diskriminacije odbačen prosto kao neosnovan).

241. Država ima pozitivnu obavezu da uspostavi sistem priznavanja koji olakšava sticanje pravnog subjektiviteta od strane vjerskih zajednica. Definisane pojmove vjeroispovijesti i vjerskih aktivnosti ima direktne posljedice na ostvarivanje prava pojedinaca na slobodu vjeroispovijesti (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi*, 2014, stav 90).

242. Dužnost je države ugovornice da organizuje svoj domaći sistem državne registracije i preduzme neophodne korektivne mjere kako bi se omogućilo relevantnim nadležnim organima da se pridržavaju rokova propisanih njenim vlastitim zakonom i da bi se izbjegla nerazumna odlaganja u tom pogledu (*Ramazanov i drugi protiv Azerbejdžana*, 2007, stav 65, gdje je Ministarstvo pravde prekršilo zakonske rokove za registraciju udruženja po domaćem pravu, a domaći zakon nije pružio dovoljnu zaštitu od takvih kašnjenja).

III. Sloboda osnivanja i učlanjivanja u sindikate

A. Obim primjene prava sindikata

243. Član 11. predstavlja slobodu sindikata kao jedan oblik ili poseban vid slobode udruživanja, a ne kao nezavisno pravo (*National Union of Belgian Police protiv Belgije*, 1975, stav 38; *Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije*, 2015, stav 57). Tako da se navedeni elementi slobode udruživanja, kao i uslovi za miješanje u tu slobodu prema stavu 2. člana 11, podjednako primjenjuju i na sindikate u onoj mjeri u kojoj je relevantno.

244. Sloboda sindikata je osnovni element socijalnog dijaloga između radnika i poslodavaca, tako da predstavlja važno sredstvo za dostizanje društvene pravde i harmonije (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 130).

245. Član 11. štiti slobodu zaštite profesionalnih interesa članova sindikata kroz sindikalno djelovanje, čije postupanje i razvoj države ugovornice moraju ne samo dozvoliti, već i omogućiti (*Swedish Engine Drivers’ Union protiv Švedske*, 1976, stav 40; *Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stav 28). Međutim, to ne garantuje sindikatima ili njihovim članovima poseban tretman od strane države. Prema domaćem pravu, sindikatima treba omogućiti da, u uslovima koji nisu u suprotnosti sa članom 11, teže da zaštite interese svojih članova (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 134). Riječi „radi zaštite svojih interesa” ne mogu se tumačiti tako da znače da samo pojedinci, a ne i sindikati, mogu da podnose prigovore na osnovu ove odredbe (*Federation of Offshore Workers’ Trade Unions i drugi protiv Norveške* (odl.), 2002). Član 11. pruža zaštitu i radnicima i sindikatima (*Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije*, 2021, stav 30). Sindikat može da tvrdi da je žrtva otpuštanja jednog od njegovih članova od strane poslodavca, ako je takvo otpuštanje navodno motivisano članstvom ili aktivnostima pojedinca u sindikatu (*Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees protiv Litvanije*, 2023, stav 153).

246. Članovi sindikata imaju pravo da se čuje glas njihovog sindikata, kako bi se zaštitili njihovi interesi. Moraju da imaju slobodu da svom poslodavcu iznesu zahtjeve kojima žele da poboljšaju situaciju radnika u preduzeću. Sindikat koji nema mogućnost slobodnog izražavanja svojih ideja u ovom pogledu je lišen suštinskog principa djelovanja (*Straume protiv Letonije*, 2022, stavovi 91–92). U kontekstu slobode izražavanja predstavnika sindikata, Sud smatra da su sljedeći elementi relevantni: kontekst u kojem se izjave daju (uključujući da li čine dio legitimnih aktivnosti sindikata); priroda izjava (uključujući da li su pređene granice prihvatljive kritike); šteta koju su pretrpjeli poslodavac ili druga lica; i priroda i ozbiljnost kazni ili drugih posljedica (stav 103).

247. Predstavnici radnika treba, po pravilu i u određenim granicama, da imaju odgovarajuće prostorije koje im omogućavaju da sprovedu sindikalne funkcije brzo i djelotvorno (*Sanchez Navajas protiv Španije* (odl.), 2001).

248. Politika koja ograničava broj organizacija koje Vlada konsultuje nije nespojiva sa slobodom sindikata (*National Union of Belgian Police protiv Belgije*, 1975, stavovi 40–41, gdje je sindikat podnositelj predstavke mogao da se bavi drugim vrstama aktivnosti u odnosu na Vladu radi zaštite interesa svojih članova).

249. Stav 2. člana 11. ne isključuje nijednu interesnu grupu iz područja primjene tog člana. Najviše što domaće vlasti mogu da urade je da nametnu „zakonita ograničenja” određenim svojim zaposlenima u skladu sa stavom 2. člana 11. (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 145). Član 11. se stoga primjenjuje na sve koji su u radnom odnosu (vidjeti *Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stavovi 141. i 148, za pripadnike sveštenstva; *Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije*, 2015, stav 62, za samozaposlene poljoprivrednike). Rad u zatvoru se ne može izjednačiti sa redovnim zaposlenjem. Zakonska zabrana sindikalnog udruživanja zatvorenika u radnom odnosu stoga može biti opravdana, uzimajući u obzir odsustvo dovoljnog konsenzusa između država

članica Savjeta Evrope u pogledu prava zatvorenika da osnivaju i učlanjuju se u sindikate (*Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije*, 2021, stavovi 44–47).

250. Konvencija ne pravi razliku između funkcija države ugovornice kao nosioca javne vlasti i njenih dužnosti kao poslodavca. Član 11. je shodno tome obavezujući i za „državu kao poslodavca“, bez obzira da li je njen odnos sa zaposlenima regulisan javnim ili privatnim pravom (*Schmidt i Dahlström protiv Švedske*, 1976, stav 33; *Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stav 29).

B. Osnovni elementi i pristup Suda

251. Pravo na udruživanje uključuje sljedeće osnovne elemente: pravo da se osnuje ili pridruži sindikatu, zabrana ugovora uslovljenih članstvom u sindikatu (ugovori „zatvorenih radnji“), pravo sindikata da nastoji da ubijedi poslodavca da sasluša šta ima da kaže u ime njegovih članova, i, u načelu, pravo na kolektivno pregovaranje sa poslodavcem (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 145. i 154; *Sindicatul „Păstorul cel Bun“ protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 135).

252. Ova lista nije iscrpna i podložna je razvoju u zavisnosti od određenih kretanja u radnim odnosima. Sud će uzeti u obzir elemente međunarodnog prava pored Konvencije, tumačenje tih elemenata od strane nadležnih organa i praksu evropskih država koja odražava njihove zajedničke vrijednosti (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 85. i 146; *Manole i „Romanian Farmers Direct“ protiv Rumunije*, 2015, stav 67; *Humpert i drugi protiv Njemačke* [VV], 2023, stav 101). Bilo bi u suprotnosti sa ovom metodom da Sud u odnosu na član 11. usvoji tumačenje područja primjene slobode udruživanja sindikata koje je mnogo uže od onog koja preovladava u međunarodnom pravu (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 76).

253. Dva načela vode pristup Suda suštini prava na udruživanje; prvo, Sud uzima u obzir ukupnost mjera koje je predmetna država preduzela kako bi obezbijedila slobodu sindikata, podložno njenom polju slobodne procjene; drugo, Sud ne prihvata ograničenja koja utiču na osnovne elemente slobode sindikata, a bez kojih bi ta sloboda bila lišena suštine. Iako su države u načelu slobodne da odluče koje mjere žele da preduzmu kako bi obezbijedile usaglašenost sa članom 11, one su dužne da uzmu u obzir elemente koje Sud u svojoj sudskoj praksi smatra bitnim (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 144).

254. Čak i pri izvršavanju svojih obaveza prema pravu EU ili EEP, strane ugovornice treba da obezbijede da ograničenja nametnuta u pogledu prava iz člana 11. ne utiču na osnovne elemente slobode sindikata, bez kojih bi takva sloboda bila lišena suštine (*Norwegian Confederation of Trade Unions (LO) i Norwegian Transport Workers' Union (NTF) protiv Norveške*, 2021, stav 117). Sloboda osnivanja u EEP ne predstavlja protivtežu osnovnom pravu na slobodu udruživanja, već samo jedan element, iako važan, koji treba uzeti u obzir prilikom ocjene proporcionalnosti prema stavu 2. člana 11. (*ibid.*, stav 118).

C. Odbijanje registrovanja

255. Iako svi zaposleni imaju pravo na osnivanje sindikata, Sud je u određenim situacijama smatrao opravdanim odbijanje države da registruje sindikat.

256. U predmetu *Sindicatul „Păstorul cel Bun“ protiv Rumunije* [VV], 2013, zahtjev za registraciju sindikata koji su osnovali sveštenici Rumunske pravoslavne crkve je odbijen od strane domaćih vlasti zbog neispunjenja zahtjeva da se pribavi dozvola arhiepiskopa. Ne utvrdivši kršenje člana 11, Sud je smatrao da su vlasti jednostavno primijenile načelo autonomije vjerskih zajednica i odbile da se umiješaju u organizaciju i djelovanje Rumunske pravoslavne crkve, poštujući time svoju dužnost konfesionalne neutralnosti prema članu 9. Konvencije. Domaće vlasti su morale da poštuju mišljenje vjerskih zajednica o bilo kakvim kolektivnim aktivnostima njihovih članova koje bi mogle da potkopaju njihovu autonomiju (stavovi 159, 164–166).

257. U predmetu *Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije*, 2015, grupi samozaposlenih poljoprivrednika je odbijen zahtjev da se registruju kao sindikat, jer je taj oblik udruživanja u poljoprivredi rezervisan samo za zaposlene i za članove zadruga. Sud je, uzimajući u obzir relevantne međunarodne instrumente, utvrdio da isključivanje samozaposlenih poljoprivrednika iz prava na osnivanje sindikata nije kršenje člana 11. Konvencije. Prema nacionalnom zakonodavstvu, podnosioci predstavke su imali pravo da obrazuju strukovna udruženja koja su uživala osnovna prava i omogućavala im da brane interese svojih članova u poslovima sa javnim vlastima, bez potrebe da budu osnovani kao sindikati.

D. Kazne i mjere odvraćanja

258. Zaposleni ili radnik treba da ima slobodu da se učlani ili ne učlani u sindikat, bez kažnjavanja ili podvrgavanja mjerama odvraćanja (*Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39).

259. U suštini prava na pridruživanje sindikatu je da zaposleni treba da budu slobodni da nalože sindikatu da se izjasni pred njihovim poslodavcem ili da preduzme mjere u korist njihovih interesa. Uloga države je da obezbijedi da članovi sindikata ne budu spriječeni ili ograničeni da koriste sindikat da ih zastupa (*Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 46, gdje su poslodavci koristili novčane podsticaje da privole zaposlene da predaju važna sindikalna prava, čime je podrivena sposobnost sindikata da zaštiti interese svojih članova).

260. Da bi se garantovala značajna i djelotvorna sindikalna prava, domaće vlasti moraju da obezbijede da nesrazmjerne kazne ne odvraćaju predstavnike sindikata od nastojanja da izraze i brane interese svojih članova (*Trade Union of the Police in the Slovak Republic i drugi protiv Slovačke*, 2012, stav 55). Ukoliko se izjave jasno odnose na aktivnosti sindikata, njihovo sankcionisanje se teško može uskladiti sa povlasticama vođa sindikata (*Straume protiv Letonije*, 2022, stav 92).

261. Krivične ili disciplinske kazne članovima sindikata izrečene u vezi sa njihovim aktivnostima mogu ih odvratiti od legitimnog učešća u štrajkovima ili drugim radnjama za odbranu njihovih profesionalnih interesa, te je utvrđeno da su neopravdane (*Ognevenko protiv Rusije*, 2018, stav 84; *Karaçay protiv Turske*, 2007, stav 37; *Urcan i drugi protiv Turske*, 2008, stav 34; *Doğan Altun protiv Turske*, 2015, stav 50; *Straume protiv Letonije*, 2022, stav 112). Čak i minimalne kazne odvraćaju članove sindikata od slobodnog učešća u aktivnostima sindikata (*Kaymak i drugi protiv Turske*, 2023, stav 56, o „opomeni bez kazne”).

262. Član 11. Konvencije ne može se tumačiti kao zahtjev da države članice u svom domaćem pravu predvide da se član ili vođa sindikata ne može otpustiti bez pristanka tog sindikata [*Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees protiv Litvanije*, 2023, stav 215).

E. Pravo da se ne učlani u sindikat

263. Iako obaveza da se učlani u određeni sindikat, nametnuta zakonom ili ugovorom, ne mora uvijek biti u suprotnosti s Konvencijom, oblik takve obaveze koji u okolnostima predmeta pogađa samu suštinu slobode udruživanja garantovane članom 11. predstavlja miješanje u tu slobodu (vidjeti *Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, stav 55, za prinudu u obliku prijetnje otkazom koja uključuje gubitak sredstava za život; *Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda*, 1993, stav 36, za rizik od gubitka profesionalne licence).

264. Zaštita koju pruža član 11. ne odnosi se samo na one situacije kada se zahtjev za pridruživanje sindikatu nameće nakon zapošljavanja pojedinca ili nakon izdavanja licence. Ne može se smatrati da se pojedinac odrekao svog negativnog prava na slobodu udruživanja u situacijama gdje, znajući da je članstvo u sindikatu preduslov za dobijanje posla, prihvata ponudu za zaposlenje uprkos postavljenom uslovu (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske*, 2006, stav 56). Prihvatanje članstva u sindikatu kao

jednog od uslova zaposlenja ne mijenja bitno element prinude koji je svojstven tome što se mora učlaniti u sindikat protiv svoje volje (*ibid.*, stav 59).

265. Otpuštanje pojedinca po osnovu njegovog odbijanja da ispuni zahtjev da postane član određenog sindikata je ozbiljan oblik prinude koji pogađa samu suštinu slobode izbora koja je svojstvena negativnom pravu na slobodu udruživanja zaštićenim članom 11. Konvencije (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske*, 2006, stav 61)

266. Korištenje „ugovora zatvorene radnje” na tržištu rada nije nezamjenjiv alat za djelotvorno uživanje sloboda sindikata (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske*, 2006, stav 75).

F. Pravo sindikata da uredi svoje unutrašnje poslove i biraju svoje članove

267. Pravo da se osnuje sindikat uključuje pravo sindikata da utvrđuju sopstvena pravila, da upravljaju svojim poslovima i osnivaju i pridružuju se sindikalnim savezima (*Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (Odluka Komisije), 1985). Kao što sindikat treba da ima slobodu pridruživanja savezu, tako i savez treba da ima slobodu prihvatanja sindikata u članstvo (*Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije*, 2021, stav 30). Sindikati uživaju slobodu da uspostave sopstvena pravila koja se tiču članstva, uključujući administrativne formalnosti i plaćanje naknada, kao i druge značajnije kriterije poput profesija ili zanata koji treba da obavlja potencijalni član (*Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 38).

268. Sindikat treba da ima slobodu izbora svojih članova; ne postoji obaveza prema članu 11. da udruženja ili organizacije prime svakog ko želi da se pridruži. Ukoliko udruženja osnivaju ljudi koji, zagovarajući određene vrijednosti ili ideale, namjeravaju da teže zajedničkim ciljevima, bilo bi u suprotnosti sa samom djelotvornošću ove slobode ukoliko oni ne bi imali kontrolu nad svojim članstvom (*Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39). Sindikati nisu tijela koja su isključivo posvećena politički neutralnim aspektima blagostanja svojih članova, već su često ideološka tijela sa čvrstim stavovima o društvenim i političkim pitanjima (*ibid.*, stav 50).

269. Pravo na članstvo u sindikatu „radi zaštite njegovih interesa“ ne može se tumačiti kao davanje opšteg prava na pridruživanje sindikatu po sopstvenom izboru bez obzira na pravila sindikata: u vršenju svojih prava prema stavu 1. člana 11, sindikati moraju ostati slobodni da odlučuju, u skladu sa pravilima sindikata, o pitanjima prijema i protjerivanja iz sindikata (*Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Odluka Komisije, 1985; *Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39, gdje je sindikatu onemogućeno da protjera člana zbog njegovog članstva u političkoj partiji koja zastupa stavove nespojive sa stavovima sindikata, protivno članu 11; *Vlahov protiv Hrvatske*, 2022, stav 60, o pravu sindikata da kontrolišu svoje članstvo u odnosu na pravo na slobodu udruživanja potencijalnih članova).

270. Međutim, različita razmatranja mogu doći u obzir kada udruženje ili sindikat imaju javne obaveze ili primaju državna sredstva, tako da se od njega može razumno zahtijevati da prihvati članove radi ispunjavanja šire svrhe od ostvarivanja sopstvenih ciljeva (*Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 40).

271. Ipak, da bi pravo na pridruživanje sindikatu bilo djelotvorno, država mora da zaštiti pojedinca od svake zloupotrebe dominantnog položaja od strane sindikata. Takva zloupotreba može da se desi, na primjer, kada isključenje ili protjerivanje nije bilo u skladu sa pravilima sindikata ili kada su pravila bila potpuno nerazumna ili proizvoljna ili kada su posljedice isključenja ili protjerivanja dovele do izuzetnih poteškoća (*Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (Odluka Komisije), 1985; *Johansson protiv Švedske*, Odluka Komisije, 1990; *Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 43). Oblik zloupotrebe može također da se javi u slučaju

diskriminatornog postupanja, protiv kojeg je država dužna da preduzme stvarne i djelotvorne mjere zaštite (*Vlahov protiv Hrvatske*, 2022, stav 61).

G. Pravo na kolektivno pregovaranje

272. U predmetu *Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, Sud je preispitao svoju sudsku praksu po kojoj pravo na kolektivno pregovaranje i zaključivanje kolektivnih ugovora nije predstavljalo sastavni element člana 11. i da nije neophodno za djelotvorno uživanje slobode sindikata. Uzimajući u obzir razvoj radnog prava i praksu država ugovornica po tim pitanjima, Sud je smatrao da je pravo na kolektivno pregovaranje sa poslodavcem u načelu postalo jedan od osnovnih elemenata „prava na osnivanje i učlanjivanje u sindikate za zaštitu [nečijih] interesa“ navedenog u členu 11. Konvencije, podrazumevajući da države ostaju slobodne da organizuju svoje sisteme tako da, po potrebi, dodijele poseban status reprezentativnim sindikatima (stavovi 153–154).

273. Pravo na kolektivno pregovaranje se ne tumači na način da uključuje „pravo“ na kolektivni ugovor (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 85), ili kao pravo sindikata da zadrži kolektivni ugovor o određenoj stvari na neodređeno vrijeme (*Swedish Transport Workers Union protiv Švedske* (odl.), 2004).

274. Konvencija ne postavlja zahtjev da poslodavac zaključi ili ostane u bilo kom određenom ugovoru kolektivnog pregovaranja ili da se složi sa zahtjevima sindikata u ime njegovih članova (*UNISON protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2002).

275. Pozitivne obaveze države prema členu 11. se ne protežu na obezbjeđivanje obaveznog statutarnog mehanizma za kolektivno pregovaranje (*Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2016, stav 65 *in fine*; *Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 44).

276. Suština dobrovoljnog sistema kolektivnog pregovaranja je da mora da omogući sindikatu, kojeg poslodavac ne priznaje, da preduzme korake koji uključuju, ako je potrebno, organizovanje industrijske akcije, s ciljem nagovaranja poslodavca da započne kolektivne pregovore sa njim o onim pitanjima za koja sindikat smatra da su važna za interese njegovih članova (*Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 46).

277. U predmetu *Association of Civil Servants i Union for Collective Bargaining i drugi protiv Njemačke*, 2022, Sud je smatrao da nacionalno zakonodavstvo, koje smatra neprimjenjivim kontradiktorne kolektivne ugovore zaključene od strane manjinskih sindikata, ne krši član 11, uzimajući u obzir polje slobodne procjene tužene Države u ovom smislu, ograničen obim ograničenja i bitan cilj obezbjeđivanja ispravnog funkcionisanja sistema kolektivnog pregovaranja u interesu i zaposlenih i poslodavaca.

H. Pravo na štrajk

278. Pružanje prava na štrajk je jedno od najvažnijih sredstava kojim države mogu da obezbijede slobodu sindikata da štiti profesionalne interese svojih članova (*Schmidt i Dahlström protiv Švedske*, 1976, stav 36; *Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 45). Pravo nije apsolutno i može da podliježe uređenju u domaćem pravu (*ibid.*; *Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske*, 2009, stav 32). Ograničenja koja država ugovornica nameće za korištenje prava na štrajk ne dovode sama po sebi do problema prema členu 11. Konvencije (*Federation of Offshore Workers' Trade Unions i drugi protiv Norveške* (odl.), 2002).

279. Štrajkovanje je jasno zaštićeno članom 11. (*Association of Academics protiv Islanda* (odl.), 2018, stavovi 24–27, gdje se pruža pregled sudske prakse Suda; *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 84). Sud je štrajk označio kao najmoćniji

instrument koji sindikat ima na raspolaganju za zaštitu profesionalnih interesa svojih članova (*Hrvatski liječnički sindikat protiv Hrvatske*, 2014, stav 59).

280. Član 11. se jednako primjenjuje i na „selektivni štrajk“, kada ga sindikati proglase, u kojem zaposleni odbija da izvršava određene radne zadatke (*Hellgren protiv Finske*, stav 63).

281. Štrajkovanje je zaštićeno članom 11. isključivo u mjeri u kojoj sindikalne organizacije proglase štrajk i smatra se da je praktično - a ne samo pretpostavljeno - dio sindikalnih aktivnosti (*Barış i drugi protiv Turske* (odl.), 2021, stav 45). Pored toga, mora da postoji veza između takvog djelovanja i strukovnih interesa članova sindikata (*Almaz i drugi protiv Turske*, stavovi 62–63; *Kaya protiv Turske*, stavovi 58–59, gdje je utvrđeno da je član 11. neprimjenjiv na industrijsku akciju o pitanjima od opšteg ili političkog interesa, ali nije predviđen da štiti sopstvene profesionalne ili socio-ekonomske interese podnositelja predstavke).

282. Zabrana štrajka se mora smatrati ograničenjem moći sindikata da zaštiti interese svojih članova i time se otkriva ograničenje slobode udruživanja (*UNISON protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2002; *Hrvatski liječnički sindikat protiv Hrvatske*, 2014, stav 49; *Veniamin Tymoshenko i drugi protiv Ukrajine*, 2014, stav 77).

283. Sekundarno djelovanje (štrajkovanje usmjereno protiv drugog poslodavca s ciljem vršenja indirektnog pritiska na poslodavca uključenog u industrijski spor) također čini dio sindikalne aktivnosti, a zakonska zabrana takvog djelovanja predstavlja miješanje u prava sindikata prema članu 11. (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stavovi 77–78).

284. Iako se mogu nametnuti ograničenja prava na štrajk radnicima koji pružaju esencijalne usluge stanovništvu, potpuna zabrana zahtjeva čvrste razloge države kojima se opravdava njena nužnost (*Ognevenko protiv Rusije*, 2018, stavovi 72–73, o zakonskoj zabrani štrajka određenih kategorija radnika željeznice; *Federation of Offshore Workers' Trade Unions i drugi protiv Norveške* (odl.), 2002, gdje je Sud prihvatio obrazloženje Vlade za zaustavljanje štrajka radnika na naftnim platformama).

285. Pravo na štrajk ne podrazumijeva pravo na ispunjenje zahtjeva (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 85).

286. Uticaj bilo kog ograničenja sposobnosti sindikata da pokrenu štrajk ne smije dovesti njihove članove u stvaran ili neposredan rizik od štete ili nezaštićenosti pred budućim pokušajima smanjenja plata ili drugih uslova za rad (*UNISON protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2002).

287. Iako je Sud prethodno ostavio otvorenim pitanje da li zabrana štrajka predstavlja suštinski element sindikalne slobode, u predmetu *Humpert i drugi protiv Njemačke* [VV], 2023, Sud je pojasnio da se na pitanje ne može odgovoriti apstraktno ili posmatrajući takvu zabranu u izolaciji. Bila je potrebna procjena svih okolnosti konkretnog predmeta, uzimajući u obzir cjelinu mjera koje je tužena Država preduzela kako bi osigurala sindikalnu slobodu, i alternativnih sredstava i prava odobrenih sindikatima i njihovim članovima da brane svoje interese. Drugi aspekti radnih odnosa u predmetnom sistemu, kao što je kolektivno pregovaranje, relevantni sektor i funkcije koje vrše određeni zaposleni, također su bili značajni za procjenu (stavovi 109–110).

I. Pozitivne obaveze i polje slobodne procjene

288. Pravo na osnivanje i učlanjivanje u sindikate pruža zaštitu, prije svega, od djelovanja države (*Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 37). Iako je osnovna svrha člana 11. da zaštiti pojedince od proizvoljnog miješanja javnih vlasti u uživanje zaštićenih prava, pored toga mogu postojati i pozitivne obaveze države da obezbijedi djelotvorno uživanje takvih prava (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 110).

289. Granice između pozitivnih i negativnih obaveza države prema članu 11. Konvencije ne mogu se precizno definisati, ali su načela koja se primjenjuju slična. U oba konteksta mora se voditi računa o pravičnoj ravnoteži između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u cjelini (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 132; *Tek Gıda İş Sendikası protiv Turske*, 2017, stav 50).

290. U oblasti slobode sindikata, s obzirom na osjetljiv karakter socijalnih i političkih pitanja koja se tiču postizanja odgovarajuće ravnoteže između relevantnih interesa rada i menadžmenta, kao i s obzirom na visok stepen odstupanja između domaćih sistema u ovoj oblasti, države ugovornice uživaju široko polje slobodne procjene kada se radi o načinu na koji se mogu obezbijediti sloboda sindikata i zaštita profesionalnih interesa članova sindikata (*Norwegian Confederation of Trade Unions (LO) i Norwegian Transport Workers' Union (NTF) protiv Norveške*, 2021, stavovi 97. i 114; *Vörður Ólafsson protiv Islanda*, 2010, stav 75; *Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 133).

291. Širina polja slobodne procjene zavisi, između ostalog, od prirode i obima ograničenja predmetnog sindikalnog prava, cilja koji se teži postići spornim ograničenjem, konkurentskih prava i interesa drugih pojedinaca u društvu koji mogu da trpe zbog neograničenog vršenja tog prava, i od stepena zajedničkih osnova između država članica Savjeta Evrope ili bilo kog međunarodnog konsenzusa koji se odražava u odgovarajućim međunarodnim instrumentima (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 86).

292. Ukoliko zakonsko ograničenje pogađa suštinu sindikalnog djelovanja, nacionalnom zakonodavstvu se mora priznati manje polje slobodne procjene, uz jači zahtjev da se opravda proporcionalnost predmetnog miješanja, u opštem interesu, u ostvarivanje slobode sindikata. Nasuprot tome, ukoliko nije pogođena suština već sekundarni ili dopunski aspekt djelovanja sindikata, polje slobodne procjene je šire i miješanje je, po svojoj prirodi, vjerovatnije srazmjerno u pogledu njegovih posljedica za ostvarivanje slobode sindikata (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 87; gdje zakonska zabrana sekundarnog štrajka nije pogodila samu suštinu slobode sindikata; vidjeti također *Tek Gıda İş Sendikası protiv Turske*, 2017, stavovi 54–55, gdje su otpuštanja članova sindikata velikih razmjera pogodila samu suštinu djelovanja sindikata).

293. S obzirom na širok spektar ustavnih modela koji uređuju odnose između države i vjerskih zajednica u Evropi, država uživa široko polje slobodne procjene u ovoj sferi, što obuhvata i pravo da odluči da li će ili neće priznati sindikate koji djeluju u okviru vjerskih zajednica i koji teže ciljevima koji bi mogli da ometaju ostvarivanje autonomije takvih zajednica (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 171).

294. Smatra se da je polje slobodne procjene smanjeno tamo gdje domaće pravo države ugovornice dozvoljava ugovore uslovljene članstvom u sindikatu (ugovore „zatvorene radnje“) između sindikata i poslodavaca koji su u suprotnosti sa slobodom izbora pojedinca koja je svojstvena članu 11. (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske*, 2006, stav 58) ili gdje je miješanje u slobodu udruživanja vrlo dalekosežno, kao kod gašenja sindikata (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 119; vidjeti također *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 86).

295. Država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pojedinca od zloupotrebe ovlaštenja od strane sindikata (*Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1985; *Johansson protiv Švedske*, 1990 (Odluke Komisije u oba predmeta)). Iako država može da interveniše da zaštiti člana sindikata od mjera koje su preduzete protiv njega od strane njegovog sindikata, ona mora da uspostavi pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa, pri čemu njeno polje slobodne procjene igra vrlo ograničenu ulogu (*Associated Society of Locomotive Engineers & Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stavovi 45–49).

296. Države imaju pozitivnu obavezu da obezbijede djelotvornu sudsku zaštitu od diskriminacije na osnovu članstva u sindikatima (*Danilenkov i drugi protiv Rusije*, 2009, stavovi 124. i 136; *Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees protiv Litvanije*, 2023, stavovi 202–203).

IV. Ograničenja za pripadnike oružanih snaga, policije i državne uprave

297. Iako je država dužna da poštuje slobodu okupljanja i udruživanja svojih zaposlenih, stav 2. člana 11. *in fine* dozvoljava državi da nametne zakonita ograničenja za ostvarivanje ovih prava pripadnicima svojih oružanih snaga, policije i državne uprave (vidjeti *Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 96; *Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stav 29). Dosadašnja sudska praksa Suda se u vezi sa javnim službenicima u suštini odnosila više na ograničenja slobode udruživanja nego slobode okupljanja.

298. Izraz „zakonito“ u drugoj rečenici stava 2. člana 11. odnosi se na isti koncept zakonitosti na koji se Konvencija poziva na drugim mjestima kada koristi isti izraz ili slične izraze, posebno izraz „propisano zakonom“ koji se nalazi u drugom stavu članova od 9. do 11. Koncept zakonitosti koji se koristi u Konvenciji, osim postavljanja usklađenosti sa domaćim pravom, također podrazumijeva i kvalitativne zahtjeve u domaćem pravu poput predvidivosti i, generalno, odsustva proizvoljnosti (*Grande Oriente d’Italia di Palazzo Giustiniani protiv Italije*, 2001, stav 30; *Rekvényi protiv Mađarske* [VV], 1999, stav 59).

299. Ograničenja koja su nametnuta ovim trima grupama pomenutim u članu 11. moraju se usko tumačiti i stoga ih treba ograničiti na „ostvarivanje“ predmetnih prava. Ova ograničenja ne smiju narušiti samu suštinu prava na organizovanje (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 97. i 119).

300. Iako se druga rečenica stava 2. člana 11. ne odnosi izričito na zahtjev neophodnosti, Sud je utvrdio da zakonita ograničenja koja se nameću pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave također moraju da odgovore na goruću društvenu potrebu i da budu „neophodna u demokratskom društvu“ (*Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stavovi 35–35; *Adefdromil protiv Francuske*, 2014, stavovi 42–45; i *Trade Union of the Police in the Slovak Republic i drugi protiv Slovačke*, 2012, stavovi 62. *et seq.*; uporediti sa ranijim predmetima *Council of Civil Service Unions protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Odluka Komisije, 1987, gdje je utvrđeno da termin „zakonito“ u drugoj rečenici stava 2. člana 11. ne podrazumijeva nikakav zahtjev proporcionalnosti, i predmetom *Rekvényi protiv Mađarske* [VV], 1999, stav 61, gdje je pitanje ostalo otvoreno).

A. Državna uprava

301. Pojam „državna uprava“ treba usko tumačiti, u svjetlu funkcije koju predmetni zvaničnik obavlja (*Grande Oriente d’Italia di Palazzo Giustiniani protiv Italije*, 2001, stav 31, gdje je predmetna služba ostala izvan tog pojma jer nije dio organizacione strukture regionalne vlasti; *Vogt protiv Njemačke*, 1995, stav 67, gdje je Sud smatrao nepotrebnim da ispita da li je nastavnica koja je dobila stalno posao u državnoj službi potpadala pod taj pojam jer je njeno otpuštanje zbog upornog odbijanja da se ogradi od Njemačke komunističke partije bilo nesrazmjerno legitimnom cilju kojem se težilo).

302. Opštinski javni službenici, koji nisu uključeni u samu državnu upravu, u načelu se ne mogu tretirati kao „članovi državne uprave“ i stoga ne mogu biti podvrgnuti ograničenju njihovog prava na organizovanje i osnivanje sindikata na toj osnovi (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 97).

303. Budući da je uloga javnih službenika u demokratskom društvu da pomognu Vladi u izvršavanju njenih funkcija, dužnost lojalnosti i uzdržavanja za njih poprima poseban značaj. Takva razmatranja se

podjednako odnose da vojne službenike i policijske službenike (*Trade Union of the Police in the Slovak Republic i drugi protiv Slovačke*, 2012, stav 57).

Štaviše, sloboda udruživanja državnih službenika može biti ograničena tamo gdje je neophodno da bi se održala njihova politička neutralnost (vidjeti *Ahmed i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 53. i 63, gdje je Sud utvrdio da su opravdana ograničenja aktivnosti visokih službenika lokalne samouprave unutar političkih partija čiji su bili članovi).

304. Apsolutna zabrana javnim službenicima da osnivaju sindikate nije u skladu sa članom 11. (*Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stavovi 36. i 40; *Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 120).

305. Iako bi načelo sindikalne slobode moglo biti u skladu sa zabranom prava na štrajk u odnosu na određene kategorije javnih službenika, ovo ograničenje se međutim ne može proširiti na sve javne službenike ili zaposlene u državnim komercijalnim ili industrijskim preduzećima (*Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske*, 2009, stav 32; *Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španije*, 2015, stav 33).

306. Zabrana članovima zakonitog udruženja, za koje se ne sumnja da podriva ustavne strukture, da obavljaju javne funkcije nije u skladu sa stavom 2. člana 11. (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani protiv Italije*, 2001, gdje su masoni bili dužni da biraju između svog članstva u masonske loži i kandidovanja za javnu funkciju). Pojedince ne treba obeshrabrivati da u takvim prilikama ostvaruju svoju slobodu udruživanja iz straha da im se ne odbije prijava za javnu funkciju. Sloboda udruživanja je od takvog značaja da se ne može ograničiti, čak ni u odnosu na kandidata za javnu funkciju, dokle god predmetna osoba sama ne počini prestup zbog svog članstva u udruženju (stavovi 25–26).

307. Nije nespojivo sa članom 11. da se zahtijeva od nosilaca javnih funkcija da u interesu transparentnosti podnesu izjavu o članstvu u udruženju kada je ona namijenjena da obavijesti javnost o mogućim sukobima interesa koji utiču na javne službenike (*Siveri i Chiellini protiv Italije* (odl.), 2008, gdje je utvrđeno da je otpuštanje podnositelja predstavke zbog nepodnošenja zahtijevane izjave bilo opravdano).

308. Obavezno premještanje državnog službenika u drugi grad zbog njegovog članstva u sindikatu ne spada u okvir pravilnog vođenja i upravljanja javnom službom i predstavlja neopravdano miješanje u pravo državnog službenika da učestvuje u aktivnostima sindikata (*Metin Turan protiv Turske*, 2006, stavovi 30–31).

B. Policija

309. Pripadnici javnosti imaju pravo da očekuju da u njihovom odnosu sa policijom nailaze na politički neutralne policajce koji su odvojeni od političkih sukoba. Želja da se obezbijedi da ključna uloga policije u društvu ne bude kompromitovana nagrivanjem političke neutralnosti policijskih službenika je u skladu sa demokratskim načelima (*Rekvényi protiv Mađarske* [VV], 1999, stav 41). Zabrana članstva policijskih službenika u političkim partijama se stoga može opravdati prema stavu 2. člana 11. (*ibid.*, stav 61).

310. S obzirom na njihovu ključnu ulogu u obezbjeđivanju unutrašnjeg poretka i bezbjednosti, kao i u borbi protiv kriminala, dužnosti i odgovornosti svojstvene poziciji i ulozi policijskih službenika opravdavaju određene dogovore u vezi sa njihovim ostvarivanjem sindikalnih prava. Legitimno je zahtijevati da policijski službenici djeluju na nepristrasan način kada izražavaju svoje stavove kako bi se održala njihova pouzdanost i dostojnost u očima javnosti. Kažnjavanje članova sindikata da bi se postigao ovaj cilj odgovara „gorućoj društvenoj potrebi“ (*Trade Union of the Police in the Slovak Republic i drugi protiv Slovačke*, 2012, stavovi 67–70).

311. Zabrana štrajka nametnuta policijskom sindikatu teži legitimnom cilju sprječavanja nemira, s obzirom na posebne dužnosti policije i potencijalne posljedice prekida njenih aktivnosti. Potreba da policijski službenici neprekidno pružaju usluge i činjenica da su naoružani razlikuje ih od drugih javnih službenika, što opravdava ograničenja njihovog prava da se organizuju. Državi je dozvoljeno dovoljno široko polje slobodne procjene da u javnom interesu uređuje određene aspekte aktivnosti policijskih sindikata, a da pritom ne liši sindikat suštine prava prema členu 11. (*Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španije*, 2015, stavovi 37–39).

C. Oružane snage

312. Imajući u vidu ulogu vojske u društvu, Sud je prepoznao da je legitimni cilj u bilo kom demokratskom društvu imati politički neutralnu vojsku (*Erdel protiv Njemačke* (odl.), 2007).

313. Mjere koje su usmjerene na očuvanje reda i discipline, neophodne u oružanim snagama, na sličan način teže legitimnom cilju. Koncept „reda” koji je predviđen stavom 2. člana 11. odnosi se ne samo na javni red, već i na red koji mora preovladavati na nivou određene društvene grupe, poput oružanih snaga, jer nered u toj grupi može da ima posljedice po red u društvu u cjelini (*Matelly protiv Francuske*, 2014, stavovi 62. i 67; *Engel i drugi protiv Nizozemske*, 1976, stav 98).

314. Sud je prihvatio da sindikalne aktivnosti moraju da se prilagode specifičnoj prirodi misije oružanih snaga i da čak i značajna ograničenja mogu biti nametnuta oblicima djelovanja i izražavanja strukovnih udruženja i njihovih članova. Međutim, takva ograničenja ne treba da ih liše opšteg prava na udruživanje radi odbrane njihovih strukovnih i nematerijalnih interesa (*Adefdromil protiv Francuske*, 2014, stav 55; *Matelly protiv Francuske*, 2014, stav 71).

315. Opšta zabrana osnivanja ili učlanjivanja u sindikat pripadnicima oružanih snaga zadire u samu suštinu njihove slobode udruživanja i kao takva je zabranjena Konvencijom (*Adefdromil protiv Francuske*, 2014, stav 60; *Matelly protiv Francuske*, 2014, stav 75).

Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču se odnosi na presude i odluke Suda i odluke i izvještaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija”).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presude o meritumu koje je donijelo vijeće Suda. Skraćenica „(odl.)” označava da je citat iz odluke Suda, a skraćenica „[VV]” označava da je predmet razmatralo Veliko vijeće.

Presude vijeća koje nisu pravosnažne u smislu člana 44. Konvencije označene su znakom (*) na donjem spisku. Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako slijedi: „Presuda vijeća postaje konačna: (a) kada stranke izjave da neće zahtijevati da se predmet iznese pred Veliko vijeće, ili (b) tri mjeseca poslije donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko vijeće, ili (c) kada odbor Velikog vijeća odbije zahtjev za razmatranje na osnovu člana 43.” Kada odbor Velikog vijeća prihvati zahtjev da predmet bude izniet pred Veliko vijeće, presuda vijeća ne postaje pravosnažna i samim tim nema pravno dejstvo; pravosnažna postaje potonja presuda Velikog vijeća.

Hiperlinkovi za navedene predmete u elektronskoj verziji Vodiča usmjereni su ka bazi podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Evropskog suda (presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i odbora, predmeti o kojima su podnijete informacije, savjetodavna mišljenja, pravni sažeci iz informativne bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i rezolucijama Vijeća ministara.

Sud presude i odluke izriče na engleskom i/ili francuskom jeziku, koja su njegova dva službena jezika. HUDOC također sadrži prevode mnogih važnih predmeta na više od 30 nezvaničnih jezika, kao i linkove za oko stotinu online zbirki sudske prakse čiji su autori treća lica. Svim jezičkim verzijama koje su dostupne za navedene predmete može se pristupiti preko taba „Language versions” (Jezičke verzije) u bazi podataka HUDOC; to je tab koji se može naći nakon što kliknete na hiperlink predmeta.

—A—

A. i drugi protiv Španije, br. 13750/88, Odluka Komisije od 2. jula 1990, Odluke i izvještaji 66, str. 188

Adana TAYAD protiv Turske, br. 59835/10, 21. jula 2020.

Adefdromil protiv Francuske, br. 32191/09, 2. oktobra 2014.

Agit Demir protiv Turske, br. 36475/10, 27. februara 2018.

Ahmed i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2. septembra 1998, *Izvještaji o presudama i odlukama* 1998–VI

Akarsubaşı i Alçiçek protiv Turske, br. 19620/12, 23. januara 2018.

Akgöl i Göl protiv Turske, br. 28495/06 i 28516/06, 17. maja 2011.

Alekseyev protiv Rusije, br. 4916/07 i dva druga, 21. oktobra 2010.

Alıcı i drugi protiv Turske, br. 70098/12, 24. maja 2022.

Aliyev i drugi protiv Azerbejdžana, br. 28736/05, 18. decembra 2008.

Almaz i drugi protiv Turske (odl.), br. 55789/19 i tri druga, 19. novembra 2024.

Andrey Rylkov Foundation i drugi protiv Rusije, br. 37949/18 i 83 drugih, 18. juna 2024.

Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 48876/08, ESLJP 2013.
(izvodi)

Annenkov i drugi protiv Rusije, br. 31475/10, 25. jula 2017.

APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth i Szerdahelyi protiv Mađarske (odl.) br. 32367/96, 31. avgusta 1999.

Appleby i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 44306/98, ESLJP 2003. VI

Artyomov protiv Rusije (odl.), br. 17582/05, ESLJP 2006–XV
Ashughyan protiv Armenije, br. 33268/03, 17. jula 2008.
Association of Academics protiv Islanda (odl.), br. 2451/16, 15. maja 2018.
Association of Civil Servants i Union for Collective Bargaining i drugi protiv Njemačke, br. 815/18 i četiri drugih, 5. jula 2022.
Association of Citizens „Radko” i Paunkovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, br. 74651/01, ESLJP 2009. (izvodi)
Association of People of Silesian Nationality (u likvidaciji) protiv Poljske, br. 26821/17, 14. marta 2024.
Association Rhino i drugi protiv Švajcarske, br. 48848/07, 11. oktobra 2011.
Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11002/05, 27. februara 2007.
Auray i drugi protiv Francuske, br. 1162/22, 8. februara 2024.
Ayoub i drugi protiv Francuske, br. 77400/14 i dva druga, 8. oktobra 2020.

—B—

Bączkowski i drugi protiv Poljske, br. 1543/06, 3. maja 2007.
Balçık i drugi protiv Turske, br. 25/02, 29. novembra 2007.
Barabanov protiv Rusije, br. 4966/13 i 5550/15, 30. januara 2018.
Barankevich protiv Rusije, br. 10519/03, 26. jula 2007.
Barış i drugi protiv Turske (odl.), br. 66828/16 i još 31 predmet, 14. decembra 2021.
Barraco protiv Francuske, br. 31684/05, 5. marta 2009.
Barthold protiv Njemačke, 25. marta 1985, stav 61, Serija A br. 90
Bayev i drugi protiv Rusije, br. 67667/09 i dva druga, 20. juna 2017.
Bekir-Ousta i drugi protiv Grčke, br. 35151/05, 11. oktobra 2007.
Bektashi Community i drugi protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, br. 48044/10 i dva druga, 12. aprila 2018.
Berkman protiv Rusije, br. 46712/15, 1. decembra 2020.
Berladir i drugi protiv Rusije, br. 34202/06, 10. jula 2012.
Bodson i drugi protiv Belgije, br. 35834/22 i 15 drugih, 16. januara 2025.
Bollan protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 42117/98, ESLJP 2000–V
Borononkov protiv Ukrajine (odl.), br. 9987/14, 2. aprila 2024.
Bota protiv Rumunije (odl.), br. 24057/03, 12. oktobra 2004.
Bozgan protiv Rumunije, br. 35097/02, 11. oktobra 2007.
Budaházy protiv Mađarske, br. 41479/10, 15. decembra 2015.
Bukta i drugi protiv Mađarske, br. 25691/04, ESLJP 2007 III
Bumbeş protiv Rumunije, br. 18079/15, 3. maja 2022.

—C—

Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova protiv Moldavije (odl.), br. 12283/02, 14. juna 2005.
Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia, br. 37477/11, 23. novembra 2021.
Central Unitaria de Traballadores/as protiv Španije, br. 49363/20, 17. oktobra 2024.
Chassagnou i drugi protiv Francuske [VV], br. 25088/94, 28331/95 i 28443/95, ESLJP 1999–III
Cheall protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 10550/83, Odluka Komisije od 13. maja 1985, Odluke i izvještaji 42, str. 178
Chkhartishvili protiv Gruzije, br. 31349/20, 11. maja 2023.
Christian Democratic People’s Party protiv Moldavije, br. 28793/02, ESLJP 2006–II

Christian Democratic People's Party protiv Moldavije (br. 2), br. 25196/04, 2. februara 2010.
Christians against Racism and Fascism protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8440/78, Odluka Komisije od 16. jula 1980, Odluke i izvještaji 21, str. 138
Church of Scientology Moscow protiv Rusije, br. 18147/02, 5. aprila 2007.
Çiçek i drugi protiv Turske, br. 48694/10 i četiri drugih, 22. novembra 2022.
Cisse protiv Francuske, br. 51346/99, ESLJP 2002–III
Council of Civil Service Unions protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11603/85, Odluka Komisije od 29. januara 1987, Odluke i izvještaji 50, str. 228
Croatian Golf Federation protiv Hrvatske, br. 66994/14, 17. decembra 2020.
Cumhuriyet Halk Partisi protiv Turske, br. 19920/13, ESLJP 2016. (izvodi)

—D—

Dareskizb Ltd protiv Armenije, br. 61737/08, 21. septembra 2021.
Demir i Baykara protiv Turske [VV], br. 34503/97, ESLJP 2008.
Disk i Kesk protiv Turske, br. 38676/08, 27. novembra 2012.
Danilenkov i drugi protiv Rusije, br. 67336/01, ESLJP 2009. (izvodi))
Dianova i drugi protiv Rusije, br. 21286/15 i četiri drugih, 10. septembra 2024.
Djavit An protiv Turske, br. 20652/92, ESLJP 2003–III
Doğan Altun protiv Turske, br. 7152/08, 26. maja 2015.
Drieman i drugi protiv Norveške (odl.), br. 33678/96, 4. maja 2000.

—E—

Ecodefence i drugi protiv Rusije, br. 9988/13 i 60 drugih, 14. juna 2022.
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası protiv Turske, br. 20641/05, ESLJP 2012. (izvodi)
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası i drugi protiv Turske, br. 20347/07, 5. jula 2016.
Ekrem Can i drugi protiv Turske, br. 10613/10, 8. marta 2022.
Elvira Dmitriyeva protiv Rusije, br. 60921/17 i 7202/18, 30. aprila 2019.
Emin Huseynov protiv Azerbejdžana, br. 59135/09, 7. maja 2015.
Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske, br. 68959/01, 21. aprila 2009.
Engel i drugi protiv Nizozemske, 8. juna 1976, Serija A br. 22
Erdel protiv Njemačke (odl.), br. 30067/04, 13. februara 2007.
Ete protiv Turske, br. 28154/20, 6. septembra 2022.
Éva Molnár protiv Mađarske, br. 10346/05, 7. oktobra 2008.
Ezelin protiv Francuske, 26. aprila 1991, Serija A br. 202

—F—

Fáber protiv Mađarske, br. 40721/08, 24. jula 2012.
Federation of Offshore Workers' Trade Unions i drugi protiv Norveške (odl.), br. 38190/97, ESLJP 2002–VI
Fedotov protiv Rusije (odl.), br. 5140/02, 23. novembra 2004.
Forcadell i Illuis protiv Španije (odl.), br. 75147/17, 7. maja 2019.
Friend, Countryside Alliance i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 16072/06 i 27809/08, 24. novembra 2009.
Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske [VV], br. 23885/94, ESLJP 1999–VIII
Frumkin protiv Rusije, br. 74568/12, 5. januara 2016.

—G—

Gafgaz Mammadov protiv Azerbejdžana, br. 60259/11, 15. oktobra 2015.
Galstyan protiv Armenije, br. 26986/03, 15. novembra 2007.
Geotech Kancev GmbH protiv Njemačke, br. 23646/09, 2. juna 2016.
Geylani i drugi protiv Turske, br. 10443/12, 12. septembra 2023.
Giuliani i Gaggio protiv Italije [VV], br. 23458/02, ESLJP 2011. (izvodi)
Gorzelik i drugi protiv Poljske [VV], br. 44158/98, ESLJP 2004–I
Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani protiv Italije, br. 35972/97, ESLJP 2001–VIII
Gülcü protiv Turske, br. 17526/10, 19. januara 2016.
Güler i Uğur protiv Turske, br. 31706/10 i 33088/10, 2. decembra 2014.
Gün i drugi protiv Turske, br. 8029/07, 18. juna 2013.

—H—

Hakim Aydın protiv Turske, br. 4048/09, 26. maja 2020.
Hakobyan i drugi protiv Armenije, br. 34320/04, 10. aprila 2012.
Hellgren protiv Finske, br. 52977/19, 17. decembra 2024.
Herri Batasuna i Batasuna protiv Španije, br. 25803/04 i 25817/04, ESLJP 2009.
Herrmann protiv Njemačke, br. 9300/07, 20. januara 2011.
Hizb ut-Tahrir i drugi protiv Njemačke (odl.), br. 31098/08, 12. juna 2012.
Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees protiv Litvanije, br. 976/20, 17. januara 2023.
Hrvatski liječnički sindikat protiv Hrvatske, br. 36701/09, 27. novembra 2014.
Humpert i drugi protiv Njemačke [VV], br. 59433/18 i tri druga, 14. decembra 2023.
Huseynli i drugi protiv Azerbejdžana, br. 67360/11 i dva druga, 11. februara 2016.

—I—

Ibrahimov i drugi protiv Azerbejdžana, br. 69234/11 i dva druga, 11. februara 2016.
Identoba i drugi protiv Gruzije, br. 73235/12, 12. maja 2015.
Ignatencu and the Romanian Communist Party protiv Rumunije, br. 78635/13, 5. maja 2020.
Internationale Humanitäre Hilfsorganisation e. v. protiv Njemačke, br. 11214/19, 10. oktobra 2023.
İzci protiv Turske, br. 42606/05, 23. jula 2013.
İzzettin Doğan i drugi protiv Turske [VV], br. 62649/10, ESLJP 2016.

—J—

Jafarov i drugi protiv Azerbejdžana, br. 27309/14, 25. jula 2019.
Jehovah's Witnesses of Moscow i drugi protiv Rusije, br. 302/02, 10. juna 2010.
Johansson protiv Švedske, br. 13537/88, Odluka Komisije od 7. maja 1990, Odluke i izvještaji 65, str. 202
Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španije, br. 45892/09, 21. aprila 2015.

—K—

Kalifatstaat protiv Njemačke (odl.), br. 13828/04, 11. decembra 2006.
Karaçay protiv Turske, br. 6615/03, 27. marta 2007.

Karakurt protiv Austrije (odl.), br. 32441/96, 14. septembra 1999.
Kasparov i drugi protiv Rusije, br. 21613/07, 3. oktobra 2013.
Kasparov protiv Rusije, br. 53659/07, 11. oktobra 2016.
Kaya protiv Turske (odl.), br. 51194/19, 19. novembra 2024.
Kaymak i drugi protiv Turske, br. 62239/12, 20. juna 2023.
Kazan protiv Turske, br. 58262/10, 6. juna 2023.
Kemal Çetin protiv Turske, br. 3704/13, 26. maja 2020.
Koretskyy i drugi protiv Ukrajine, br. 40269/02, 3. aprila 2008.
Köll protiv Austrije (odl.), br. 43311/98, 4. jula 2002.
Körtvélyessy protiv Mađarske, br. 7871/10, 5. april 2016.
Krupko i drugi protiv Rusije, br. 26587/07, 26. juna 2014.
Kudrevičius i drugi protiv Litvanije [VV], br. 37553/05, ESLJP 2015.
Kuznetsov i drugi protiv Rusije, br. 184/02, 11. januara 2007.
Kimlya i drugi protiv Rusije, br. 76836/01 i 32782/03, ESLJP 2009.

—L—

Laguna Guzman protiv Španije, br. 41462/17, 6. oktobra 2020.
Larmela protiv Finske, br. 26712/95, Odluka Komisije od 28. maja 1997, neobjavljena
Lashmankin i drugi protiv Rusije, br. 57818/09 i 14 drugih, 7. februara 2017.
Laurijsen i drugi protiv Nizozemske, br. 56896/17 i četiri drugih, 21. novembra 2023.
Lavisse protiv Francuske, br. 14223/88, Odluka Komisije od 5. juna 1991, Odluke i izvještaji 70, str. 229
Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije, 23. juna 1981, Serija A br. 43
Les Authentiks i Supras Auteuil 91 protiv Francuske, br. 4696/11 i 4703/11, 27. oktobra 2016.
Linkov protiv Češke Republike, br. 10504/03, 7. decembra 2006.
Lovrić protiv Hrvatske, br. 38458/15, 4. aprila 2017.
Lucas protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 39013/02, 18. marta 2003.

—M—

Maestri protiv Italije [VV], br. 39748/98, ESLJP 2004–I
Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske, br. 70945/11 i osam drugih, ESLJP 2014. (izvodi)
Makarashvili i drugi protiv Gruzije, br. 23158/20 i dva druga, 1. septembra 2022.
Malofeyeva protiv Rusije, br. 36673/04, 30. maja 2013.
Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije, br. 46551/06, 16. juna 2015.
Matelly protiv Francuske, br. 10609/10, 2. oktobra 2014.
McFeeley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8317/78, stav 114, Odluka Komisije od 15. maja 1980, Odluke i izvještaji 20, str. 44
Members of the Gldani Congregation of Jehovah’s Witnesses i drugi protiv Gruzije, br. 71156/01, 3. maja 2007.
Mesut Yıldız i drugi protiv Turske, br. 8157/10, 18. jula 2017.
Metin Turan protiv Turske, br. 20868/02, 14. novembra 2006.
Metodiev i drugi protiv Bugarske, br. 58088/08, 15. juna 2017.
MiHR Foundation protiv Turske, br. 10814/07, 7. maja 2019.
Moscow Branch of the Salvation Army protiv Rusije, br. 72881/01, ESLJP 2006–XI
Movement for Democratic Kingdom protiv Bugarske, br. 27608/95, Odluka Komisije od 29. novembra 1995, neobjavljena
Mustafa Hajili i drugi protiv Azerbejdžana, br. 69483/13 et al., 6. oktobra 2022.

Mytilinaios i Kostakis protiv Grčke, br. 29389/11, 3. decembra 2015.

—N—

N.F. protiv Italije, br. 37119/97, ESLJP 2001–IX

National Notary Chamber protiv Albanije (odl.), br. 17029/05, 6. maja 2008.

National Union of Belgian Police protiv Belgije, 27. oktobra 1975, Serija A br. 19

National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31045/10, ESLJP 2014.

National Turkish Union Kungyun protiv Bugarske, br. 4776/08, 8. juna 2017.

Navalnyy protiv Rusije [VV], br. 29580/12 i četiri drugih, 15. novembra 2018.

Navalnyy i Gunko protiv Rusije, br. 75186/12, 10. novembra 2020.

Navalnyy i Yashin protiv Rusije, br. 76204/11, 4. decembra 2014.

Nemtsov protiv Rusije, br. 1774/11, 31. jula 2014.

Norwegian Confederation of Trade Unions (LO) i Norwegian Transport Workers' Union (NTF) protiv Norveške, br. 45487/17, 10. juna 2021.

Novikova i drugi protiv Rusije, br. 25501/07 i četiri drugih, 26. aprila 2016.

Nurettin Aldemir i drugi protiv Turske, br. 32124/02 i šest drugih, 18. decembra 2007.

—O—

Obote protiv Rusije, br. 58954/09, 19. novembra 2019.

Ognevenko protiv Rusije, br. 44873/09, 20. novembra 2018.

Öğrü protiv Turske, br. 19631/12, 17. oktobra 2017.

Olga Kudrina protiv Rusije, br. 34313/06, 6. aprila 2021.

Öllinger protiv Austrije, br. 76900/01, 2006–IX

„Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek-Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy)” protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, br. 3532/07, 16. novembra 2017.

Osmani i drugi protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije” (odl.), br. 50841/99, ESLJP 2001–X

Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke, br. 74989/01, ESLJP 2005–X (izvodi)

O.V.R. protiv Rusije (odl.), br. 44319/98, ESLJP 2001–V

Oya Ataman protiv Turske, br. 74552/01, 2006–XIII

Özbek i drugi protiv Turske, br. 35570/02, 6. oktobra 2009.

—P—

Partidul Comunistilor (Nepeceristi) i Ungureanu protiv Rumunije, br. 46626/99, ESLJP 2005–I (izvodi)

Parti nationaliste basque – Organisation régionale d’Iparralde protiv Francuske, br. 71251/01, ESLJP 2007–II

Party for a Democratic Society (DTP) i drugi protiv Turske, br. 3840/10 i šest drugih, 12. januara 2016.

Peradze i drugi protiv Gruzije, br. 5631/16, 15. decembra 2022.

Pivkina i drugi protiv Rusije (odl.), br. 2134/23 i šest drugih, 6. juna 2023.

Plattform „Ärzte für das Leben” protiv Austrije, 21. juna 1988, Serija A br. 139

Popov i drugi protiv Bugarske (odl.), br. 48047/99, 6. novembra 2003.

Primov i drugi protiv Rusije, br. 17391/06, 12. juna 2014.

Protopapa protiv Turske, br. 16084/90, 24. februara 2009.

—R—

- Rai i Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 26258/07 i 26255/07, 17. novembra 2009.
- Ramazanov i drugi protiv Azerbejdžana*, br. 44363/02, 1. februara 2007.
- Razvozhayev protiv Rusije i Ukrajine i Udaltsov protiv Rusije*, br. 75734/12 i dva druga, 19. novembra 2019.
- Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 47335/06, 6. novembra 2012.
- Refah Partisi (Welfare Party) i drugi protiv Turske* [VV], br. 41340/98 i tri druga, ESLJP 2003–II
- Rekvényi protiv Mađarske* [VV], br. 25390/94, ESLJP 1999–III
- Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, br. 40825/98, 31. jula 2008.
- The Religious Denomination of Jehovah's Witnesses in Bulgaria protiv Bugarske*, br. 5301/11, 10. novembra 2020.
- Republican Party of Russia protiv Rusije*, br. 12976/07, 12. aprila 2011.
- Revert i Legallais protiv Francuske*, br. 14331/88 i 14332/88, Odluka Komisije od 8. septembra 1989, Odluke i izvještaji 62, str. 309

—S—

- Sanchez Navajas protiv Španije* (odl.), br. 57442/00, ESLJP 2001–VI
- Sáska protiv Mađarske*, br. 58050/08, 27. novembra 2012.
- Savenko i drugi protiv Rusije*, br. 13918/06, 14. septembra 2021.
- Schmidt i Dahlström protiv Švedske*, 6. februara 1976, Serija A br. 21
- Schneider protiv Luksemburga*, br. 2113/04, 10. jula 2007.
- Schwabe i M.G. protiv Njemačke*, br. 8080/08 i 8577/08, ESLJP 2011–VI (izvodi)
- Sergey Kuznetsov protiv Rusije*, br. 10877/04, 23. oktobra 2008.
- Shmorgunov i drugi protiv Ukrajine*, br. 15367/14 i 13 drugih, 21. januara 2021.
- Sidiropoulos i drugi protiv Grčke*, 10. jula 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998–IV*
- Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda*, 30. juna 1993, Serija A br. 264
- Silgir protiv Turske*, br. 60389/10, 3. maja 2022.
- Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], br. 2330/09, ESLJP 2013. (izvodi)
- Siveri i Chiellini protiv Italije* (odl.), br. 13148/04, 3. juna 2008.
- Slavic University in Bulgaria i drugi protiv Bugarske* (odl.), br. 60781/00, 18. novembra 2004.
- Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], br. 52562/99 i 52620/99, ESLJP 2006–I
- Socialist Party i drugi protiv Turske*, 25. maja 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998–III*
- Şolari protiv Republike Moldavije*, br. 42878/05, 28. marta 2017.
- Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden protiv Bugarske*, br. 29221/95 i 29225/95, ESLJP 2001–IX
- Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 23. septembra 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998–VII*
- Straume protiv Letonije*, br. 59402/14, 2. juna 2022.
- Süleyman Çelebi i drugi protiv Turske (br. 2)*, br. 22729/08 i 10581/09, 12. decembra 2017.
- Swedish Engine Drivers' Union protiv Švedske*, 6. februara 1976, Serija A br. 20
- Swedish Transport Workers Union protiv Švedske* (odl.), br. 53507/99, ESLJP 2004–XII (izvodi)

—T—

- Taganrog LRO i drugi protiv Rusije*, br. 32401/10 i 19 drugih, 7. juna 2022.
- Taranenko protiv Rusije*, br. 19554/05, 15. maja 2014.
- Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, br. 37083/03, ESLJP 2009.
- Tek Gıda İş Sendikası protiv Turske*, br. 35009/05, 4. aprila 2017.

Gypsy Council i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 66336/01, 14. maja 2002.
United Macedonian Organisation Ilinden i Ivanov protiv Bugarske, br. 44079/98, 20. oktobra 2005.
United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske, br. 59491/00, 19. januara 2006.
United Macedonian Organisation Ilinden i drugi protiv Bugarske (br. 2), br. 34960/04, 18. oktobra 2011.
United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i drugi protiv Bugarske, br. 59489/00, 20. oktobra 2005.
United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i drugi protiv Bugarske (br. 2), br. 41561/07 i 20972/08, 18. oktobra 2011.
Tourkiki Enosi Xanthis i drugi protiv Grčke, br. 26698/05, 27. marta 2008.
Trade Union of the Police in the Slovak Republic i drugi protiv Slovačke, br. 11828/08, 25. septembra 2012.
Tsonev protiv Bugarske, br. 45963/99, 13. aprila 2006.
Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske, br. 28602/95, ESLJP 2006–II
Tuskia i drugi protiv Gruzije, br. 14237/07, 11. oktobra 2018.

—U—

UNISON protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 53574/99, ESLJP 2002–I
United Communist Party of Turkey i drugi protiv Turske, 30. januara 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998–I*
Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 65397/13, 3. maja 2016.
Urcan i drugi protiv Turske, br. 23018/04 i deset drugih, 17. jula 2008.

—V—

Veniamin Tymoshenko i drugi protiv Ukrajine, br. 48408/12, 2. oktobra 2014.
Vialas Simón protiv Španije, br. 16685/90, Odluka Komisije od 8. jula 1992, neprijavljena
Vogt protiv Njemačke, 26. septembra 1995, Serija A br. 323
Vlahov protiv Hrvatske, br. 31163/13, 5. maja 2022.
Vona protiv Mađarske, br. 35943/10, ESLJP 2013.
Vörður Ólafsson protiv Islanda, br. 20161/06, ESLJP 2010.
Vyerentsov protiv Ukrajine, br. 20372/11, 11. aprila 2013.

—W—

Waldner protiv Francuske, br. 26604/16, 7. decembra 2023.
Weiss protiv Austrije, br. 14596/89, Odluka Komisije od 10. jula 1991, neobjavljena
Wilson, National Union of Journalists i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 30668/96 i dva druga, ESLJP 2002–V
Women On Waves i drugi protiv Portugala, br. 31276/05, 3. februara 2009.
W.P. i drugi protiv Poljske (odl.), br. 42264/98, ESLJP 2004–VII

—Y—

Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije, br. 29582/09, 7. decembra 2021.
Yaroslav Belousov protiv Rusije, br. 2653/13 i 60980/14, 4. oktobra 2016.
Yazar i drugi protiv Turske, br. 22723/93 i dva druga, ESLJP 2002–II

Yefimov i Youth Human Rights Group protiv Rusije, br. 12385/15 i 51619/15, 7. decembra 2021.
Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi protiv Turske, br. 41955/14, 10. maja 2022.
Yezhov i drugi protiv Rusije, br. 22051/05, 29. juna 2021.
Yordanovi protiv Bugarske, br. 11157/11, 3. septembra 2020.
Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 13. avgusta 1981, Serija A br. 44
Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7601/76 i 7896/77, Izvještaj Komisije od
14. decembra 1979, Serija B, br. 39, str. 36
Yüksel Yalçinkaya protiv Turske [VV], br. 15669/20, 26. septembra 2023.

—Z—

Zakharova i drugi protiv Rusije, br. 12736/10, 8. marta 2022.
Zakharov i Varzhabetyan protiv Rusije, br. 35880/14 i 75926/17, 13. oktobra 2020.
Zehra Foundation i drugi protiv Turske, br. 51595/07, 10. jula 2018.
Zhdanov i drugi protiv Rusije, br. 12200/08 i dva druga, 16. jula 2019.
Zhechev protiv Bugarske, br. 57045/00, 21. juna 2007.
Ziliberg protiv Moldavije (odl.), br. 61821/00, 4. maja 2004.
Zulkuf Murat Kahraman protiv Turske, br. 65808/10, 16. jula 2019.